

Dosya adı: butun tez
Dizin: C:\WINDOWS\Desktop\TEZ
Şablon: C:\WINDOWS\Application
Data\Microsoft\Templates\Normal.dot
Başlık: CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA TEZ YAZIM YÖNERGESİ
Konu:
Yazan: Demo
Anahtar Sözcük:
Açıklamalar:
Yaratma Tarihi: 04.12.2006 15:28
Düzeltilme Sayısı: 43
Son Kayıt: 04.12.2006 18:21
Son Kaydeden: ESENAY
Düzenleme Süresi: 157 Dakika
Son Yazdırma Tarihi: 04.12.2006 18:28
En Son Tüm Yazdırmada
Sayfa Sayısı: 162
Sözcük Sayısı: 37.304(yaklaşık)
Karakter Sayısı: 212.636(yaklaşık)

ÖZET

Temelleri Keynes tarafından atılan tüketim harcamaları toplam geliri belirlemede büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle tüketim harcamalarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi önemlidir.

Bu amaçla I.Bölümde tüketim fonksiyonu tanımlanarak tüketimi etkileyen faktörler incelenmektedir.

II.Bölümde dört önemli tüketim teorisi ele alınmaktadır. Bunlar; Mutlak Gelir Hipotezi, Nisbi Gelir Hipotezi, Sürekli Gelir Hipotezi ve Hayat Devreleri Hipotezi' dir. Tüketim harcamalarını etkileyen faktörler ilgili tüketim teorilerinde bahsedilmektedir.

III.Bölümde Türkiye ekonomisinin tüketim fonksiyonunu incelemek amacıyla üç model kurulmuştur. Birinci model üssel tüketim fonksiyonunu konu almaktadır. İkinci modelde tüketim teorilerine ait hipotezler modellenmiştir ve bu modellere ait tahmin sonuçları yorumlanmış ve üçüncü modelde ise Türkiye'deki etkin krizler ve bunların tüketim harcamalarına etkilerini bulmak amacıyla yapılan test ve sonuçlar yer almaktadır. Tüketim teorilerine uygulanan testler sonucunda Hayat Devreleri Hipotezi' nin Türkiye örneği için seçimi uygun görülmüştür.

Yine III. Bölümde, Türkiye' deki tüketim harcamaları ile Avrupa Birliği ve OECD ülkelerinin tüketim harcamalarının tablo ile mukayesesi bulunmaktadır. Gelir ve tüketim üzerine yapılan bazı çalışmalara yer verilmektedir.

SUMMARY

The consumption expenses has the biggest influence to define the total revenue which is first published by Keynes. So that, it is so important to define the factors which influence the consumption expenses.

That is why on the first part consumption function has been defined firstly then the factors which influence the consumption has been mentioned .

On the second part for consumption theories have been considered. These are; Absolute Income Hypothesis, Relative Income Hypothesis, Permanent Income Hypothesis, and finally Life-Cycle Hypothesis. The factors which influence the consumption expenses have been mentioned on the related consumption theories.

On the third part three models have been established to investigate the consumption theory of Turkish economy. The first model is about exponential consumption function and on the second model the hypothesis which belong to consumption theory have been explained and the estimated result have been stated. Results of the tested consumption theories have the Life-Cycle Hypothes been the best model for Turkish economy. The third model is about crisis and the effects of Turkish consumption expenditures.

Also at the same part Turkey's, European Union and OECD Countries' consumption expenditures are compared. Some studies on income and consumption have been discussed.

İÇİNDEKİLER	
ÖZET	i
SUMMARY	ii
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

1. Tüketim Fonksiyonu ve Tüketimi Etkileyen Faktörler	3
1.1. Tarihsel Gelişim	3
1.2. Tüketim Fonksiyonunu Belirleme	8
1.3. Tüketim Fonksiyonu Çeşitleri	12
1.3.1. Uzun Dönem ve Kısa Dönem Tüketim Fonksiyonları	12
1.3.2. Bireysel ve Toplumsal Tüketim Fonksiyonları	16
1.3.3. Dayanıklı ve Dayanıksız Tüketim Malları İçin Tüketim Fonksiyonları	18
1.3.4. Doğrusal Olmayan Tüketim Fonksiyonu	19
1.4. Tüketim Harcamalarının Makro Ekonomideki Yeri	20
1.5. Keynes' in Katkısı	22
1.5.1. Çoğaltan	23
1.5.2. Tüketim Tasarruf İlişkisi	27
1.6. Tüketim Teorilerinde Tüketimi Belirleyen Faktörler	30
1.6.1. Tüketimi Belirleyen Faktörler: Gelir	30
1.6.1.1. Cari Gelir (Mutlak Gelir)	31
1.6.1.2. Sürekli Gelir	31
1.6.1.3. Nisbi Gelir	33
1.6.1.4. Yaşam Boyu Gelir	34
1.6.2. Tüketimi Belirleyen Diğer Faktörler	34
1.6.2.1. Fiyat Düzeyi ve Fiyat Bekleyişleri	35
1.6.2.1.1. Para Aldanması	36
1.6.2.1.2. İleriye Yönelik Beklentileri	37
1.6.2.2. Servet	37

1.6.2.3. Geçmiş Dönem Tüketimi	39
1.6.2.4. Devletin Uyguladığı Politikalar	39
1.6.2.5. Faiz Oranı	40
1.6.2.6. Finansal Aktifler	42
1.6.2.7. Gelir Dağılımı	43
1.6.2.7.1. Emek Piyasasında Arz-Talep Dengesi	56
1.6.2.7.2. Üretim Faktörlerinin Dağılımı	57
1.6.2.7.2.1. Emeğin Dağılımı	57
1.6.2.7.2.2. Servetin Dağılımı	58
1.6.2.7.2.3. Faktör Fiyatları	59
1.6.2.7.3. Eğitim Düzeyi	59
1.6.2.7.4. Miras İle Alakalı Kural ve Gelenekler	59
1.6.2.7.4.1. Ricardo'nun Gelir Dağılımı Teorisi	60
1.6.2.7.4.2. Marx'ın Gelir Dağılımı Teorisi	62
1.6.2.7.4.3. Kaldor'un Gelir Dağılımı Teorisi	63
1.6.2.7.4.4. Weintraub'un Gelir Dağılımı Teorisi	63

II. BÖLÜM

2. Tüketim Fonksiyonu	66
2.1. Tüketim Fonksiyonu Teorileri	66
2.2. Etkin Olan Tüketim Fonksiyonu Teorileri	68
2.2.1. Mutlak Gelir Hipotezi	69
2.2.2. Nisbi Gelir Hipotezi	79
2.2.3. Sürekli Gelir Hipotezi	88
2.2.4. Yaşam Boyu Gelir Hipotezi	104

III. BÖLÜM

3. UYGULAMA

3.1. Türkiye Ekonomisinin Tüketim Fonksiyonunu Tam Logaritmik Ekonometrik Model İle Tahmini	117
3.2. Tüketim Teorileri Yardımıyla Türkiye Ekonomisinin Tüketim Fonksiyonunun Tahmini	123

3.2.1. Mutlak Gelir Hipotezi	123
3.2.2. Nisbi Gelir Hipotezi	124
3.2.3. Sürekli Gelir Hipotezi	125
3.2.4. Hayat Devreleri Hipotezi	126
3.3. Krizlerin Tüketim Harcamalarına Etkisi	127
3.4. Kriz Dönemlerinde Türkiye Ekonomisinin Tüketim Fonksiyonu	128
3.5. Türkiye ile OECD ve Avrupa Birliği Ülkelerinin Tüketim Harcamalarının Karşılaştırılması	131
3.6. Gelirin Tüketim Harcamalarına Dağılımı	132
3.7. Tüketim Fonksiyonu Hakkında Yapılan Diğer Çalışmaların İncelenmesi	138
SONUÇ	140
EK-1 (Nominal Değerler)	145
EK-1 (Reel ve Logaritması Alınan Değerler)	146
EK-2 (Özet Çıktılar)	147
KAYNAKÇA	149

TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ

A. ŞEKİLLER

Şekil-1: Kısa Dönem Doğrusal Tüketim Fonksiyonu	13
Şekil-2: Uzun Dönem Tüketim Fonksiyonu	14
Şekil-3: Doğrusal Olmayan Tüketim Fonksiyonu	19
Şekil-4: Çoğaltanın Geometrik Yorumu	24
Şekil-5: Doğrusal Olmayan Tüketim Fonksiyonu ile Gelir Denge Seviyesi	25
Şekil-6: Tüketim ve Tasarruf Fonksiyonu	28
Şekil-7: Lorenz Eğrisi, Türkiye	50
Şekil-8: Lorenz Eğrisi, Türkiye	51
Şekil-9: Ricardo'nun Gelir Dağılımı Teorisinin Geometrik Yorumu	61
Şekil-10: Weintraub'un Toplam Arz İşlevinin Kurulması	64
Şekil-11: Mutlak Gelir - Tüketim Fonksiyonu İlişkisi	84
Şekil-12: Nisbi Gelir - Tüketim Fonksiyonu İlişkisi	87
Şekil-13: Sürekli Gelirin Tüketim Üzerindeki Etkisi	92
Şekil-14: Gelirdeki Sürekli Artışların Tüketim Üzerindeki Etkileri	96
Şekil-15: Yaşam Boyu Gelir ve Tüketim	107
Şekil-16: Modigliani Piramidi	110
Şekil-17: Reel Gayri Safi Yurt İçi Hasıla	117
Şekil-18: Logaritmik Gayri Safi Yurt İçi Hasıla	118
Şekil-19: Reel Özel Tüketim Harcamaları	119
Şekil-20: Logaritmik Özel Tüketim Harcamaları	119

B. TABLOLAR

Tablo-1:Çeşitli Araştırmalarda Gelir Gruplarının %20' lik Gruplara Göre Karşılaştırılması	49
Tablo-2: Türkiye'de Milli Gelirin Fonksiyonel Dağılımı (1968-1994)	52
Tablo-3: Reel Özel Tüketim Harcamaları	131
Tablo-4: Hane Başına Aylık Ortalama Tüketim Harcaması	133
Tablo-5: Hane Başına Reel Tüketim Harcaması	134
Tablo-6: Tüketim Harcamalarının Dağılımı	135
Tablo-7: Üç Büyük İl' de Gelir Dağılımı	136
Tablo-8: Makro Büyüklükler ve Anket Verileri Karşılaştırması	137

KISALTMALAR LİSTESİ

AIH: Mutlak Gelir Hipotezi (Absolute Income Hypothesis)

APC: Ortalama Tüketim Eğilimi

ATO: Ankara Ticaret Odası

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

DİE: Devlet İstatistik Enstitüsü

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

LCH: Yaşam Döngüsü Hipotezi (Life-Cycle Hypothesis)

Ln (=LN): Doğal Logaritma

Log: Logaritma

MPC: Marjinal Tüketim Eğilimi

OECD: Organization for Economic Cooperation and Development

Ort.: Ortalama

PIH: Sürekli Gelir Hipotezi (Permanent Income Hypothesis)

Q5/Q1: (Beşinci %20) / (Birinci %20)

Q1+Q2: (Birinci %20) + (İkinci %20)

RIH: Nisbi Gelir Hipotezi (Relative Income Hypothesis)

Std. Hata: Standart Hata

TCMB: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

Top. Tük. Har.: Toplam Tüketim Harcamaları

TÜFE: Tüketici Fiyat Endeksi

GİRİŞ

Ekonomilerde gelirin belirleyicisi olan tüketim ve tasarruf kavramları büyük ilgi çekmektedir. Tüketim ve tüketim harcamalarının neler olduğu üzerinde durulan konulardan biridir.

Tüketim kavramı mikro ve makro ölçüde ele alınarak çeşitli aşamalardan geçmiştir.

Bu çalışmada tüketim ve tüketim harcamaları ekonominin tümü açısından dışa kapalı olarak ele alınmaktadır.

Bu amaçla I. Bölümde tüketim fonksiyonunun tanımı yapılmaktadır. Tanımlanan fonksiyonu etkileyen içsel ve dışsal iktisadi faktörlerin tanımı ve tüketim harcamaları üzerindeki etkileri açıklanarak bu faktörlerden biri olan gelir kavramı detaylı olarak incelenmektedir.

1936 yılında J. M. Keynes tarafından temelleri atılan ve daha sonra diğer ekonomistler tarafından ileri sürülen dört tüketim teorisi II. Bölümde açıklanmaktadır. Bu teoriler; Mutlak Gelir Hipotezi, Nisbi Gelir Hipotezi, Sürekli Gelir Hipotezi ve Hayat Devreleri (Yaşam Boyu Gelir) Hipotezi' dir. Bu teorileri etkileyen cari gelir, sürekli ve geçici gelir, nisbi gelir kavramları I. Bölümde ele alınarak tanımlanmaktadır.

Keynes' in Mutlak Gelir Hipotezi "Temel Psikolojik Yasa" tarafından belirlenmektedir. Buna göre bireylerin geliri arttıkça hem tasarrufları hem de tüketimleri artmaktadır. Ancak tasarruftaki artış tüketimdeki artıştan fazla olmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı' nın son bulmasıyla Mutlak Gelir Hipotezi üzerinde yapılan çalışmalar kısa dönem için doğrulanırken uzun dönemde yeterli olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu amaçla Keynesyen tüketim modelinden çok farklılık

göstermeyen Nisbi Gelir Hipotezi ikinci tüketim teorisi olarak literatürde yer almaktadır.

Bu hipoteze göre tüketim harcamalarını etkileyen iki bağımsız değişken vardır. Bunlar; cari dönem geliri ile bir önceki dönemin geliridir.

Bu hipotezden sonra 1957 yılında Friedman tarafından üçüncü bir tüketim teorisi ileri sürülmektedir. Friedman' a göre tüketim harcamaları nisbi ve cari gelirden çok sürekli gelirden etkilendiği savını ileri süren Sürekli Gelir Hipotezi tarafından açıklanmaktadır.

1954 yılında Modigliani ve Brumberg tarafından temelleri atılan, 1960 ve 1963 yıllarında tekrar Modigliani ve Ando tarafından geliştirilen Hayat Devreleri Hipotezi yer almaktadır. Bu hipotez diğer üç tüketim hipotezine göre daha kapsamlı düşünülmüştür.

Tüketim teorilerine ait hipotezlerin testleri III. Bölümün konusu olmaktadır. Bu amaçla 1980-2003 yılları arası reel GSYİH ve reel Özel Tüketim harcamaları değişkenleri alınarak tüketim teorilerine ait modeller tahmin edilmiştir. Yapılan test istatistikleri sonucunda Türkiye ekonomisi için en etkin olan tüketim modeli seçilmiştir.

Bilindiği gibi Türkiye ekonomisi 1980-2003 yılları arasında pek çok krizin etkisinde kalmıştır. Ancak bu dönemde ekonomiyi çöküşe götüren iki büyük kriz yaşanmıştır. Bunlar 1994 ve 2001 krizleridir. III. Bölümde krizlerin tüketim ve gelir üzerindeki etkileri araştırılmış ve ilgili dönemlere ait tüketim modelleri test edilmiştir. Bu bölümde uygulanan tüm testlerin tutarlılığını göstermek amacıyla konuyla ilgili diğer çalışmalara yer verilmiştir.

I. BÖLÜM

1. Tüketim Fonksiyonu ve Tüketimi Etkileyen Faktörler

Bu bölümde tüketim ve tüketim fonksiyonunu oluşturan değişkenler ile bu değişkenlerin fonksiyon üzerindeki etkileri incelenecektir.

2.1. Tarihsel Gelişim

Tüketimin, gelirin sık değişmeler göstermeyen istikrarlı bir fonksiyonu olması fikri ilk olarak J.M. Keynes' in "General Theory of Employment, Interest, and Money" adlı kitabında, kendisinin tam ve açık hükümleriyle verilmektedir. Bununla birlikte, diğer ekonomistlerin de daha önce aynı düşünceye yakın ifadelerde buldukları bilinmektedir.

Bununla birlikte Pigou diğer ekonomistlerin aksine Alfred Marshall' ın kısa dönem dalgalanmalardan çok uzun dönem büyüme trendini kabul ettiğini ve bununla birlikte toplam gelir ve toplam tüketim arasında bir ilişkinin varlığını fark ettiğini belirtmektedir. Ayrıca Alfred Marshall dışında J.M. Clark' da 1934 yılında yazdığı "Strategic Factors in Business Cycles" adlı eserinde gelir dalgalanmalarını ele alarak tüketim harcamaları hakkında bilgi vermektedir. Ancak tüketim fonksiyonu Keynes' in buluşu olarak düşünülmektedir.

Keynes' e göre, cari tüketim harcaması, kullanılabilir cari gelirin bağımlı ve sık değişmeler göstermeyen istikrarlı bir fonksiyonu olarak tanımlanmaktadır. Keynes, temelde ücret birimi cinsinden ölçülen toplam tüketim miktarının toplam gelir miktarına bağlı olduğunu belirtmektedir. Keynes, tüketicinin reel geliri arttığında, tüketicinin tüketimini gelirindeki artışa eşit miktarda arttıramayacağını modern toplumun temel psikolojik yasında belirtirken kural olarak gelirin büyük bir oranının tüketimden çok tasarruf amacıyla saklandığından bahsetmektedir (Keynes, 1936: s. 96-97).

Keynes, yukarıdaki iki varsayıma büyük önem vererek birlikte anılan bu iki varsayımdan yola çıkarak "Mutlak Gelir Hipotezi (AIH)" ni ileri sürmektedir.

Teorik olarak ifade edilen tüketim kavramı, ampirik çalışmaları harekete geçirerek sayısal tüketim fonksiyonlarının hesaplanmasında yol gösterici olmuştur. Bu amaçla iki çeşit veri kullanılarak sayısal tüketim fonksiyonu elde edilmiştir. Bunlardan ilki, iki dünya savaşı arasındaki dönem için ekonomi çapında gelir ve tüketimin zaman serileridir. İkincisi ise hanehalkı bütçelerinin bir yatay-kesit anketi mikro ekonomik seviyede “psikolojik kanunu” doğrular görünmektedir (Tobin, 1975: s. 75). Her iki veri kaynakları da önceleri Keynes’ in hipotezini doğrular görünmekteydi. Cari tüketim harcaması gelire yüksek derecede ilişkili, marjinal tüketim eğilimi birimden daha küçük, ve marjinal eğilim ortalama tüketim eğiliminden daha küçük bulunmuştu. Çünkü tasarruf edilen gelirin yüzdesi gelire birlikte artmaktaydı. Fakat sonra ciddi bir kanıt çatışması ortaya çıkmıştır (Friedman, 1957: s. 3).

Bu çatışmanın sebebi savaş öncesi verilerin savaş sonrası tüketim fonksiyonunu tahmin etmek amacıyla kullanılmasından kaynaklanmaktaydı. Bunun iyi bir örneği Davis tarafından 1952 yılında gösterilmektedir. Bu şekildeki yetersiz tahminler gelir ve tüketim arasındaki sürekli bir ilişkiyle tutarlı olmaktadır. İlk olarak, savaş öncesi Amerikan verileri savaş sonrası potansiyel gelir seviyeleri üzerine kurulan istatistiksel tüketim fonksiyonlarının, savaş sonrası tüketim eğiliminin öngörülenin çok altında tahmin edildiğini göstermektedir. Bu nedenle dolayı savaşlararası zaman serileri kullanılarak tahmin edilmek istenen tüketim fonksiyonu savaş öncesi bütçe çalışmalarındaki hanehalkı gelir ve tüketimleriyle ilgili olan Engel eğrileri üzerine kurulmaktadır. İkinci olarak, Kuznets’ in 1942 ve 1946 yıllarında, Goldsmith’ in ise 1955 yılında yaptığı çalışmalar 19’uncu yüzyıldan beri toplam tüketim ve toplam gelir hakkında mevcut verileri oluşturduğundan, reel gelirin artması, ortalama tüketim eğilimini (APC) azalttığını göstermektedir. Ancak yaklaşık 0.9 düzeyinde sabit kalmaktadır. Bu ise sadece doğrusal değil aynı zamanda sabiti de olmayan uzun dönemli bir tüketim fonksiyonu önerisini Birleşik Devletler için daha belirgin hale getirmektedir. Bu dönemde Brady ve Friedman tarafından yatay-kesit verileri kullanılarak oluşturulan diğer kanıt ise birbirini izleyen yıllardaki verilerin kullanılması durumunda verilen herhangi bir yıl için Keynesyen tipi bir fonksiyonun verileri yeterli şekilde tanımlayabileceğini önermektedir. Bu fonksiyonun, zaman geçtikçe yukarıya doğru değiştiği görülmektedir.

Bu gerçeklerin kabulü birkaç araştırmacının onları açıklayan hipotezleri test etmesine yol açarak bu hipotezlerin kısa dönem ve uzun dönemli Keynesyen tüketim fonksiyonunun döngüsel başarısı ve 1940'ların çalışmalarındaki başarısızlıklarını bir araya getirmektedir. 1943'n başlarında Samuelson bir "dişli etkisi" modeli önermektedir. Bu modele göre tüketim gelire oranla uzun dönemde artmakta; fakat uzun dönemli büyümenin konjonktürel kesiti sırasında tüketiciler daha önce ulaştıkları yaşam standartlarını korumakta ve sonuçta tüketim düşük MPC' li Keynesyen yolunu takip etmektedir. Ekonomide "Zenberek Etkisi" olarak adlandırılan bu etkinin nedeni sosyal ve psikolojiktir. 1948 yılında Duessenberry, 1949 yılında ise Modigliani birbirlerinden bağımsız fakat benzer düşüncelerle dişli etkisi fikrini yapılandırarak APC' yi önceki nisbi gelir ve cari gelir arasındaki oranla ters ilişkilendirerek istatistiksel olarak test ettiler. Bu test sonuçları "Nisbi Gelir Hipotezinin (RIH)" ortaya çıkış nedeni olmaktadır. RIH, II.bölümde tartışılacaktır. Brown ise nisbi gelirden çok önceki nisbi tüketimi kullanmanın önemsiz bir ifade olduğu önerisinde bulunmaktadır.

Amprik kanıtlarla oluşturulan Keynesyen tüketim fonksiyonunun yeterliliği hakkında şüpheler, parasal ekonomide tam istihdam dengesini sağlamak için otomatik olmayan bir gücün varlığıyla, Keynes' in nerisi hakkındaki teorik çelişkilerle gclendirilmektedir. Birçok yazar, özellikle Haberler ve Pigou sırasıyla 1941 ve 1943 yıllarında, sadece gelirin değil aynı zamanda servetin fonksiyonu olarak alınan harcamanın, veya farklı olarak ifade edilirse, eğer ortalama tüketim eğilimi servetin gelire oranına bağımlı olarak alınması durumunda bu analitik önerinin geçersiz olduğunu göstermektedir. Bu bağımlılık "Pigou Etkisi" için gereklidir.

Sadece genel ekonomik teoriyle tutarlı olmayan, aynı zamanda savaş sonrası tüketime gelire yüksek oranı için de mantıklı bir açıklama sunmuş görünen bu öneri yaygın olarak kabul edilmektedir.

1955 yılında William Hamburger tarafından ileri sürülen amprik bir alışma, II Dünya Savaşı sonrası ve savaşlararası dönemlerde toplam zaman serisi verileri tarafından karar verildiğinden, servetin gelire oranının tüketime gelire oranıyla

yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Diğer çalışmalar, özellikle Ackley, Eatona ve Klein servetin özel türlerinin oranını, özellikle de likit varlıkları, araştırmak için veriler kullanmaktadırlar.

Friedman ile Modigliani ve Brumberg aynı olgunun alternatif açıklamasına bağımsız katkılarda bulunmuşlardır.

Friedman'ın "Sürekli Gelir Hipotezi (PIH)" ne göre, hanehalkının tüketimi onun "sürekli geliriyle" orantılıdır. Örneğin, hanehalkının kazanmayı beklediği ortalama gelir onun gelecek planlarından fazladır. Friedman, hanehalkı servetinde etkili olan faiz oranı ve diğer değişkenler gibi onun yaşam boyu bulunduğu konumuyla çeşitlenebilen ya da ilerki planlarının boyutuyla ilgili oransal faktörleri açıklamaktadır.

1945 yılında Friedman ve Kuznets; serbest meslek gelirlerinin anlam bakımından tanımlı bir regresyon gösterdiğini işaret etmektedirler. Bu ise serbest meslek sahiplerinin gelirdeki artış ve azalışlara yoğunlaştıklarını göstermektedir. Buna ek olarak tüketim cari yılda kazanılan gelire bağlı olmaktan çok diğer yılların gelirlerine bağlı olmaktadır. Bununla birlikte Kuznets, APC' nin zaman geçtikçe düşmediğini göstermektedir. Tabi ki bu gerçek RIH tarafından açıklanabilirken, büyük olasılıkla pek çok ekonomiste tüketim fonksiyonunun yeni yaklaşımını daha anlaşılır hale getirmektedir. Nisbi Gelir Hipotezine göre gelir düzeyinde sabit bir büyüme veya gelir yükselirken bu yükselme önceki gelir düzeyinin üzerindeyse APC sabit ve MPC, APC' ye eşit olmaktadır.

Yine bu yıllarda Sürekli Gelir Hipotezi fikrini ifade eden birkaç ekonomist bulunmaktadır. Örneğin Kuznets 1943 yılında yazdığı "Income Size Distributions in the United States" adlı makalesinde: "Aile biriminin harcaması, verilen bir yıl (ay, hafta, v.b.) süresinde veya çok uzun bir dönemde kendi gelirinden iyi yönde etkilenebilir." yazmaktadır. Çünkü Sürekli Gelir Hipotezi tüketimin cari gelire göre değil, gelirin daha uzun dönemli tahminine dayandığını ileri sürmektedir. Bu nedenle sürekli gelir kavramı uzun dönem gelir olarak da kullanıldığından bireyin uzun dönem geliri artma eğilimindeyse harcaması da bu artıştan olumlu etkilenmektedir. Wickrey ise gelirdeki dalgalanma nedeniyle, harcama

çalışmalarında aileleri, gelirden çok toplam harcama seviyelerine göre sınıflandırmanın daha iyi olabileceğini önermektedir. Ona göre; tasarrufları toplamadaki genel biçimler çoğunlukla çok yüksek ekonomik seviyelerde kişilerin tasarruflarını çok fazla gösterirken marjinal tüketim eğilimlerini de çok düşük yapmaktadır (Wickey, 1947: s. 273). Brady ve Friedman [1947] çiftçi ailelerinin hepsinin girişimci grup içinde bulunmasından dolayı aile bireylerinin gelirindeki yıldan yıla dalgalanmaların çiftçi olmayan ailelerden çok çiftçi olanlar için daha fazla olduğunu tahmin etmenin uygun olduğunu belirtmektedirler. Harcamalar ve tasarruflar şüphesiz, verilen gelir seviyesindeki süreklilik beklentisine bağlı olmaktadır (Brady ve Friedman, 1947: s. 262).

PIH' nin gelişmesine katkıda bulunan en önemli ekonomistlerden biri Margaret Reid'dir. Reid, sürekli ve ölçülmüş gelir arasındaki ayrımı şöyle yapmaktadır: "Eğer harcama eğrileri ailelerin sürekli gelirlerini karşılaştırmalı olarak göz önünde tutarak sınıflandırabilirse, o zaman belki gelirdeki değişimin uzun ve kısa dönem etkilerini önceden ayırmak mümkün olabilir. Sürekli gelir bileşenlerinin uygun bir ölçütü olmasa da, belirli bir zamanda aileler arasında harcamalardaki gelir farklılığının etkisini veya bu olduğunda ailelerin gelir değişmelerine vereceği cevabı ölçmek kolaydır." (Reid, 1952: s. 146-147).

1952 ve 1954 yılları arasında Richard Brumberg ve Franco Modigliani Yaşam Boyu Gelir (LCH)'in temelini oluşturan iki deneme yazdılar: "Fayda Analizi ve Tüketim Fonksiyonu: Yatay Kesit Verilerinin Bir Yorumu" ve "Fayda Analizi ve Toplam Tüketim Fonksiyonu: Bir Bütünleşme (Entegrasyon) Denemesi" [(1979'da basıldı)]. LCH temelde, Modigliani tarafından da ifade edildiği gibi tüketici davranışının temel teorisine geri giderek, ölçülmüş gelir teorilerini ihlal etmektedir (Modigliani, 1986: s. 299).

LCH' ye göre, fayda maksimizasyonu hipotezlerinin hepsi kendi kendine çok kuvvetli bir yapıya sahip olmaktadır. Tüketimini paylaşmayan herhangi bir yaştaki temsili tüketicinin kaynakları sadece kendi yaşam kaynaklarına (şu anki emek geliri artı elde ettiği miras) bağlı olmakta yani şuan oluşan gelirin tamamına bağlı olmamaktadır. Belli bir oranda tüketimde seçen tüketici tahmin edilen ortalama yaşam tüketimine yakınlık göstermektedir. Bu hüküm, temelde yaşamın

tanımlanamayacak kadar uzun olması varsayımı altında rasyonel tüketim ve tasarruf kararı modelini kurarak LCH' den ayıran Friedman' ın PIH' inde ve LCH' de geçerli olmaktadır (Modigliani, 1986: s. 229).

Daha sonraları Robert Hall, rasyonel beklentiler varsayımını da ekleyerek tüketim teorisini yeniden düzenlemektedir. Tüketim kendi kendini aynı doğrultuda geliştirdiğinden özellikle cari tüketimden başka herhangi bir değişken gelecekteki tüketim tahmini değerinden biri olabilmektedir. Bu durum zaman serisi verileriyle test edilmektedir (Hall, 1978: s. 971). Bu çalışma yaşam döngüsü – sürekli gelir hipotezinin değişik bir versiyonunu destekleyen kanıtları ortaya çıkarmaktadır.

Buna göre bu iki hipotez de tüketimin uzun dönemli gelire ilgili olduğunu anlatmaktadır. Yaşam döngüsü hipotezi sürekli gelir hipotezine göre tasarruf güdüsüne daha çok önem vermekte ve tüketim fonksiyonuna gelir kadar servetin de dahil edilmesini önermektedir. Bu nedenle tüketim fonksiyonu, sürekli gelir yaklaşımının vurguladığı beklentilerle yaşam döngüsü yaklaşımının üzerinde durmayı önerdiği servet ve demografik değişkenleri birleştirmektedir.

1.2. Tüketim Fonksiyonunu Belirleme

Tüketim fonksiyonunu belirlemeden önce tüketim kavramını açıklamak gerekmektedir. Tüketim, bir tür üretimin tek ve nihai amacıdır. Tüketim, malların ihtiyaçları tatmini için kullanılmasıdır (Unay, 1996: s. 43).

Tüketim deyimi birbirinden farklı iki anlamda kullanılabilir. Birincisi; bir mal ya da hizmeti kullanan kişide belli bir tatmin duygusu yaratan tüketim eylemi, yani bir kısım mal ve hizmetlerin kullanılıp bitirilişi iken ikincisi; tüketilecek mal ve hizmetlerin alımı için harcama yapılması anlamında kullanılmaktadır.

İktisadi açıdan tüketim ise tüketim harcamalarından oluşmaktadır. Keynes' in tüketim tanımı da harcamaları esas almaktadır. ΣA_1 ekonomide belli bir dönemin satışlar toplamını, ΣA_2 müteşebbislerin birbirlerine yapmış oldukları

satışlar toplamını belirtmek üzere, tüketim harcamaları $\Sigma(A_1-A_2)$ şeklinde tanımlanmaktadır.

Tüketime çağdaş geliri belirleme teorisi içinde taşıdığı büyük önemi veren Keynes'tir. Keynes "tüketimin gelirin, çok sık değişmeler göstermeyen bir fonksiyonu olduğu" fikrini açıkça ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, bu fikir ilk kez Keynes tarafından keşfedilmemiş, daha önceki dönemdeki çeşitli yazarların toplam gelir ile toplam tüketim arasındaki ilişkiye değindikleri bilinmektedir. Keynes' in yeniliği bu ilişkiyi daha açık şekilde ve kendisinden öncekilerin yaptığından farklı olarak, uzun dönemli büyüme sorunları dışında, kısa dönemli gelir belirleme açısından taşıdığı önemi koymaktadır.

Tüketim harcamaları tüketim fonksiyonunun temelini oluşturmaktadır. Tüketim harcamalarını makro ekonomide ilk kullanan Keynes olduğundan onun tüketim ile ilgili görüşleri istatistik çalışmalardan değil, tüketici davranışlarına ilişkin kabullerden çıkardığı anlaşılmaktadır (Uluatam, 1998: s. 127-128).

Tüketim harcamaları, tüketim eylemini gerçekleştirebilmek için yapılan parasal ödemelerin toplamından oluşmaktadır. Bireylerin gereksinmelerini doğrudan karşılayacak mal ve hizmetler için günü gününe yaptıkları parasal harcamalar tüketim harcamalarını oluşturmaktadır. Tüketim harcamaları genellikle bireylerin bütçesinden çıkan ve üretim işlevini yüklenenlere giden harcamalardır. Makro ekonomik açıdan bütün toplumun yaptığı harcamalar da, ekonomi bütünüyle düşünüldüğüne göre bir ulusal ekonomide toplam tüketim harcamalarının düzeyi bireylerin tüketim amacıyla yapacakları parasal harcamalara bağlı olmaktadır (Karakayalı, 2002: s. 111).

Tüketim harcamasını çözümlenmede atılacak ilk adım gelir düzeyi ile harcama arasındaki fonksiyonel ilişkiyi açıklamak olmaktadır. Bu açıklama bizi tüketim fonksiyonuna götürmektedir. Tüketim fonksiyonunu aşağıdaki eşitlikte göstermek olasıdır.

$$C = C (Y, A, P, i)$$

Parantez içindeki değişkenler* tüketim fonksiyonu üzerindeki etki dereceleri itibariyle sıralanmışlardır. Bu sıralamalarda yer alan fiyatlar genel düzeyinin (P), tüketim fonksiyonu reel terimlerle tanımlandığından herhangi bir etkisi söz konusu olmamaktadır. Öte yandan, faiz oranının (i) tüketim fonksiyonu üzerindeki etkisinin, göz ardı edilebilecek yetersizlikte olduğu düşünülmektedir.

Öyleyse tüketim fonksiyonu $C_t = cY_t + dA_t$ biçiminde yazmak olasıdır.

Eşitlikteki A_t , (t) dönemi başına tüketicilerin elleri altında bulundurdukları varlıkların tutarını göstermektedir; C_t ve Y_t ise, söz konusu (t) dönemindeki tüketim ve gelire eşit olmaktadır. (c) gelire birlikte ortaya çıkan tüketim eğilimi, (d) de birikmiş varlıkları harcama eğilimini göstermektedir (Karakayalı, 2002: s. 116).

Tüketim fonksiyonu, hanehalkının planlanmış tüketim harcamaları ve cari gelirleri arasındaki ilişki olarak tanımlanmaktadır. Tüketim ve gelir arasındaki bu ilişki, tüketim fonksiyonu olarak bilinmekte ve şöyle ifade edilmektedir:

$$C_t = f(Y_{td}) \quad (1.1)$$

Burada C_t , t dönemindeki reel¹ tüketim harcamalarını ve Y_{td} ise t dönemindeki reel kullanılabilir (harcanabilir) geliri göstermektedir. $f(Y_{td})$, “gelirin fonksiyonu” anlamına gelmektedir.

Tüketim fonksiyonu, Keynes tarafından formüle edildiği üzere çeşitli kullanılabilir gelir düzeyleri için planlanan tüketim şedülüdür. Keynes, planlanan bu tüketimin, tüketimdeki değişimin kullanılabilir gelirdeki değişimden daha az olduğu “temel bir psikolojik yasa” ya dayandığına inanmaktadır. Keynes’ e göre, kullanılabilir gelir ile toplam tüketim arasında yakın bir ilişki vardır.

(1.1) eşitliğinde verilen tüketim fonksiyonunda marjinal tüketim eğilimi (MPC) şöyle tanımlanabilir: MPC, planlı tüketim harcamalarındaki değişimin gelirdeki

* Bu değişkenler ileride ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

¹ Fiyat değişimlerinden (hareketlerinden) arıtılmış, sabit fiyatlarla, anlamına gelmektedir. Tüketim fonksiyonunda C_t bağımlı değişkeni; Y_{td} ise bağımsız değişkeni ifade etmektedir.

değişmeye oranıdır. Diğer bir ifade ile, kullanılabilir gelirden meydana gelen bir birimlik değişimin tüketim harcamalarında neden olacağı değişmeye oranına, başka bir deyişle herhangi bir gelir düzeyindeki sonuncu (marjinal) gelir biriminin ne kadar bir kısmının tüketime harcandığını gösteren orandır (Yiğitbaşı, 2001: s.91-93). Matematiksel olarak ise şöyle ifade edilmektedir:

$$MPC = c = \frac{dC}{dY} \quad (1.2)$$

Ortalama tüketim eğilimi (APC) ise tüketim harcamaları ve gelir arasındaki oranı göstermektedir. Diğer bir ifade ile her gelir düzeyinde gelirin ne kadarının tüketim amacıyla kullanıldığını belirten oran olarak tanımlanmaktadır. APC şöyle ifade edilir:

$$APC = \frac{C}{Y} \quad (1.3)$$

(1.1) eşitliği kullanılarak tüketimin gelir esnekliği basitçe tanımlanmaktadır:

$$E_Y = \frac{dC}{dY} / \frac{C}{Y} = \frac{dC}{C} / \frac{dY}{Y} \quad (1.4)$$

Burada;

$$dY = \Delta Y = Y_2 - Y_1,$$

Y_1 = Dönem başı geliri,

Y_2 = Dönem sonu geliri,

$$dC = \Delta C = C_2 - C_1,$$

C_1 = Dönem başı tüketim harcaması,

C_2 = Dönem sonu tüketim harcaması,

şeklinde ifade edilmektedir ve tüketimin gelir esnekliği; tüketim harcamasındaki değişimin gelirdeki değişmeye oranı anlamında kullanılmaktadır.

Ayrıca tüketicinin fiyat esnekliği ise tüketim harcamasındaki değişimin fiyattaki değişmeye oranı şeklinde ifade edilmektedir. Buna göre (P) fiyatı göstermek koşuluyla,

$$E_P = \frac{dC}{C} / \frac{dP}{P} \quad (1.5)$$

şeklinde ifade edilmektedir.

Tüketim fonksiyonunun şeklini belirledikten sonra varolan tüketim fonksiyonu çeşitlerini incelemek olurludur.

1.3. Tüketim Fonksiyonu Çeşitleri

Teorik olarak genellikle iki tip tüketim fonksiyonundan bahsedilmektedir. Bunlardan ilki kısa dönem ve uzun dönem arasındaki ayrımı gösterirken, ikinci tip tüketim fonksiyonu ise bireysel ve toplumsal davranışlar arasındaki ayrımı ifade etmektedir. Bunlara ek olarak doğrusal olmayan ve dayanıklı ve dayanıksız tüketim malları için tüketim fonksiyonlarından da bahsedilmektedir.

1.3.1. Uzun Dönem ve Kısa Dönem Tüketim Fonksiyonları

Kısa dönem tüketim fonksiyonu "oransal olmayan" bir tüketim fonksiyonudur. Şöyle ki:

$$C = a + bY \quad (1.6)$$

burada,

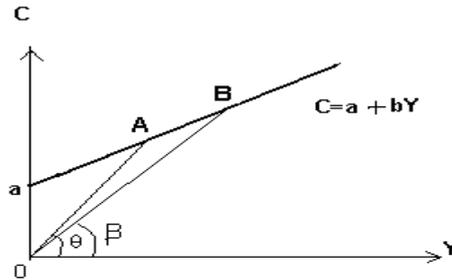
$$MPC = \frac{dC}{dY} = b \quad (1.7)$$

ve

$$APC = \frac{C}{Y} = \frac{a}{Y} + b \quad (1.8)$$

Bu oransal olmayan tüketim fonksiyonu Şekil-1' de gösterilmektedir.

Keynes' in ileri sürdüğü Şekil 1' deki kısa dönem tüketim fonksiyonu, reel tüketim harcaması C ' yi reel gelir Y ' ye bağımlı kılmaktadır. Bu fonksiyon, gelir artarken insanların gelirin azalan oranını harcama eğiliminde veya gelirin artan oranını tasarruf etme eğiliminde olduğu görüşünü yansıtmaktadır. Orijinden, tüketim fonksiyonu üzerindeki bir noktaya çizilen doğrunun eğimi APC (ortalama tüketim eğilimi)' yi veya o noktadaki (C/Y) oranını vermektedir. Tüketim fonksiyonunun kendi eğimi ise MPC (marjinal tüketim eğilimi)' ni vermektedir. (1.7)' deki eşitlikte $MPC = b$ olarak gösterilmektedir. Şekil-1' den anlaşılacağı gibi MPC, APC' den daha düşüktür (yani $MPC < APC$). Eğer gelir artarken (C/Y) oranı azalırsa, C ' deki artmanın Y ' deki artmaya oranı (C/Y) ' den küçük olmak zorundadır. Keynes bunu, kısa dönemde konjonktür dalgalanmalarının başından sonuna kadar olan tüketici harcama davranışı olarak görmektedir. Keynes, gelir nisbeten son seviyesine düştüğü için, insanların azaltmadığı veya kesemediği tüketimlerini gelirdeki düşmeye oranlayarak tüketim standartlarını koruyacaklarını ve gelir artarken tüketimin oransal olarak artmayacağını tartışmaktadır (Branson, 1989: s. 240-241). 1930' ların sonunda hem yatay-kesit hem de zaman serisi verileri kullanılarak yapılan ampirik çalışmalar, Keynes' in kısa dönem tüketim fonksiyonunu doğrular görünmekteydi.

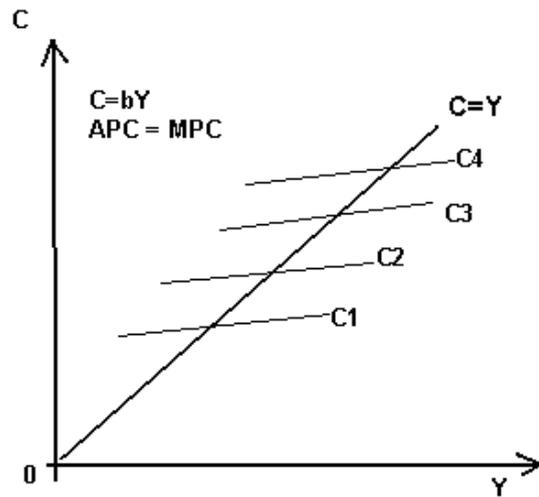

Şekil-1: Kısa Dönem Doğrusal Tüketim Fonksiyonu

Çok geçmeden basit Keynesyen tüketim fonksiyonu parçalanmaya başladı. II Dünya Savaşı sonrası toplam harcamalar Birleşik Devletler ekonomisini tahmin etmek amacıyla kullanılmaya başlandığında, gerçek sonuç aşırı talep, yüksek seviyeli istihdam ve enflasyon iken, tahmin edilen şey yüksek işsizlik oldu. Kısa

dönem Keynesyen tüketim fonksiyonu üzerine kurulan tahmin, tüketim harcamalarını son derece düşük tahmin etmektedir (Miller ve Pulsinelli, 1986: s. 230).

1946 yılında Simon Kuznets, Birleşik Devletler için Iç Savaş' tan o zamana kadar olan süredeki tasarruf ve tüketim davranışları üzerine bir çalışma yayınladı. Kuznets' in verileri, tüketim davranışları hakkında iki önemli şeye işaret etmektedir. İlki, ortalama olarak, uzun dönemde tüketici harcamasının gelire oranı, APC veya (C/Y) , aşağıya doğru bir trend (eğilim) göstermekteydi. Çünkü gelir, trend boyunca artarken marjinal tüketim eğiliminin ortalama tüketim eğilimine eşit ($MPC = APC$) olduğu görüldü. Bu, Şekil-2' de gösterildiği gibi, trend boyunca $C = f(Y)$ fonksiyonun orijinden geçen düz bir doğru şeklinde olduğu anlamına gelmektedir. İkincisi, Kuznets' in çalışmasındaki (C/Y) oranının ekonomik çöküş dönemlerinde, uzun dönem ortalamasının altında olduğu yılları göstermektedir. Bu şu anlama gelmektedir: (C/Y) oranı konjonktür dalgalanması esnasında gelirle tersine değişmektedir. Öyle ki döngüsel ampirik çalışmalara uyan kısa dönem tüketim, uzun dönem tüketim fonksiyonundan çok Şekil-2'deki kısa dönem fonksiyonlar gibi eğime sahip olan gelirin bir fonksiyonuymuş gibi gösterilmektedir.

Şekil-2: Uzun Dönem Tüketim Fonksiyonu

Özetlenecek olursa, uzun dönem tüketim fonksiyonu “orantılı” bir tüketim fonksiyonu olmaktadır. Bu ifade şu şekilde gösterilmektedir.

$$C = bY \quad (1.9)$$

Bu fonksiyon için MPC;

$$MPC = \frac{dC}{dY} = b \quad (1.10)$$

ve APC;

$$APC = \frac{C}{Y} = b \quad (1.11)$$

olur. Bu tip tüketim fonksiyonu için $MPC = APC = b$ olduğu hemen görülmektedir.

Kısa dönem tüketim fonksiyonuyla ilişkili olan uzun dönem tüketim fonksiyon Şekil-2' de gösterilmektedir.

Yapılan incelemeler sonucunda, Şekil-2' den de görüleceği gibi, uzun dönem tüketim fonksiyonu zamanla yukarı doğru kaymaktadır. Böyle bir kaymanın rasyonel nedenleri vardır. Ortalama tüketim eğiliminin uzun dönemde sabit kalması, Keynesyen düşüncüyü çıkmaza sokmaktadır. C_1 , C_2 , C_3 ve C_4 şeklinde fonksiyonların yukarı kaymasına " tüketim fonksiyonunun uzun dönemde yukarı sürüklenmesi" denilmektedir (Unay, 1996: s. 46).

Burada şu noktayı açıklamak önemlidir: Zamanın uzun dönemleri için toplanmış verileri üzerine kurulu tüketim fonksiyonu (uzun dönem tüketim fonksiyonu), kısa dönem tüketim fonksiyonundan 1940' ların sonuna kadarki olan gözlenmiş olgulardan ayrılmaktadır.

- i. Uzun dönem tüketim fonksiyonunun marjinal tüketim eğilimi yaklaşık 0.9 iken kısa dönem tüketim fonksiyonunda bu eğilim 0.75 olarak hesaplanmaktadır. Buna göre uzun dönem MPC, kısa dönem MPC' den oldukça büyük olmaktadır,

- ii. Yatay-kesit bütçe çalışmalarına nüfus değişkeni eklendiğinde marjinal tüketim eğilimi ortalama eğilimden küçük olmaktadır ($MPC < APC$),
- iii. Konjonktürel dalgalanma veya kısa dönem verileri gonenç evresinin doruk noktasında C/Y oranının ortalamadan küçük, bunalım evresinin dip noktasında ise bu oranın ortalamadan büyük olduğunu göstermektedir. Böylece kısa dönemde gelir dalgalandıkça $MPC < APC$ olmaktadır.
- iv. Kısa dönem tüketim fonksiyonları düşey eksen pozitif yönde keserken, uzun dönem tüketim fonksiyonları sıfır düşey kesişim göstermektedir. Yani uzun dönem tüketim fonksiyonu orijinden geçen ve belli bir eğimi olan doğrusal bir tüketim fonksiyonunu göstermektedir. Bunun sebebi de uzun dönem tüketim fonksiyonlarının gelir artarken sabit bir APC göstermesi ve kısa dönem fonksiyonlarının ise gelire ters yönde değişen APC göstermesidir. Bu nedenle, gelir trend boyunca artarken kısa dönem fonksiyonlarında $MPC < APC$ iken uzun dönem fonksiyonlarda $MPC = APC$ olmaktadır (Branson, 1989: s. 242-243).

Buraya kadar yapılan kısa ve uzun dönem tüketim fonksiyonu ayrımı aynı zamanda, ikisini de kapsayacak şekilde, doğrusal tüketim fonksiyonu olarak da ifade edilmektedir. Yani bu iki tüketim fonksiyonunun şekli, Şekil-1 ve Şekil-2' den de görüleceği gibi, doğrusal olmaktadır. Kısa ve uzun dönem ayrımından sonra, diğer bir tüketim fonksiyonu çeşidi olan bireysel ve toplumsal tüketim fonksiyonlarına geçmek olurludur.

1.3.2. Bireysel ve Toplumsal Tüketim Fonksiyonları

Buraya kadar bahsedilen tüketim fonksiyonları sadece bireysel boyutta ele alınan tüketim fonksiyonlarıdır. Şimdi ise mikro ekonomik ilişkiden hareketle toplam sürede yapılacak tüketim tahminini test etmeye yarayan makroekonomik çözümlenmeye geçmek olurludur.

Makroekonomik çözümlenme toplumsal bir olgudur ve benzerlik yoluyla gösterilmektedir. Benzerlik unsuru ise mikro çözümlenmeden yola çıkılarak

yapılmaktadır. İkinci bölümde tartışılacak olan tüketim teorileri mikro ekonomik terimler içinde bir kural olarak tasarlanmış ve daha sonra toplam anlaşmazlığı olmayan makroekonomik değişkenlere uygulanmaktadır. Toplam ilişkiyi haklı çıkaran son derece mantıklı durumlar ortaya çıkarken, hepsinin birden farklı açıklamalara yol açtığı durumları düşünmek kolay olmaktadır.

Bireysel tüketim fonksiyonundan toplam tüketim fonksiyonuna ulaşmak için tüketim harcamaları ve gelir toplanmaktadır. Bir grup hanehalkının oluşturduğu, örneğin (n) tane hanehalkının her biri (i) indeksi (i =1,...,n) ile belirtildiğinde Y_{it} ve C_{it} anılan sıraya göre (t) dönemi boyunca (i) tane hanehalkının kullanılabilir gelir ve tüketimi olmaktadır. Y_{it} ve C_{it} 'nin birbiriyle ilişkili olduğunu varsayalım.

Öncelikle, hanehalkından her birinin tüketim fonksiyonunun doğrusal olduğu varsayıldığında;

$$C_{it} = a_i + b_i Y_{it} \quad (1.12)$$

olmaktadır. Burada a_i ve b_i , (i)' inci hanehalkına ait katsayıları göstermektedir. (1.12) 'deki eşitlikten toplam tüketim fonksiyonunu elde etmek için bu fonksiyonun toplamını almak gerekmektedir. Ekonomideki (n) tane hanehalkını (1.12) eşitliğine ekleyerek şu toplam ifade elde etmek olurludur:

$$\sum C_{it} = \sum a_i + \sum b_i Y_{it} \quad (1.13)$$

Böylece toplam tüketim fonksiyonu n tane hanehalkının gelirine bağlı olmaktadır. Modeldeki açıklayıcı değişkenler doğrusaldır (Malinvaud, 1980: s. 135).

Burada, $\sum C_{it}$ toplam tüketime eşit olmasına rağmen (1.13)' deki eşitlik test edilebilen toplam değişkenlerle standart istatistiksel analiz arasında basit ilişki toplamını göstermemektedir. Ayrıca toplam geliri, $\sum Y_{it}$, birleşik terim $\sum b_i Y_{it}$ ' den ayırmak olası değildir. Buna ek olarak n' nin sabit ve toplam tüm t'ler için tamamen aynı hanehalkları üzerine yayılmış gibi düşünülmedikçe toplam parametrelerin neden hepsinin kararlı olması gerekir gibi bir neden düşünülmemektedir (Cramer, 1971: s. 176).

Bu problemlerden bazıları, tüm (b_i) mikro-parametrelerinin özdeş olduğu tahminlerinin uygunluğuyla çözülebilmektedir.

$$a_i = a \quad b_i = b \quad \text{tüm } (i)\text{'ler için} \quad (1.14)$$

$$\Sigma C_{it} = an + b\Sigma Y_{it} \quad (1.15)$$

olmasına yol açar.

Eğer (1.15)' deki eşitlik stokastik (tesadüfi) denklem olarak düşünülürse ve hata terimi eklenirse, toplam çok daha karmaşık problemler üretmektedir. Toplama problemi stokastik model açısından daha sonra tartışılacaktır.

1.3.3. Dayanıklı ve Dayanıksız Tüketim Malları İçin Tüketim Fonksiyonları

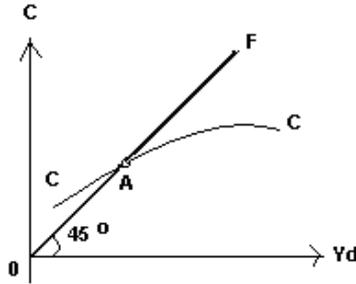
Öncelikle dayanıklı tüketim malları ve diğer tüketim mallarını birbirinden ayırt etmek gerekmektedir. Dayanıklı mal satımı önceki stoklara ve ertelenebilir veya diğer tüketici mallarından biriktirilmesi çok daha kolay olan mallara bağlı olmaktadır. Bu nedenle dayanıklı mallar için satın alma örneklerinin diğer tüketim mallarından farklı olduğunu anlamak daha kolay olmaktadır (Evans, 1969: s. 13). Bir takım ulusal gelir hesaplama tanımları, oldukça keyfi olan bu tüketim kategorilerini dayanıklı-dayanıksız mallar olarak ayırmak için tasarlanmaktadır. Bir bireyin paltosunun mu yoksa otomobilinin mi daha dayanıklı olup olmadığı hemen anlaşılmamaktadır. Bir otomobili dayanıklı bir tüketim malı olarak karakterize ederken, biraz tereddüt olmasına rağmen, tüm giyim malları pek çok ulusal gelir hesabında dayanıksız mal olarak ele alınmaktadır. Bununla beraber, palto gibi "sınır çizgisinde" kalan çeşitler, tüketimin çok küçük bir yüzdesi olarak hesaplanmaktadır. Böylece bunların, ampirik bulgular üzerindeki etkisi göz ardı edilmektedir. Aksi belirtilmedikçe bu bölümdeki tüketim fonksiyonu, dayanıksız mallar için tüketim fonksiyonu ile ilişkili olacak ve dayanıklı mallar tarafından sunulan hizmetlerin kullanım değeri hizmetlere eklenecektir.

1.3.4. Doğrusal Olmayan Tüketim Fonksiyonu

Tasarrufların pozitif bir değer taşıdığı bir toplumda, fertlerin ellerine geçecek kullanılabilir gelir miktarı ile tüketim harcamaları arasında, tasarruf eğilimine göre değişen fonksiyonel bir ilişki vardır. Bu ilişki aşağıdaki gibi gösterilmektedir.

$$C = c(Y_d) \quad (1.16)$$

Bu eşitlik esas itibariyle tüketim harcamalarının kullanılabilir gelir seviyesine bağlı olduğunu ifade Şekil-3' te gösterilmektedir.

Şekil-3: Doğrusal Olmayan Tüketim Fonksiyonu

Kullanılabilir gelir seviyesinde meydana gelecek her artışın her zaman tamamının tüketime harcanması halinde tüketim fonksiyonu yatay eksenle 45 derecelik açı yapan doğru üzerinde olacaktır. Çünkü bu doğrunun özelliği, her noktanın her iki eksene de aynı uzaklıkta olmasıdır. Fakat gerçekte tüketim eğrisi bu 45 derecelik doğru üzerinde olamaz, daha yatık durumda olur. Yani gelir seviyesi bir noktayı aştıktan sonra gelirdeki bir birimlik artış tüketimin bir birimden daha az artmasına sebep olacaktır. Şekilde A noktasının altındaki gelir seviyelerinde toplum kendi gelirinden fazlasını harcayacak, yani dışarıya borçlanarak, ya da eski tasarruflarını eriterek, cari üretiminin üstünde bir tüketim seviyesine ulaşmak isteyecektir. Tüketim fonksiyonunun, yani CC eğrisinin düz olmayıp, yay şeklinde olması, gelir seviyesi yükseldikçe marjinal tasarruf eğiliminin yükseleceği ve marjinal tüketim eğiliminin küçüleceği varsayımının yapılmış olmasındandır.

Uzun dönemde halkın tasarruf ve tüketim alışkanlıkları ve eğilimleri değişebilir. Nitekim, gelişmiş ülkelerde uzun dönemde tüketim fonksiyonunda yukarı doğru önemli kaymaların olduğunu istatistik çalışmalar göstermektedir. Bunun sebepleri arasında, gelir seviyesinin yükselmiş olması dışında, özellikle bilgi ve görgü seviyesinin artmış olması ve birikmiş servetlerin tüketim harcamaları üzerindeki etkileri sayılabilmektedir (Üstünel, 1983: s. 195-197).

O halde tüketim fonksiyonları bir doğrudan ziyade eğrisel, hatta konkav biçiminde olacağı hemen anlaşılmaktadır. Tüketim fonksiyonu sadece analizlerde rahatlık sağlama bakımından genellikle doğrusal şekilde gösterilmektedir.

Şimdi ise bir ülkenin milli gelirinde önemli yer tutan tüketim harcamalarının yapısını incelemekte yarar vardır.

1.4. Tüketim Harcamalarının Makro Ekonomideki Yeri

Toplam tüketim harcamaları gayrisafi yurtiçi hasılanın en büyük bölümünü oluşturmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde yaklaşık olarak gayrisafi yurtiçi hasılanın %65'ini tüketim harcamaları oluşturmaktadır (Branson, 1978: s. 196). İngiltere'de ise bu oran çeşitli dönemler arasında %58 ile %61 arasında değişmektedir (Haddjimatheou, 1987: s. 18). Türkiye'de ise bu oran 2002 yılında %81 olmakta ve 2003 yılında ise %80,7 olarak gerçekleşmesi tahmin edilmektedir¹. Bu oranlar, tüketim harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılanın çok büyük bir kısmını oluşturduğunu göstermektedir. Bu nedenle önce genel denge analizi ve daha sonra tüketim harcamalarının bu analizdeki yerini açıklanacaktır.

Genel denge analizinin en önemli iki kavramı toplam arz ve toplam taleptir. Toplam arz fonksiyonu, çeşitli fiyatlarda üreticilerin arz edeceği mal ve hizmet miktarlarını gösterirken, toplam talep fonksiyonu ekonomide harcama yapan birimlerin çeşitli gelir düzeylerinde yapmaya hazır oldukları harcama miktarlarını göstermektedir. Ekonominin genel dengesi toplam arz ile toplam talebin eşitlendiği

¹ DPT, VIII BYKP (2001-2005) 2004 Yılı Programı, Ankara, s. 21.

noktada meydana gelmektedir. Toplam talep fonksiyonu ekonomideki toplam gelirle toplam harcama fonksiyonu arasında bir ilişki kurmaktadır. Toplam talep fonksiyonu ile toplam harcama fonksiyonu arasında fark vardır. Toplam talep fonksiyonu çeşitli fiyat düzeylerindeki denge toplam harcamayı, toplam harcama fonksiyonu ise çeşitli gelir düzeylerindeki arzulan toplam harcamayı göstermektedir (Hatiboğlu, 1987, s: 185-200).

Bu sebeple belli bir dönemde harcama birimlerince yapılan harcamaların o dönemde yaratılan gelirden farklı olması olasıdır. Bunun nedenleri ise, harcama kararları ile üretim kararlarının farklı kişilerce ve farklı nedenlerle verilmesi ve gelirin elde edilişi ve talep yaratılması, talep yaratılması ile üretimde bulunulması ve nihayet üretimde bulunulması ile gelir yaratılması arasında bir zaman aralığı, bir gecikmenin bulunmasıdır*. Bunun gibi tahminlerde yanılmanın bulunduğu durumlarda, girişimciler toplam arz şartlarını ona göre ayarlayarak bir kısa dönem dengesine ulaşmaya çalışmaktadırlar. İşte kısa dönem dengesini belirleyen bu toplam arz toplam talep eşitliğinin olduğu seviyedeki toplam talep düzeyine “efektif talep”** denilmektedir. O halde;

Efektif talep \equiv Milli gelir \equiv Milli hasıla (Toplam üretim) \equiv İstihdam seviyesi şeklinde gösterilmektedir. Bu durumda toplam talep,

$$D (\equiv Y) = C + I + G + (X - M) \quad (\text{açık ekonomi})$$

$$D (\equiv Y) = C + I + G \quad (\text{kapalı ekonomi})$$

olarak tanımlanır. Burada tüketim (C), yatırım (I), devlet harcamaları (G) ve dış ticaret (X - M) toplamından oluşmaktadır. Tüketim genel dengenin

* Bir gelirin elde edilmesi ile o gelirin harcanması (talep yaratılması) arasında geçen zamana Robertson gecikmesi, harcamaların yapılması ile üretimde bulunulması arasında geçen zamana Lundberg gecikmesi ve üretimde bulunulması ile gelir yaratılması arasında geçen zamana da Metzler gecikmesi denir.

** Keynes'in iktisat literatürüne kazandırdığı önemli bir kavram olan efektif talep, bir toplumda çeşitli mal ve hizmetleri satın almak için fiilen harcanmış paraların miktarı olarak tanımlanmaktadır. Efektif talep gerçekleşmiş talep olduğuna göre bunun seviyesi, belli bir dönemde, o toplumda fiilen yapılmış harcamaların toplamına ve dolayısıyla o toplumda elde edilen gelirlerin toplamına yani milli gelire eşit olacaktır.

belirleyicilerinden toplam talebin bir unsuru olmaktadır. Makro dengede her milli gelir düzeyine karşılık gelecek bir tüketim hacmi olduğu varsayılmaktadır.

Tüketim toplam talebin, gelirin ve istihdamın tayininde birçok iktisatçı tarafından temel taş olarak ele alınmıştır. Bu hususu en açık şekilde çoğaltan mekanizmasıyla açıklanmaktadır. Çoğaltan kavramını iktisadi analize Keynes dahil ettiği için öncelikle Keynes'in katkıları açıklanacaktır.

1.5. Keynes' in Katkısı

Keynes, tüketim harcamalarını, gelir ve istihdam teorilerinin temel taşı olarak görmektedir. Keynes, tüketimle ilgili görüşlerini a priori kabullerden çıkarmaktadır. Ona göre tüketim harcamalarını gelir dışı objektif ve sübjektif faktörler* belirlemektedir. Keynes'e göre sübjektif faktörlerin tüketim fonksiyonu üzerinde etkisi uzun dönemde ortaya çıkarken objektif faktörler fonksiyonu kısa dönemde etkilemektedir. Fakat bu faktörlerin hepsinin birden aynı yönde etki yapması için a priori bir neden bulunmadığını ileri sürmektedir. Buna göre fiyat hareketlerinden arındırılmış yani reel terimlerle ifade edilen gelir ve tüketimin oluşturduğu tüketim fonksiyonunun kısa dönemde fazla değişme göstermeyeceği ve toplam tüketimin o dönemin cari gelirine bağlı olduğu söylenmektedir.

Marjinal tüketim eğilimi ise pozitif fakat birimden küçük olmaktadır. Marjinal tüketim eğilimi, ortalama tüketim eğiliminden küçük ve gelir arttıkça marjinal tüketim eğilimi küçülmektedir (Kargül, 1989: s. 26-36 ve Uluatam, 1998: s. 130).

Buraya kadar tüketim harcamalarının denge gelir düzeyinin belirlenmesinde ve bunun oluşmasındaki önemi belirtilmektedir. Şimdi ise Keynes' in tüketim teorisindeki en önemli aracı olan çoğaltan mekanizması incelenmeye çalışılacaktır.

* Bu faktörler II Bölüm'de detaylı olacak incelenecektir.

1.5.1. Çoğaltan

Çoğaltan etkisi Keynes' den önce 1931 yılında yine bir iktisatçı olan Kahn tarafından ilk defa ortaya atılmıştır. Ancak gelir ve istihdam teorisi içinde yaygın bir şekilde kullanılması Keynes' ten sonra olmuştur.

Yatırım artışlarının bir katsayı ile oğaltılmış gibi gelir artışına sebep olması, ilk yatırım artışı dolayısıyla bazı üretim faktörlerine gelir ödemeleri yapılması ve bunun zincirleme bir tüketim harcaması ve gelir artışı sürecini harekete getirmesi ile açıklanmaktadır. Çoğaltan katsayısının büyüklüğü, harekete getirilen bu gelir ve harcama artışlarında sistem dışına sızacak kısmın nisbi önemine bağlı olmaktadır. Yani her harcama sonunda yaratılan gelirden ne kadarının tasarruf edileceğine ve ne kadarının başka ülkelerde üretilen mallara harcanacağına bağlı olarak bu katsayı (k) büyük veya küçük olmaktadır. Bu katsayı,

$$\Delta Y = k \cdot \Delta I \quad \text{şeklinde ifade edilmektedir.}$$

Çarpan formülü kısaca;

$$k = \frac{1}{1 - c} \quad \text{veya} \quad k = \frac{1}{s}$$

şeklinde gösterilmektedir.

Yurtiçi harcamaların bir bölümünün dış ülkelerden getirilmiş mal ve hizmetlere yönelebildiği açık ekonomi modelinde ise dış sızıntı nedeniyle yatırımların içerde gelir ve istihdam artırıcı etkisi azalmaktadır. Bu durumda, halkın marjinal dışalım eğiliminin (m) büyüklüğüne göre yatırımların çoğaltan etkisi küçülmektedir (Üstünel, 1983: s. 204-206).

İktisadi analize göre tüketim fonksiyonunun genel şekli içinde marjinal tüketim eğilimi gelir seviyelerine göre değişeceğinden yukarıdaki statik çoğaltan katsayısı küçük harcama ve gelir değişmelerinde geçerli olmaktadır.

Tüketim fonksiyonunun $C = C_0 + cY$ gibi doğrusal bir biçim taşıdığı kabul edilirse,

$$Y = C + I \text{ denge koşulu,}$$

$$Y = C_0 + cY + I$$

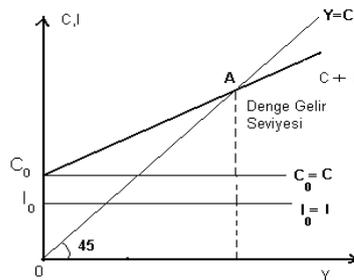
şeklını almaktadır. Buradan gelir seviyesini veren ifade,

$$Y = \frac{1}{1-c} (C_0 + I) \text{ ya da } Y = \frac{1}{s} (C_0 + I)$$

olmaktadır. Bu ifadelerde tüketimin gelirden bağımsız kısmı olan (C_0) denge gelir seviyesinin belirlenmesi açısından yatırım – ki o da gelirden bağımsız kabul edilmektedir – ile aynı etkiyi yapmaktadır. Bu bakımdan, (C_0) ile (I) yı birleştirerek gelir seviyesinden bağımsız harcamaların tümü olarak ele almak mümkündür. Yani $C_0 + I = A$ dersek, denge gelir seviyesi,

$$Y = \frac{1}{1-c} A = \frac{1}{s} A$$

olur. Bu ifadede (A) gelirden bağımsız tüketim ve yatırım harcamalarını belirtmektedir. Şekil-4' te, anlatılan bu gelir denge düzeyinin oluşumu gösterilmektedir.

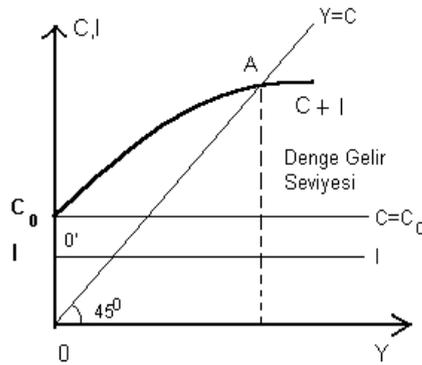
Şekil-4: Çoğaltanın Geometrik Yorumu

Görüldüğü gibi, marjinal tüketim eğilimi sıfır ile bir arasında değişen sabit bir değerse gelirin denge seviyesi bağımsız harcamaların belli bir sayı ile çarpımına eşit olmaktadır. $1/(1 - c)$ değerini taşıyan bu sayıya çoğaltan katsayısı denilmektedir. Tüketim fonksiyonunun doğrusal olduğunu kabul etmek marjinal tüketim eğiliminin sabit oluşunu da içermektedir. Çünkü marjinal tüketim eğilimi geometrik olarak fonksiyon doğru olduğundan bu eğim de bütün noktalarda aynı kalacaktır.

Şimdi, tüketim fonksiyonunun doğrusal olması koşulunu kaldıralım ve tüketimin sadece gelirin bir fonksiyonu olduğu kabul edildiğinde:

$$C = C(Y)$$

şeklini almaktadır. Gelir sıfır olduğu zaman tüketimin alacağı değer (C_0) ve bunun değerinin sıfırdan büyük olduğunu kabul edelim. Böyle bir tüketim fonksiyonu için bütün gelir seviyelerinde marjinal tüketim eğiliminin birden küçük olması demek tüketim fonksiyonunun eğiminin, değişse bile daima 45° lik doğrunun, yani arz fonksiyonunun eğiminden küçük olması demektir. Buna göre, tüketim fonksiyonu 45° lik doğruyu yalnız bir yerde kesecektir. Bağımsız kabul edilen yatırım harcamalarının tüketim harcamalarına eklenmesi denge gelir seviyesinin tek oluşunu değiştirmez, yalnızca bu seviyeyi yukarı iter. Şekil-5' te doğrusal olmayan bir tüketim fonksiyonu ile gelir seviyesinin belirlenişi gösterilmektedir.

Şekil-5: Doğrusal Olmayan Tüketim Fonksiyonu ile Gelir Denge Seviyesi

Ancak, bu denge gelir seviyesini önceki durumda olduğu gibi basit bir doğrusal ilişki ile bağımsız harcamalara bağlamak olurlu değildir. Bunun için yine daha önce verilen gelirin denge koşulundan yani harcamalarla yaratılan gelirin eşitliğinden hareket etmek gerekmektedir:

$$Y = C(Y) + I$$

Tüketimin gelirden bağımsız olan kısmını ayırarak tüketim fonksiyonunu yeniden yazılırsa*,

$$Y = C_0 + C(Y) + I$$

$$Y - C(Y) = C_0 + I$$

$$Y - C(Y) = A \quad (*)$$

İfadeleri elde edilir. (*) ifadenin her iki tarafının da türevi alınır,

$$\frac{dY}{dA} - \frac{dC}{dA} = \frac{dA}{dA} \quad \text{ve} \quad \frac{dC}{dA} = \frac{dC}{dY} \cdot \frac{dY}{dA} \quad \text{olduğundan}$$

$$\frac{dY}{dA} \left(1 - \frac{dC}{dY}\right) = 1$$

bulunur. Buradan,

$$\frac{dY}{dA} = \frac{1}{1 - \frac{dC}{dY}} \quad (**)$$

elde edilir. (dC/dY) marjinal tüketim eğilimini gösterdiğinden (**) ifadesini,

$$\frac{dY}{dA} = \frac{1}{1 - c} = \frac{1}{s}$$

* Tüketim fonksiyonunun bağımsız kısmını ayırarak yeniden yazmak Şekil 1.6' da (C)' yi, (O) noktasını (O') ne kaydırarak bu yeni orijine göre yeniden çizmek anlamına gelir.

ya da süreksiz artışlar cinsinden,

$$\frac{\Delta Y}{\Delta A} = \frac{1}{1-c} = \frac{1}{s}$$

şeklinde ifade edilmektedir.

Harcamalardaki değişme büyükse bunun gelir üzerindeki etkisi, eski gelir seviyesine göre saptanmış bir çoğaltan katsayısıyla bulunamamaktadır. Bu durumda kullanılacak çoğaltan gelir değişmeleriyle birlikte marjinal tüketim eğiliminin de değiştiğini dikkate alan bir çeşit “ortalama çoğaltan katsayısı” olmaktadır. Böyle bir ortalama çoğaltan katsayısının hesaplanmasındaki güçlük nedeniyle tüketim fonksiyonu doğrusal olmaktan uzaklaştıkça, çoğaltan kavramı kullanışlılığını geniş ölçüde yitirmektedir (Uluatam, 1998: s. 137-141).

1.5.2. Tüketim Tasarruf İlişkisi

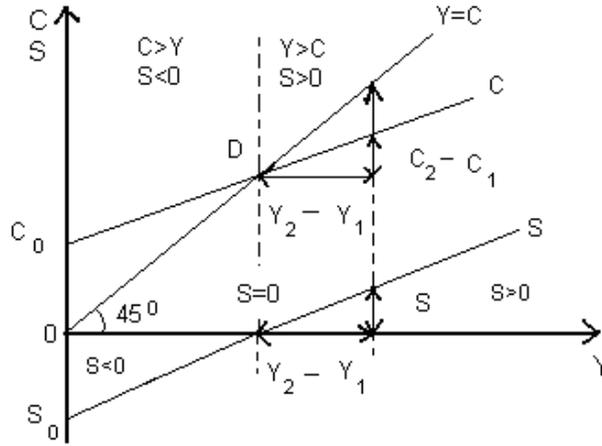
Kullanılabilir gelir ile tüketim harcamaları arasında yakın bir ilişki vardır. Bu ilişki ulusal gelir teorisinin temel önermelerinden birini ortaya çıkarmaktadır:

“Ülkedeki toplam tüketim harcamaları temelde toplumun kullanılabilir gelir düzeyi tarafından belirlenmektedir”.

Gelir arttıkça tüketim düzeyi de artmaktadır (Oktay, 1998: s. 25). Bu konudaki temel psikolojik yasa Keynes’ e göre şöyledir: “Ortalama olarak ve genellikle insanlar, gelirleri arttığında tüketimlerini de arttırmaya eğilimlidirler. Ama tüketimdeki artış gelirdeki artış kadar değildir”. Bir başka deyişle gelir arttıkça tasarruf artmaktadır.

Bu konu ile ilgili olarak Keynes, “Gelir miktarı mutlak olarak yükseldiğinde, gelirle tüketim arasındaki farkın genel kural olarak genişleyeceği kesindir. Bu nedenle gelir arttıkça, gelirin gittikçe daha önemli bir oranı tasarrufa ayrılacaktır” yorumunda bulunmaktadır (Unay, 1996: s. 44).

Basit doğrusal ve eğimi birden küçük olan bir tüketim fonksiyonu Şekil-6'daki (C) doğrusu ile gösterilmektedir. Şekilde eksenler arasındaki düzlemi iki eşit parçaya ayıran 45^0 lik doğru üzerindeki her nokta tüketimle gelirin eşit olduğu değerleri vermektedir.

Şekil-6: Tüketim ve Tasarruf Fonksiyonu

Dolayısıyla, (C) doğrusu ile 45^0 lik doğrunun kesiştiği noktada, OY_{d1} ile gösterilen kullanılabilir gelir düzeyinde, OC_0 kadar olan tüketimle kullanılabilir gelir birbirine eşit olmaktadır. (D) ile gösterilen bu noktanın sağ tarafında, hanehalkının söz konusu dönemde yapmış olduğu harcama yani tüketim aynı dönemin gelirinden daha az olmaktadır. Bu noktanın solunda ise hanehalkının harcamaları yani toplam tüketim gelirden daha büyük olduğundan ilk durumda yani tüketim harcamaları toplamının gelirden daha küçük olduğu durumlarda hanehalkı kullanılabilir gelirin bir kısmını tasarruf etmektedir. İkinci durumda, tüketimin gelirden büyük olması, harcama fazlasının geçmiş dönemin tasarrufu ile veya kredilerle yani borçlanmayla karşılanması gerektiği anlamına gelmektedir.

Şekil-6' da gösterilen tüketim fonksiyonunun özel bir fonksiyon olduğunu belirtmek gerekmektedir. Buna göre,

* Burada $Y = C + S$ ve $Y_d = C + S$ olduğundan $Y_d = Y$ olarak kullanılmaktadır. Ayrıca her kullanılabilir gelir seviyesindeki tasarruf miktarını bulmak için sadece tüketimi kullanılabilir gelirden çıkarmak gerekmektedir. Bu da $Y_d - C = S$ anlamına gelmektedir (Brue, McConnell, 1996: s. 170).

- (i) Bu fonksiyon doğrusaldır yani lineerdir. Böyle olunca eğimi sabit olmak durumundadır,
- (ii) (C_0) ile gösterilen ve (C) doğrusunun dikey eksenini kestiği noktayı belirleyen sabit bir katsayının varlığı; bu katsayı, hanehalkının gelirinin sıfır olması halinde bile yapacağı tüketim harcamasının miktarını göstermektedir. Bunun iktisatta özel bir adı vardır: otonom tüketim, yani gelirden bağımsız tüketim,
- (iii) Bu fonksiyonun eğimi birden küçüktür (Oktay, 1998: s. 26).

Makro ekonomide tüketim fonksiyonu $C_0 - C$ doğrusu ile ifade edilmektedir. Şekil-6' da (D) noktasının solunda tasarruf negatif, (D) noktasında tasarruf sıfır ve (D)' nin sağında ise pozitifdir. (D) noktasına tasarrufa geçiş noktası denir. Y değişirse tüketim fonksiyonu boyunca hareket olurken (C_0) değişince fonksiyonda kayma olmaktadır.

Tüketim ile çok yakın ilişkisi bulunan ve paranın iki yüzü gibi olduklarını söyleyebileceğimiz bir başka önemli kavram da tasarruftur. Tasarruf gelirin tüketilmeyen kısmı olduğundan; o da milli gelire (yani kullanılabilir gelire) bağlı olmaktadır. O halde tasarruf fonksiyonu;

$$S = S_0 + sY$$

şeklinde yazılabilir. Gelir sıfırken yapılan tüketim (C_0), yapılan tasarrufa (S_0) mutlak değer olarak eşit olmaktadır. Fonksiyondaki (s) marjinal tasarruf eğilimini* göstermektedir. Şekil-6' daki ($C_0 - C$) doğrusunun eğimi marjinal tüketim eğilimini

* **Marjinal tasarruf eğilimi (MPS)**, tasarruflardaki değişimin tasarrufa neden olan gelirdeki değişmeye oranıdır. Yani;

$$MPS = \frac{\text{tasarruftaki değişme}}{\text{gelirdeki değişme}}$$

Ortalama tasarruf eğilimi (APS), her gelir seviyesinde gelirin ne kadarının tasarrufa gittiğini göstermektedir. O halde,

$$APS = \frac{\text{tasarruf}}{\text{gelir}}$$

şeklinde ifade edilir (Brue, McConnell, 1996: s. 170-172).

(c) verirken tasarruf fonksiyonunun eğimi marjinal tasarruf eğilimini (s) vermektedir. Tüketim eğilimi ile tasarruf eğiliminin toplamı bire eşittir (Unay, 1996: s. 44-45).

$$1 = c + s$$

Son olarak milli gelir, tüketim ve tasarrufun toplamından ibaret olduğuna göre, ortalama tüketim eğilimi ile ortalama tasarruf eğiliminin toplamı bire eşit olmak durumundadır.

$$Y = C + S$$

$$\frac{Y}{Y} = \frac{C}{Y} + \frac{S}{Y}$$

$$1 = APC + APS$$

şeklinde olur*.

Tüketimi etkileyen veya belirleyen en önemli faktör kullanılabilir gelirdir. Ancak ikinci bölümde ele alınacak olan tüketim fonksiyonu teorilerinde etkin olan bazı gelir kavramları vardır. Tüketim teorilerinden önce bu gelir kavramlarının açıklanması daha yararlı olacaktır.

1.6. Tüketim Teorilerinde Tüketimi Belirleyen Faktörler

Tüketim teorilerinde tüketimi etkilediği kabul edilen gelir ve servet kavramları yanında tüketim fonksiyonuna doğrudan katılması gelir faktörüne göre daha zor olduğu için ilave edilemeyen davranışsal, kurumsal, yapısal ve demografik faktörler ele alınacaktır.

1.6.1. Tüketimi Belirleyen Faktörler: Gelir

Tüketim teorilerinde tüketimi belirlediği kabul edilen temel faktör gelirdir. Ancak bu teorilerin hepsinde tüketim davranışını açıklamak için farklı gelir tanımları

* Tasarruf fonksiyonu ile ilgili yapılan çalışmalardan biri L. Rittenberg tarafından "Financial Liberalisation and Savings in Turkey" adlı makalede diğeri ise E. Uygur tarafından "Financial Liberalisation and Economic Performance in Turkey" adlı makaledir. Bizim uygulamamızdan farklı model ve parametre seçimleri yapıldığından detaylı bilgi verilmemiştir.

yapılmaktadır. Özellikle tüketicinin asıl belirleyicisinin cari dönem geliri mi yoksa daha uzun dönemleri kapsayan ve bu nedenle servet tanımı içinde alınan bir gelir mi ya da doğrudan servet mi olduğu konusunda ileri sürülen farklı düşünceler, farklı tüketim teorilerinin geliştirilmesine neden olmuştur. Bu nedenle çoğunlukla tüketim teorilerinin adıyla ifade edilen gelir kavramları aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır.

1.6.1.1. Cari Gelir (Mutlak Gelir)

Keynesçi tüketim fonksiyonunda reel tüketim, temel olarak reel kullanılabilir gelir tarafından belirlenmektedir. Ancak Keynes, başlangıçta gerek kısa gerek uzun dönemde, toplam tüketicinin sabit orantılı olmamakla birlikte doğrudan doğruya, cari toplam kullanılabilir gelir düzeyiyle ilişkili olduğunu ileri sürmektedir (Gökdere, 1988:s. 77).

Cari dönem tüketicisini doğrudan cari dönem geliri ile ilişkilendiren Mutlak Gelir Hipotezi (Absolute Income Hypothesis) ya da diğer adı ile Keynesyen tüketim fonksiyonu reel kullanılabilir gelir kavramından yararlanmaktadır. Kullanılabilir gelir, ekonomideki hanehalkı tarafından harcamaya ve tasarruf edilmeye hazır gelir düzeyidir. Diğer bir ifadeyle kişisel gelirden dolaysız vergilerin çıkarılmasıyla elde edilen gelire denir (Bocutoğlu, 1997: s. 19) .

Keynes' in ileri sürdüğü Mutlak Gelir Hipotezi' nde geçerli olan kullanılabilir gelir kavramını açıkladıktan sonra yine ünlü bir ekonomi adamı tarafından geliştirilen Friedman' ın Sürekli Gelir Hipotezi' nde ele alınan sürekli gelir kavramı incelenecektir.

1.6.1.2. Sürekli Gelir

Halkın gelecekte sürmesini beklediği gelir ya da bireylerin ya da hanehalkının yıllar boyunca elde etmeyi beklediği ortalama gelire sürekli gelir denmektedir. Bu sırada bireyin ve hanehalkının servetini olduğu gibi bıraktığı, dokunmadığı varsayılmaktadır (Parasız, 1999: s. 556).

Milton Friedman' a göre, bir kimsenin geliri, biri sürekli ve diğeri geçici olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır.

Genellikle tüketici topluluğu, tüketimini sürekli gelire göre ayarlarken birey, tüketimini sadece içinde bulunduğu dönemde elde ettiği gelire göre planlamamakta daha uzun dönemi dikkate alınmaktadır (Unay, 1996: s. 47).

Sürekli gelir, tüketicinin yaşını, mesleğini, sağlık durumunu eğitimi ve benzer çeşitli faktörü göz önüne alarak, görüş ufku içine giren sürede kazanmaya devam edeceğini düşündüğü gelirdir.

Bir başka deyişle sürekli gelir, bir kişinin bugünkü servet düzeyi ile şimdi ve gelecekte elde edeceği gelir veri iken ömrünün kalan kısmında sürdürebileceği düzenli tüketim oranı olarak tanımlanmaktadır.

Sürekli gelirin ölçümünü düşünebilmek için bireyin sürekli gelirin ne olduğunu bulmaya çalıştığını varsayalım. Bu kişi cari bir gelir düzeyine sahiptir ve ömrünün kalan kısmında sürdüreceği tüketim düzeyiyle ilgili bir fikir oluşturmaktadır. Bu kişinin gelirin arttığı düşünülürse kişi, bu gelir artışının sürekli mi yoksa geçici bir değişiklik mi olduğuna karar vermek zorundadır. Herhangi bir özel durumda kişi gelir artışının sürekli mi geçici mi olduğunu bilmektedir. Ancak genelde birey değişikliğin sürekli mi yoksa geçici mi olacağı konusunda emin olamamaktadır. Geçici gelirin tüketim üzerinde önemli bir etkinin olmadığı varsayıldığı için bu fark önemli olmaktadır.

Gelir artışının ne kadarlık kısmının sürekli olduğunun nasıl anlaşılacağı sorusu, sürekli gelirin cari ve geçmiş gelir davranışlarıyla ilgili olduğu varsayılarak pratik yoldan çözülmektedir. Örneğin sürekli geliri, geçen yılın geliri artı geçen yıldan bu yıla gelirden meydana gelen değişikliğin bir bölümüne eşitleyerek hesaplamak olurludur:

$$Y_P = Y_{t-1} - \theta(Y_t - Y_{t-1}) \quad 0 < \theta < 1$$

$$(\Phi) = \theta Y_t + (1 - \theta) Y_{t-1}$$

Burada (θ) bir oran ve (Y_{t-1}) geçen yılın gelirini göstermektedir. Denklem (Φ)'daki eşitlik sürekli gelirin, cari ve geçmiş gelirin ağırlıklı ortalaması olduğunu göstermektedir.

Sürekli gelir, iki gelir düzeyinin ortalaması olduğundan değerinin bu yılki gelire mi geçen yılki gelire mi daha yakın olacağı, cari gelire verilen ağırlığa, yani θ 'ya bağlı olmaktadır.

Denklem (Φ)'ın bazı özellikleri yorum gerektirmektedir. Birincisi, $Y_t = Y_{t-1}$ ise sürekli gelir bu yıl ve geçen yıl elde edilen gelire eşit olmaktadır. Bu, her zaman aynı geliri elde eden bir kişinin gelecekte de aynı geliri elde etmeyi beklediğini göstermektedir. İkincisi, bu yılın geliri geçen yıla göre artmışsa, o zaman sürekli gelirdeki artış cari gelir artışından daha düşük olmaktadır. Bunun nedeni, kişinin bu yılki gelir artışının sürekli olup olmadığını bilmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu durumda kişi gelir artışının tamamının değil bir kısmının devam edeceğini düşünmektedir (Ak, Fisunoğlu ve diğerleri, 1998: s. 308-310).

Friedman'ın sürekli gelir kavramını açıkladıktan sonra Duesenberry tarafından geliştirilen ve Nisbi Gelir Hipotezi olarak adlandırılan tüketim teorisi, "nisbi gelir" kavramı üzerine kurulmaktadır. Sürekli gelir kavramından sonra nisbi gelir kavramını açıklamak olurludur.

1.6.1.3. Nisbi Gelir

Nisbi gelir bireyin gelir dağılımındaki payını göstermektedir. Nisbi gelir teorisine göre kişinin cari geliri ile tüketimi arasındaki ilişki, normal olarak ve uzun dönemde oransal bir ilişkiyi açıklamaktadır. Bir başka deyişle, kişiler toplum içindeki nisbi gelir durumlarına, faiz haddine, gelecekteki gelirle ilgili beklentilerine, gelirlerinin büyüme hızına bağlı olarak gelire tüketim arasında belli bir denge kurmaktadır. Bu unsurlardan birinin ya da birkaçının değişmesi gelirin tüketimle tasarruf arasındaki bölüşümünü değiştirmektedir. Ya da tersine, bu unsurlarda değişiklik olmadığı sürece gelirin tüketimle tasarruf arasındaki bölüşümü mutlak gelir düzeyinden bağımsız, oransal bir ilişki olmaktadır (ekutup.dpt.gov.tr/vergi/yilmazh/vergi1.doc).

1.6.1.4. Yaşam Boyu Gelir

NL yıl yaşamayı, WL yıl çalışarak her yıl YL kadar gelir elde etmeyi ve daha sonra (NL – WL) yıl emekli olarak çalışmayı uman bir birey düşünelim. Bireyin birinci yılı çalışmaya başladığı ilk yıldır. Bu aşamada beklenen yaşam ve çalışma sürelerinin uzunluğuyla ilgili belirsizlikler göz ardı edilmektedir. Aynı zamanda, tasarrufların faiz gelirin olmadığı ve fiyatların sabit olduğu varsayılmaktadır. Böylece, bugünkü tasarrufların her bir doları, gelecekteki tüketim olanaklarına bir dolar olarak aktarılmaktadır.

Bu varsayımlarla, tasarruf ya da tüketim kararlarına iki soruyla yaklaşılmaktadır. Birincisi, bireyin yaşam boyunca tüketim olanakları nelerdir? Çalışma yılı WL yıl olarak veriyse yaşam boyunca gelir (işgücünden) (YL x WL)' dir: çalışılan yıl başına gelir çarpı çalışılan yıl sayısı olmaktadır.

İkinci soru, bir bireyin tüketimini yaşam boyuna nasıl dağıtacağıdır. Bireyin düz ya da düzenli bir tüketim akımını tercih edeceğini varsayıyoruz – tercih edilen tüketim şekli her dönemde aynı miktarda tüketmeyi içermektedir* (Ak, Fisunoğlu ve diğerleri, 1998: s. 300).

1.6.2. Tüketimi Belirleyen Diğer Faktörler

Daha önce, tüketim harcamalarını etkileyen faktörlerin davranışsal, kurumsal, yapısal ve demografik faktörler olduğu belirtilmiştir. Ancak tüketim harcamalarını etkileyen en önemli iktisadi faktörün gelir olduğunu ve çeşitli tüketim teorilerinde ele alınan farklı gelir tanımlarını yaptıktan sonra şimdi tüketim harcamalarını etkileyen diğer iktisadi faktörlere geçmekte yarar vardır. Uzun dönemde tüketimi etkileyen gelir dışı faktörlerin tüketim üzerindeki etkisini ölçmek zordur. Bu nedenle uzun dönemde tüketim harcamaları seviyesini etkileme açısından gelir faktörünün önemi artmaktadır. Ancak dikkate alınan zaman dönemi

* Bunun nedeni, tüketimin azalan marjinal fayda kavramıdır. Tüketimin marjinal faydası kuralı, sonuncu durumda, tüketimin bir kısmının bolluk döneminden açlık dönemine aktarılmasının daha iyi olacağını ifade eder. Bolluk dönemindeki fayda kaybı, aktarma sonucu açlık döneminde elde edilecek fayda kazancıyla fazlasıyla karşılanır. Tüketimin azalan marjinal fayda kuralı, insanların çoğunun kararlı yaşam tarzını seçtikleri gözlemlerle tutarlıdır (Ak, Fisunoğlu ve diğerleri, 1998: s. 300-301).

kıaldıkça, tüketim harcamalarının seviyesi üzerinde, gelir düzeyinden başka faktörler de etkilerini daha belirgin olarak ortaya çıkarmaktadır.

1.6.2.1. Fiyat Düzeyi ve Fiyat Bekleyişleri

Hanehalkının beklentilerini içeren gelecekteki fiyatlar, parasal gelirler ve mevcut mallar, cari harcama ve tasarrufu anlamlı şekilde etkileyebilmektedir. Fiyat artışı beklentileri ve mal kıtlığı, daha fazla harcama ve daha az tasarruf yapma güdüsünü etkilemektedir. Bu durum tüketim şedülünü yukarı ve tasarruf şedülünü aşağıya doğru değiştirmektedir (Brue and McConnell, 1996: s. 173).

Tüketim harcamalarını etkileyen faktörlerden biri, tüketilen mal ve hizmetlerin fiyat düzeyidir. Ancak fiyatlar genel düzeyindeki değişmelerin (enflasyonun) etkileri daha sonra ele alınacaktır.

Fiyatların yükselmesi veya düşmesi durumunda tüketim harcamalarının nasıl değişeceği konusunda öncelikle bazı ayrımlar yapmak gerekmektedir. Bir mal veya hizmetin yakın ikamesinin olması durumunda bu mal veya hizmetin fiyatındaki artış bireyleri yakın ikame mallarına yöneltmektedir. Dolayısıyla fiyatı artmış olan mala yapılacak olan harcamalar azalmaktadır. Bu şekildeki bir malın fiyatındaki azalma ise, harcamaların ikame mallarından o mala transferine ve fiyatı düşen mala yapılan harcamaların artmasına neden olmaktadır. Bununla beraber, tüketim malları ve hizmetleri fiyat düzeyinde, yani tüketici fiyat indekslerinde, bir azalış ya da artış olması durumunda, harcamaları kaydıracak veya ikame edecek mal ve hizmetler olmayacaktır. Bu durumda mümkün olan tek ikame, yalnızca kişisel tasarrufların tüketim harcamalarına ve tüketim harcamalarının kişisel tasarruflara ikamesi olmaktadır. Yani tüketiciler, fiyatlar düzeyindeki artış veya azalışa gelirleriyle karşılık vermekte ve fiyatlar düzeyindeki bir artış (azalış) kişilerin gelirlerinin daha çok (daha az) kısmını harcamasına yol açmaktadır.

1.6.2.1.1. Para Aldanması

İktisatçılar, tüketicilerin para aldanmasına düşmesi durumunda, reel gelirden hiçbir değişiklik olmamasına rağmen, reel tüketimde bir değişim meydana gelebileceğini, örneğin, belirli bir zaman döneminde, tüketici malları fiyat düzeyinin %15 ve kullanılabilir gelir düzeyinin de yine %15 olarak artmış olduğunu düşünülürken parasal gelirlerinin değişmediğini fark eden hanehalkları, para aldanmasına kapılmayacaklar ve diğer koşullar veri iken, reel olarak tüketimlerini ve tasarruflarını değiştirmeyeceklerdir. Tüketiciler iki şekilde para aldanmasına uğramaktadırlar (Shapiro, 1987: s. 145). Bir grup tüketici fiyatlar düzeyindeki yükselişi görmelerine rağmen kullanılabilir gelirlerinin de aynı oranda yükseldiğini görmemektedirler. Kendilerini reel gelirlerinin azaldığına inandırılırlar ve tasarruflarını azaltarak tüketimlerini artırma eğilimine girmektedirler. Bu durumda, tüketicilerin reel gelirleri değişmesine rağmen reel tüketimleri artmaktadır. Diğer bir grup tüketici ise, kullanılabilir gelirindeki artışı görmekte ancak fiyatlar düzeyindeki artışı görmemektedirler. Bu tüketiciler daha iyi duruma geldiklerini düşünerek gelirlerinin tasarruf edilen kısmını arttırmaktadırlar. Bu durumda da reel gelirden bir değişim olmamasına rağmen, reel tüketimde bir azalma ortaya çıkmaktadır.

Fiyatlar genel düzeyindeki değişimlere, kullanılabilir gelirden denkleştirici değişimlerin eşlik etmediği durum reel kullanılabilir gelirden değişim olarak ifade edilmektedir. Reel kullanılabilir gelirden bir değişimin de tüketim harcamaları üzerinde direkt bir etkisi olduğu açıktır. Reel kullanılabilir gelirin düşmesine yol açan fiyat artışları, tüketicilerin hepsini, kısa dönem tüketim fonksiyonlarını düşürmeye yönelmektedir. Fonksiyon üzerindeki bu yeni noktada, reel tüketim harcamalarına ayrılan kısımda bir artış söz konusu olmaktadır. Tersine durumda ise, yani reel kullanılabilir gelirden bir artış yaratan fiyatlardaki bir düşüş ise tüketicileri grup olarak fonksiyon boyunca yükselmeye sevk etmektedir. Bu ise reel tüketim harcamalarına ayrılan kısımda bir azalışa sebep olmaktadır (Stead and Wisniewski, 1988: s. 224-226).

1.6.2.1.2. İleriye Yönelik Beklentileri

Tüketim harcamalarını etkileyen bir diğer iktisadi faktör de fiyat beklentileridir. Fiyat beklentileri bugünkü tüketimi etkilemektedir. Eğer birey gelecekte bir malın fiyatının yükseleceğini tahmin ediyorsa, o malı hemen satın alma yoluna gideceğinden fiyat yükselişleri tüketimi kamçulamaktadır. Tersine fiyatların düşeceğini tahmin eden birey, alımlarını ertelemede yarar görmektedir.

Beklenti ya da tahminler söz konusu olduğu zaman yalnız fiyat beklentileri düşünülmemelidir. Ekonomik durumla ilgili, sosyal barışla ilgili beklentiler ve savaş ya da barış beklentileri bireyin tüketimi üzerinde etkide bulunmaktadır (Unay, 1996: s. 50).

Tüketicilerin tüketim harcamalarını dolayısıyla da taleplerini etkileyen önemli bir değişken olarak fiyat, talep yasasına göre, gelir sabitken bir mala olan talebi o malın ve diğer malların fiyatları belirler şeklindedir. Diğer malların fiyatları sabitken, talep edilen malın fiyatı yükseldiğinde talep azalmakta, fiyatı azaldığında ise talep artmaktadır. Fiyatın talebe dolayısıyla da tüketim harcamalarına etkisi malın çeşidine göre farklılık göstermektedir. Örneğin ikame edilebilir mallarda bir malın fiyatındaki yükselme diğer mala yapılan tüketim harcamasını arttırırken, fiyatı yükselen mala yapılan tüketim harcamalarını azaltmaktadır. Bu durum zorunlu mallarda, bu malların fiyatları yükselse bile bu mallara yapılan tüketim harcamaları değişmez, şeklinde olmaktadır. Fiyatın talebe ve dolayısıyla tüketim harcamalarına etkisi, fiyat esnekliği kavramı ile daha kolay açıklanmaktadır.

Kısaca, ekonomik, sosyal ve politik her türlü değişikliğe ait beklentiler tüketim harcamalarını etkilemektedir.

1.6.2.2. Servet

İktisat yazınında uzun zamandan beri tüketimi etkileme potansiyeli taşıdığı kabul edilen bu nedenle, örneğin Pigou gibi iktisatçıların iktisadi tahlilinde önemli yer tutan servet, günümüzde “gerçekçi” bir tüketim fonksiyonu hesaplamaya yönelik araştırmalarda çok zaman gelir yanında ele alınan en önemli unsur olmaktadır.

Servetin tanımına ve veri bulunmasına ilişkin güçlükler bir yana bütün servet unsurlarının birlikte ele alınması düşünölebileceği gibi yalnız belli bir servet unsurunun ele alınarak etkisinin araştırılması da mümkündür. Böyle ayrı şekilde ele alınan servet unsurları genellikle “likit servet” ya da “dayanıklı tüketim malları stoku” olmaktadır (Uluatam, 1998: s. 156).

Genel olarak servet, hanehalklarının sahip oldukları hem reel servetleri (malları) (ev, araba, televizyon ve diğer dayanıklı mallar) hem de finansal (mali) servetleri (nakit, tasarruf hesabı, hisse senetleri, bonolar, sigorta poliçeleri, emekli ikramiyeleri) içermektedir. Hanehalkları – tüketimden kaçınarak – servet yapmak amacıyla tasarruf etmektedirler (Brue and McConnell, 1996: s. 173).

Likit servet tüketim harcamalarını fiziki servetten daha çok etkileyebilmektedir. Bunu belirleyen ise ekonomideki fiyat istikrarı veya enflasyonist ortam olduğu düşünölmektedir. Örneğin enflasyonist ortamda fiyat artışları beklendiğinden tüketiciler paranın satın alma gücünü korumak ya da ileride daha pahalıya alacaklarını düşünödükleri malları şimdiden daha ucuza satın almak isteyecek ve ellerindeki likit servetlerinin büyük bir kısmını tüketime ayırabileceklerdir. Ekonomide bu duruma “Pigou Etkisi” denilmektedir.

Fiziki servet ile tüketim harcamaları arasında bir ilişkinin olduğu çeşitli iktisatçılar tarafından kabul edilmektedir. Özellikle gelir getiren (kira gibi) fiziki servet unsurları tüketim harcamalarını olumlu yönde etkilemektedir.

Tüketimin servet ile ilişkisi Friedman, Tobin ve Zeliner gibi iktisatçılar tarafından ele alınarak incelenmiştir. Tobin, servet farklılıklarının aynı gelir düzeyindeki kişilerin tüketimlerini farklı etkilediğini ve serveti olan kişilerin aynı geliri elde eden ancak serveti az ya da hiç olmayan kişilerden daha fazla tüketim yaptığını ileri sürmektedir.

* Likit servet, banka mevduatı, menkul kıymetler, değerli mücevherler vb. olarak tanımlanır. Fiziki servet, bina, arazi gibi gayri menkulleri kapsamaktadır.

Zeliner ise 1947-55 dönemi içinde A.B.D.' de yaptığı araştırmada nakti servet miktarı ile cari tüketim arasında doğrusal bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır (Avralıoğlu, 1976: s. 101-104).

Şimdi ise servet kadar önemli olan ve bugünkü tüketimi etkileyen geçmiş dönem tüketimini ele almak olurludur.

1.6.2.3. Geçmiş Dönem Tüketimi

Gelir değişkeni, çeşitli tüketim hipotezlerinde incelenirken, bu hipotezlerde tüketim alışkanlıklarının cari dönem tüketimini etkilediği kabulünü görmüştür. Nisbi gelir hipotezinde cari tüketimin açıklanmasında, sürekli gelir hipotezinde ise süreklilik kavramının açıklanmasında geçmiş dönem alışkanlıklarının etkisi ile geleceğin ve cari dönemin biçimlendirildiği görülmektedir.

Duesenberry, tüketim fonksiyonuna dahil ettiği maksimum gelir ile geçmiş dönem tüketiminin etkisini modele dahil etmekte, Friedman ise geçmiş dönem tüketimini sürekli tüketim kavramında ele almış bulunmaktadır.

Geçmiş dönem tüketimi değişkeninin modele getirilmesi halinde daha gerçekçi bir tüketim fonksiyonu elde edileceği araştırmacılarca kabul edilmekte ancak bu değişkenin modele nasıl bir formda getirileceği konusunda bir fikir birliği olmamaktadır (Avralıoğlu, 1976: s. 100-101).

1.6.2.4. Devletin Uyguladığı Politikalar

Vergilerin tüketim üzerindeki etkileri çok eskiden beri var olmasına rağmen bu konu ile ilgili tartışmayı Robert Barro gündeme getirmiştir. Devlet için bugünkü az vergi ve borçlanma yarın çok vergi alınacağını göstermektedir. Her ne kadar sürekli gelir hipotezine göre bu uygulamanın toplam tüketime etkisi olmasa da görüş farklılıkları da mevcut olmaktadır. İlk görüşe göre vergi indirimi genellikle tasarrufu kamçulamakta, tasarruf ise yatırımları beslemektedir. İkinci görüşe göre vergi indirimleri tüketimi kamçulamakta, toplumsal tasarrufu azalttığından yatırımları azaltmaktadır.

Sosyal sınıfların ayrı ayrı incelenmesi duruma daha sağlıklı yaklaşmayı sağlamaktadır. Örneğin kar gelirlerinden alınan vergilerin azaltılması çoğunlukla yatırımları özendirmektedir. Oysa ücret gelirlerinden alınan vergilerin azaltılması daha çok tüketimi arttırmaktadır (Unay, 1996: s. 51).

Devlet bir taraftan dolaylı ve dolaysız vergileri, diğer taraftan transfer ödemeleri ile tüketim harcamalarını iki yönden etkilemektedir. Dolaylı vergiler satın alınan mal ve hizmetlerin fiyatlarını arttırarak, dolaysız vergiler ise elde edilen geliri azaltarak tüketim harcamalarının kısılmasına, transfer ödemeleri ise bu ödemelerin yapıldığı gelir grubunun gelirini arttırarak tüketim harcamalarının artmasına neden olmaktadır. Ancak dolaylı – dolaysız vergilerin ve transfer ödemelerinin toplumun hangi kesimine yönelik ağırlıklı olarak yapıldığı da tüketim harcamalarını başka bir yönde etkilemektedir. Transfer ödemeleri düşük gelir elde eden bir sınıfa yapıldığında tüketim harcamaları artarken yine dolaylı vergiler düşük gelir elde eden sınıfın talep ettiği mallara uygulandığında tüketim harcamaları azalmaktadır. Bu husus özellikle devletin istikrar politikaları uygulamasında dikkate alınmaktadır (Brue and McConnell, 1996: s. 174).

1.6.2.5. Faiz Oranı

Genel teori öncesinde, faiz haddi tasarruf ve dolayısıyla tüketimin temel belirleyicisi sayılmaktaydı. Tasarrufun faiz haddiyle doğru orantılı bir ilişki içinde bulunduğu (yani, hanehalklarının daha yüksek faiz getirisi elde etmek üzere, tasarruf hadlerini isteyerek yükselteceklerine) inanılmaktaydı. Günümüzde, ekonomistlerin çoğu bu ilişkiyi doğru kabul etmemektedir. Bununla birlikte, faiz haddi düzeylerinin ödünç alma maliyeti ve/veya servetin cari değerini değiştirmenin tüketimi etkileyebileceğini kabul etmektedirler (Gökdere, 1988: s. 70).

Faiz oranı tasarruf ve tüketim düzeyi üzerinde etkide bulunmaktadır. Ertelenmiş tüketim olan tasarruf (s), faiz oranı (i) yükseldiğinde artmakta, dolayısıyla tüketim azalmaktadır. Böylece bireyin gelecekteki geliri artmış olacağından birey bugünkü ve yarınki gelir arasında seçimini yaparken faiz oranını

dikkate almaktadır. Bu görüş klasik faiz teorisi tarafından savunulmaktadır*. Tüketimden vazgeçen ve tasarrufta bulunan birey, yaptığı fedakarlığın karşılığını faiz olarak almaktadır.

Klasiklerin bu görüşlerine karşın Keynezyen görüş tüketimin gelire bağıllığı üzerinde durmaktadır (Unay, 1996: s. 49).

Bireyin tasarruf, buna bağlı olarak da tüketim davranışlarını açıklanmasında faiz oranı her zaman önemli bir faktör olarak belirtilmektedir. Faiz oranlarının harcanabilir gelirin, tüketim ve tasarruf olarak bölünüşü üzerinde bazı etkiler meydana getireceği kesindir. Ancak yüksek faiz oranının, zorunlu bir şekilde gelirin daha az bir kısmının tüketime ve daha çoğunun tasarrufa ayrılması anlamına geleceğini ya da bunun tam tersini söylemek olurlu değildir.

Keynes, kısa dönemde bireylerin tüketim harcamalarını etkileyen faktör olarak geliri kabul etmektedir. Kısa dönemde faiz oranlarındaki değişmelerin etkisini ikinci dereceli ve nisbeten önemsiz olarak kabul etmektedir. Fakat uzun dönemde, faiz oranındaki değişmelerin, toplumsal alışkanlıkların değişmesine yol açarak tasarruf için sübjektif eğilimleri arttıracığını kabul etmektedir (Keynes, 1936: s. 94). Fakat klasik teorinin, tüketim ve tasarruf davranışlarını tamamen faiz oranına bağlayan görüşlerini reddetmektedir.

Friedman' ın tüketim fonksiyonu analizinde, ortalama tüketim eğilimini belirleyen ana unsurlar olarak faiz oranını, servet gelir oranını, tüketici birimlerinin kompozisyonunu ve yaşını, tüketim ve geliri oluşturan bileşenlerin dağılımını kabul ettiği görülmektedir (Friedman, 1957: s. 232).

Bireyin tüketimden vazgeçerek yaptığı tasarruflar ertelenmiş tüketim olarak düşünüldüğünden bireyin pozitif zaman tercihine sahip olduğu (bir liralık cari tüketimi, bir liralık gelecekteki tüketime tercih etmesi) kabul edilirse bir liralık cari tüketimden ancak bir liradan fazla bir gelecek tüketim için vazgeçeceği açıktır. Zaman içinde istikrarlı bir fiyat düzeyini varsayarsak, bireyin tasarrufundan elde

* Klasik modelde tasarruf yalnızca faiz oranına bağlıdır: $S = S(i)$; Keynezyen modelde ise tasarruf gelirin bir fonksiyonudur: $S = S(Y)$.

edeceği faiz tutarı, ileriki tüketim miktarının ne olacağını göstermektedir. Örneğin birey %5 faiz oranında bir liralık tüketimini sekiz yıl sonraki 1.5 liralık tüketimle değiştirebilecektir. Zamanlararası fayda maksimizasyonunu hedeflemiş olan birey, belirli bir faiz oranında, ileri bir tarihte oluşacak marjinal liranın faydasına eşit veya biraz az, hali hazırda tasarruf edilmiş marjinal liranın faydası kadar miktarı gelirinden tasarruf edecektir. Bir başka deyişle, faizle çoğaltılmış gelecekteki liranın harcanmasından elde edilecek marjinal faydanın, mevcut liralardan harcanmasından elde edilecek marjinal faydaya eşit veya daha fazla olduğu durumlarda birey gelecekteki tüketimini şimdiki tüketimi yerine ikame etmektedir (Shapiro, 1978: s. 143).

Faiz oranındaki değişimler, tasarruf yapmayan hatta negatif tasarruf yani borçlanan bireylerin tasarruf ve tüketim eğilimlerini de etkilemektedir. Bu gruptaki bireyler, gelirlerini aşan tüketimlerini borçlanarak sağlamaktadırlar. Faiz oranlarındaki yükselmeler, bu gruptaki bireyler için borçlanmanın maliyetini arttırarak borçlanmadan, cari tüketimlerini gelirlerine göre uygun biçimde ayarlamaya yöneltecektir. Yani daha yüksek faiz oranları birbirine zıt etkilere yol açacaktır. Toplumun bütünü için düşünüldüğünde bu etkiler birbirini dengeleyecek ve toplam net etki küçük olacaktır.

1.6.2.6. Finansal Aktifler

Hanehalkları, yıllık tasarruf akımları sayesinde, varlıklar stokuna (yani, servetlerine) katkıda bulunmaktadır. Daha büyük bir servet ise, tüketim olanaklarını yükselttiğinden yıllık tasarruf akımları, *ceteris paribus*, varlıklar stokunu arttırmakta ve toplam tüketim fonksiyonunu yukarı kaydırmaktadır.

Varlıkların parasal açıdan ölçülen gerçek değerleri fiyat düzeyi yükseldiğinde düşmektedir. Benzer şekilde, faiz haddindeki yükselmeler, sabit gelirli menkul kıymetlerin (hisse senedi, tahvil, hazine bonusu gibi) parasal değerini düşürmektedir. Dolayısıyla, fiyat ya da faiz hadlerindeki yükselmeler, hanehalklarının varlıklar stokunda net bir azalmaya yol açarlarsa, yıllık tasarruf akımları, toplam tüketim fonksiyonunu yukarı doğru kaydırmayacaktır (Gökdere, 1988: s. 70).

Bilindiği gibi bireylerin mal varlığını etkileyen kavram tüketimdir. Mal varlığı fazla olan bir kişi varlıklı olmayan bir kişi ile aynı gelire sahip olsa bile bu birey geleceğini güvence altına almak için tasarruf yapmaya zorunlu olmadığından daha çok tüketmektedir. Ayrıca bireylerin mal varlığının şekli de tüketimi etkilemektedir. Örneğin mal varlığının nakit, vadesiz mevduat, vadeli mevduat, hisse senedi, tahvil ve döviz gibi birikimden oluşan bireylerin tüketimi nisbeten yüksek olmaktadır. Bunun aksine özellikle kırsal kesimde gayrimenkul olarak varlıklı kişilerin tüketim eğilimi nisbeten düşük olmaktadır.

Bir ülkede fiyatlar genel düzeyi düşerse, finansal varlıklara sahip olanlar zenginleşeceğinden tüketim yükselmektedir. Bu etkiye “Pigou etkisi”^{*} denir. Oysa, fiyatlar düştüğünde gayrimenkul zengini durumunu korumakta bu nedenle el altındaki kaynakları oluşturan finansal kaynaklar tüketimi özendirir.

Bunlardan başka ekonomide kredi olanakları ve reklam gibi faktörler tüketim düzeyi üzerinde olumlu etkide bulunmaktadır (Unay, 1996: s. 50).

Bu kısımda, hanehalklarının ellerinde bulundurdukları finansal aktiflerin, onların harcamalarına olan etkisi ele alınmıştır. Ancak bu faktörün etkisi, görüldüğü gibi daha önce ele alınan faiz ve fiyat düzeyi ile yakından ilişkilidir. Buna göre finansal aktiflerin tüketim üzerine etkisi, belirtilen diğer iki faktörle ele alındığında daha açıklayıcı olacaktır. Fakat, finansal aktiflerin elde tutulan miktarının da tüketim üzerinde etkisi olduğu söylenmektedir.

1.6.2.7. Gelir Dağılımı

Bir ülkede toplam tüketimi belirleyen en önemli öge harcanabilir gelirdir. Ama harcanabilir gelir düzeyi aynı kalsa bile, bunun kişisel dağılımı da tüketim

^{*} Finansal aktiflerin sadece nominal değerlerinin gözönüne alınması yanıltıcı olabilir, bu nedenle reel değerler gözönüne alınmalıdır. Fiyat düzeyinde görülen değişimler, finansal aktiflerin değerinin yükselmesine ya da düşmesine neden olabilir. Hisse senedi dışındaki finansal aktifler sabit değerlidir. Fiyat düzeyindeki bir düşüşün neden olduğu finansal aktiflerin reel değerindeki artışın tüketimi uyarıcı etkisi, tüketim, finansal aktifler ve fiyat düzeyi arasındaki ilişkiyi ilk defa açık olarak belirten ünlü İngiliz iktisatçısı A. C. Pigou' nun ismine atfen “Pigou etkisi” olarak adlandırılır.

düzeşini etkilemektedir. Toplumdaki sosyal sınıfların tüketim eğilimi farklılık göstermektedir. Yüksek gelir gruplarının marjinal tüketim eğilimi düşük olmasına karşın, düşük gelir gruplarının marjinal tüketim eğilimi genelde yüksek olmaktadır.

Aynı şekilde, ücret, faiz, kar ve rant gelirlerinin tüketim eğilimleri de farklılık göstermektedir. Bu nedenle zengin sosyal sınıftan fakir sınıflar lehine gelir transferi insani ve sosyal bakımdan faydalı olmasına karşın, toplumun tüketim eğilimini yükseltir. Adaletsiz gelir dağılımı ise, tüketimi azaltıp tasarrufu yükselteceğı için savunucu bulunmaktadır.

Bu durumda mutlak gelirin mi yoksa nisbi gelirin mi tüketimi belirlediğı önemlidir. Çünkü nisbi gelir hipotezine göre adaletsiz gelir dağılımı tüketimi kamçulamaktadır. Bu konudaki fikir ayrılıkları devam etse de, batı ülkelerinde XIII. ve XIX. yy. larda mevcut adaletsiz gelir dağılımının bu ülkelerde tasarrufu arttırmış olduğı savunulmaktadır. Nisbi gelir hipotezinin işlemedi, sosyal sınıflar arasında temas, iletişim ve taklidin varlığı ile mümkün olmaktadır (Unay, 1996: s. 50).

Gelir dağılımındaki bir değışme, gelir elde edenlerin ortalama tüketim eğilimleri aynı olmadığı zaman, toplam tüketim düzeyini etkilemektedir. Gelirin yeniden dağılımı, toplam tüketim fonksiyonunda bir kaymaya yada kaymanın yanı sıra bu fonksiyonun eğiminde bir değışmeye yol açabilir (Gökdere, 1988: s. 70).

Mutlak gelir hipotezinde, temel psikolojik yasaya göre gelir arttıkça, bu gelirden yapılan tüketimin azalıp, tasarrufun artacağı kabul edilmektedir. Ayrıca Keynes, yüksek gelir gruplarının MPC değıerinin, düşük gelir gruplarının MPC değıerinden küçük olduğunu belirtmektedir. Bunun anlamı ise kişi başına düşen milli gelir arttıkça, zenginlerin daha fazla tasarruf yapacağı, fakirlerin ise daha da az tasarruf yapacağı şeklindedir. O halde, gelir dağılımı zamanla daha adaletsiz hale gelmektedir (Friedman, 1957: s. 39).

Sürekli gelir hipotezinde, gelir dağılımından ziyade gelirin yeniden dağılımı ve gelir dağılımındaki adaletsizlik üzerinde durulmaktadır. Friedman' a göre, bir bireyin zengin ya da fakir olduğı, bireylerin ölçülmüş gelirlerine bakılarak değıil, sürekli gelir düzeylerine bakılarak belirlenmektedir.

Yaşam boyu gelir hipotezinde ise gelir dağılımı hakkında sadece bireysel tüketim fonksiyonundan, toplam tüketim fonksiyonuna geçişte yapılan toplulaştırma yöntemi uygulamasında bir varsayım bulunmaktadır. Bu varsayım göre, hanehalkının yaşı, dolayısıyla çalışma döneminin hangi evresinde bulunduğu dikkate alınmakta, ancak aynı yaş grubunda olan tüm hanehalklarının toplam gelirden aldıkları payların eşit olması durumunda kabul edilmektedir (Modigliani, 1975: s. 123).

Nisbi gelir hipotezinde, gelir artışının sonucunda olsun olmasın gelirin yeniden dağılımının tüketim ve tasarruf üzerinde ne tür bir etki ortaya çıkaracağı analiz edilmektedir.

Duesenberry bu görüşünü açıklamak amacı ile şu örnekten hareket etmiştir. En düşük gelir diliminde yer alanların gelirleri 5000\$' dan düşük olsun ve 5000\$' ı aşan gelire sahip olan tüm bireylerin bu fazla gelirleri vergiler yolu ile geri alınarak bu düşük gelirli bireylere verilsin. Neticede toplumdaki tüm bireylerin gelirleri 5000\$' a eşit olsun. Gelirin bu şekilde yeniden dağılımı, başlangıçta tasarruf oranını azaltacaktır. Çünkü geliri artan bireyler başlangıçta bu artışın tamamını harcarlarken geliri azalan bireyler de eski yaşam standartlarını korumak amacı ile negatif tasarruf yapacaklardır. Daha sonra bireyler, bu yeni gelir düzeylerine adapte oldukları zaman, geliri artan grup eskisinden daha fazla tasarruf yapmaya başlayacak geliri azalan gruptaki bireyler ise yeniden tasarruf yapmaya başlayacaklardır (Duesenberry, 1949: s. 44). Sonuçta gelirin yeniden dağılımı tasarrufu etkileyecektir. Buna göre yaşam boyu gelir hipotezinde gelir dağılımı önemli olmaktadır.

Sonuç olarak, tüketim teorilerinden nisbi gelir hipotezinde gelir dağılımı ve bu dağılımdaki eşitsizlik temel faktörlerden biridir. Buraya kadarki kısımda iktisadi faktörlerden biri olan gelir dağılımı ve eşitsizliği, tüketim teorilerindeki yeri bakımından incelenmiştir. Şimdi ise Türkiye ekonomisindeki gelir dağılımı ve sorunlarını ele alınmaya çalışılacaktır.

Milli gelir, daha önce de belirtildiği gibi, üretim faktörlerinin üretime katılmalarının karşılığında elde ettikleri gelirlerin toplamına eşit olmaktadır. İktisat teorisi milli gelirin elde edilmesinden çok, onun kimlere, nasıl ve ne şekilde dağıtılacağı sorunu ile ilgilenmektedir (Işığışık, 1991: s. 185). Başka bir deyişle, gelir dağılımı, gelir eşitsizliği ile sosyal ve ekonomik kurumlar arasındaki ilişkinin belirlenmesini sağlamaktadır. Ayrıca, kişiler veya hanehalkları arasındaki gelir farklılıklarının zaman içindeki değişimi sonucunda ortaya çıkan değişikliklerin servet, sermaye birikimi ve büyüme üzerindeki etkilerini ve kaynak dağılımını belirlemektedir. Yukarıda sözü edilen gelir eşitsizliği, bir nüfusu oluşturan bireyler arasındaki gelir farklılıklarının sayısal bir gösterimini ifade eden ve karşılaştırma amacıyla kullanılan bir ölçü olmaktadır.

O halde, gelir dağılımı, bir ülkede yaşayan bireyler tarafından üretilen mal ve hizmetlerden elde edilen toplam gelirin, yine o ülkedeki bireylere faiz, kira, kar payı, maaş ve ücret gibi dağılım araçları ile paylaştırılmasını veya aynı anlama gelmek üzere bölüşümünü ifade etmektedir. Bu ise fonksiyonel* ve kişisel** (veya hanehalkı) gelir dağılımı ifadelerini akla getirmektedir.

Gelir dağılımını etkileyen veya onu belirleyen bazı temel faktörler bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla servetin dağılımı, işgücü niteliğinin dağılımı ve faktör fiyatlarının dağılımıdır. Sosyo-ekonomik grupları önemli ölçüde etkileyen gelir dağılımını, adil olmaktan uzaklaştıran başka faktörler de bulunmaktadır. Bunlardan bazıları, yüksek enflasyon, para arzı artışları, yüksek faizler, yüksek devalüasyon, bütçe açıkları, nüfus artışı, iç borçlanma, tekelleşme, haksız koruma ve teşvikler, gelişme hızı büyüklüğü, etkin olmayan vergi sistemi, özelleştirme ve benzeri olarak sayılabilmektedir (Işığışık, 1998: s. 1-3).

Gelir dağılımı ile servet dağılımı arasında iki yönlü ve eşanlı bir ilişki vardır. Servet dağılımının belirleyicisi gelir dağılımıdır ve gelir dağılımı sonucunda da servet dağılımında bir dengesizlik olmaktadır. Bir ülkede gelir dağılımı dengesiz ise, belirli gruplar çok yüksek gelir sağlarken geniş kitleler düşük gelirle ancak geçimini

* Fonksiyonel gelir dağılımı, toplam gelirin çeşitli üretim öğeleri arasındaki bölüşümünü gösterir.

** Kişisel gelir dağılımı, toplam ulusal gelirin bireyler ya da aileler arasındaki bölüşümünü ifade etmektedir (Karakayalı, 2002:s. 69).

sürdürme durumunda kalıyorlarsa, o ülkede yeni oluşan servetin tümüne yakın bir bölümünün, yüksek gelirlilerin elinde toplanacağı söylenebilmektedir. Eğer milli servet büyüdüğü halde düşük gelir gruplarının milli pastadan aldıkları pay arttırılamıyorsa bunun sonucunda bir uyumsuzluk ve ardından da iktisadi ve sosyal kriz söz konusu olacaktır (Işığıçok, 1999: s. 1-10).

Gelir dağılımını etkileyen en önemli makroekonomik değişken, ekonomik büyümedir. Ekonomik büyüme, yatırımları ve dolayısıyla istihdam hacmini arttırmaktadır. Gelir dağılımı adaletinin sağlandığı koşullarda ekonomik büyüme, düşük gelire sahip toplum kesimlerinin gelir düzeyini olumlu yönde etkilemektedir. Ancak ekonomik büyüme ve gelişme, sadece sermaye sahipleri ile bağlantılı hale getirildiğinde, gelir dağılımı adaletsizliğinin düşük gelirliler aleyhine gelişeceği bir gerçektir. Ekonomik gelişme ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi ilk inceleyenlerden biri A.Lewis'dir. Lewis gelir dağılımı sorununu, kalkınma sürecinin bir gereği olarak kabul etmiştir.

Lewis gelir dağılımını sanayi ve tarımdan oluşan iki sektörlü bir modelde incelemiştir. Sanayi sektöründe sermaye sahipleri veri bir ücret haddinde işgücünü tarım sektöründen transfer etmekte ve üretimden elde ettikleri kârları yeniden yatırıma dönüştürmektedirler. Tarımdan sanayie sonsuz esnek emek arzı olduğundan, sermaye sahibi emeği sabit bir ücret haddinden çalıştırabilmektedir. Kâr ücret hadlerinin sabit olması nedeniyle artmaktadır. Ekonomik büyüme ve kalkınma elde edilen kara bağlı olduğundan, sermaye sahibi ve işçi arasındaki gelir adaletsizliği artmaktadır (Kanbur, 2000: s. 798). Ancak söz konusu görüş, ekonomik kalkınmanın ilk safhalarında geçerli olmaktadır.

Büyük bir sermaye birikimi çabası isteyen kalkış aşamasından sonra ücretlilerin durumu görece istikrar kazanmaktadır. Bir diğer ifadeyle, büyüme koşullarının kendi kendini beslemesi ekonomilerde bölüşüm olgusuna uzun dönemde istikrar kazandırmaktadır. (Başoğlu, Ölmezoğulları ve Parasız, 2000: s.123).Ekonomik büyüme ile gelir dağılımı arasındaki ilişkinin karşılıklı olduğunu savunan görüşler de mevcuttur. Alesina-Perotti' ye göre, gelir dağılımı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi bağlantılı hale getiren temel faktör, politik istikrarsızlıktır.

Gelir dağılımı adaletsizliği, politik istikrarsızlık sonucu gelişen bir ekonomik olgudur. Gelir dağılımı adaletsizliği, sosyal huzursuzlukların kaynağını oluşturarak toplum kesimlerinin fakirleşmesine neden olmaktadır. Toplum kesimlerinin giderek fakirleşmesi ise mal ve hizmetlere olan talebi azaltarak, yatırım düzeyini olumsuz yönde etkilemektedir. Perotti'nin görüşünde, gelir dağılımı adaletsizliği ile sermaye birikimi arasındaki ilişki, politik istikrarsızlığa dayalı olarak açıklanmaktadır (Aklan, 2001: s.1-3).

Ülkemizde ilki 1963'de olmak üzere, kişisel gelir dağılımının gelişiminin gözlenmesi için çeşitli kurumlar tarafından birçok gelir dağılımı araştırması yapılmış veya yaptırılmıştır. Bu araştırmalarda, gerek değişik yöntemler kullanılması, gerekse değişik kurumlar tarafından yapılması nedeniyle kapsamı belli ölçüde birbirlerinden farklılıklar göstermektedir.

Kişisel gelir dağılımı analizinde en çok kullanılan yöntem nüfusun yüzde dilimlerine gelirin hangi nispette dağıldığını göstermek şeklindedir. Ülkemizde yapılan çeşitli gelir dağılımı araştırmalarının sonuçları bu yöntemlerle değerlendirilmektedir. Tablo-1'de görüldüğü gibi nüfusun yüzde 20'lik dilimlerinin gelirden aldığı paylar çeşitli araştırmalar itibariyle verilmektedir. İlk kez 1963 yılında yapılan gelir dağılımı araştırmasında, nüfusun en düşük gelirli %20'lik kesimi, gelirin ancak %4,5'ini alırken, nüfusun en yüksek gelirli %20'lik kesimi, gelirin %57'sini almaktadır. Gelirin yarısından fazlası nüfusun %20'si tarafından kullanılmaktadır. 1963 yılından sonra 1987 yılına kadar yapılan çeşitli araştırmalarda, söz konusu kesimlerin paylarında sınırlı bir şekilde düşme ve yükselme olmakla birlikte, 1987'de DİE tarafından yapılan gelir dağılımı araştırmasında, aynı kesimlerin sırayla gelirdeki payı %5,2 ve %50 olmuştur. 1987 araştırmasında elde edilen veriler, 1963 yılı sonuçlarıyla karşılaştırıldığında; Türkiye' de, üst gelir gruplarından alt gelir gruplarına doğru sınırlı bir gelir aktarımı olduğu görülmektedir. Fakat 1987 araştırmasına göre meydana gelen bu iyileşme, yine DİE tarafından yapılan 1994 gelir dağılımı araştırmasıyla gelir dağılımının bozulma yönünde bir eğilim içine girdiğini ortaya koymuştur. Nitekim 1994 yılındaki gelir dağılımı araştırmasına göre nüfusun en düşük gelirli %20'lik dilimi gelirin %4,9

oranında pay alırken, nüfusun en yüksek gelirli %20'lik kesimi gelirin %54'ünü almaktadır (Bilen, Yumuşak, 2000: s. 77-96).

Tablo-1:Çeşitli Araştırmalarda Gelir Gruplarının %20' lik Gruplara Göre Karşılaştırılması

Gelir Grupları	1963 DPT	1968 DPT	1973 DPT	1986 TÜSIAD	1987 DİE	1994 DİE	2003 DİE*
En düşük %20	4,5	3,0	3,5	3,9	5,2	4,9	5,3
2. %20	8,5	7,0	8,0	8,4	9,6	8,6	9,8
3. %20	11,5	10,0	12,5	12,6	14,0	12,6	14,0
4. %20	185	200	195	192	212	190	20,8
En yüksek %20	57,0	60,0	56,0	55,9	50,0	54,0	50,1
Gini Katsayısı	0,55	0,56	0,51	0,46	0,43	0,49	0,44

Kaynak: İ. Güran Yumuşak, M. Bilen:” *Gelir Dağılımı - Sosyal Sermaye İlişkisi*

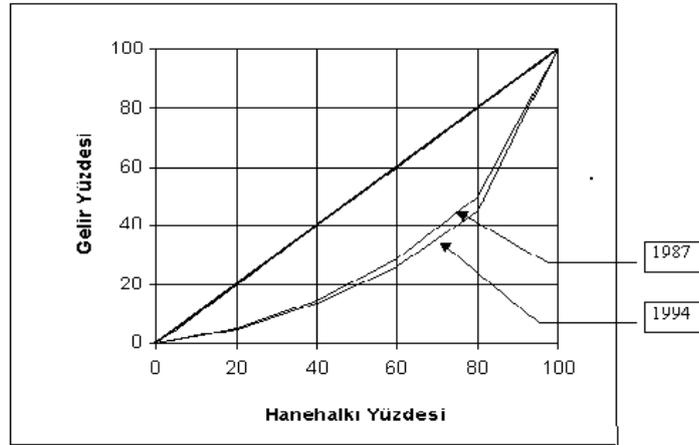
Ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, Kocaeli Üni. Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:1, Sayı:1, 2000, s. 77-96.

*DİE; 2002 Hanehalkı Bütçe Anketi Gelir Dağılımı Sonuçları, 2003.

2002 yılında, yine DİE tarafından yapılan gelir dağılımı araştırmasına göre en düşük gelirli %20' lik dilim gelirin %5,3'ünü alırken, en yüksek %20' lik grup %50,1'lik pay almıştır. Aynı şekilde gelirin yoğunlaşmasını ifade eden “Gini Katsayı”, 1963 gelir dağılımı araştırmasında 0,55 iken, 1987' deki araştırmada 0,43, 1994' teki araştırmaya göre 0,49 ve 2002' deki araştırmaya göre de 0,44 olarak hesaplanmıştır. 1980' li yılların sonuna doğru gözlenen bu sınırlı düzelmeye, personel kanunundaki değişikliğin, ücretliler ve diğer dar gelirli olanların yararına gelir vergisi oranının azaltılmasının, vergi iadesi sağlanmasının ve toplu iş sözleşmeleri ile sağlanan ücret artışlarının etkisi olmuştur. Fakat takip eden yıllarda yüksek enflasyon baskısı altında bastırılan ücret politikası ve iç ticaret hadlerinde tarım ürünleri aleyhine gelişmesi, tekrar gelir dağılımının geniş halk kitleleri aleyhine bozulmasını kaçınılmaz kılmıştır (Doğan, 1988: s. 24).

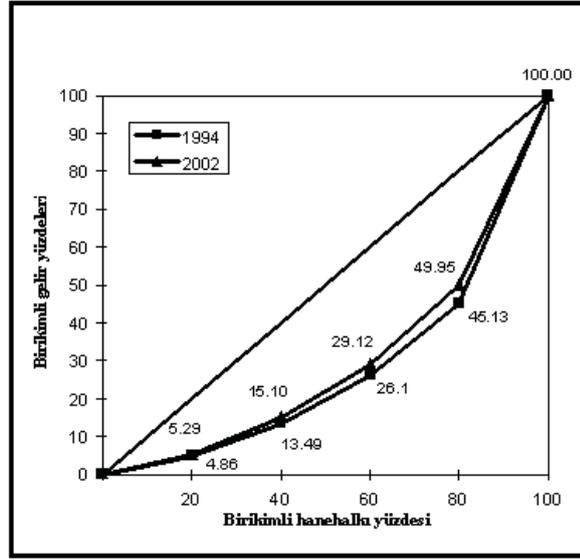
* Corrada Gini tarafından geliştirilen bu katsayı veya diğer ifadeyle toplanma oranı 0 ile 1 arasında çıkan ondalık bir değerdir. Bu katsayı, mutlak eşitlik doğrusu ile Lorenz eğrisi arasında kalan alanın, mutlak eşitlik doğrusu altında kalan üçgenin alanına oranıdır (Karakayalı, 2002: s. 76-77).

Gelir dağılımındaki adaletsizliği görebilmek için 1994-2002 yıllarını karşılaştırmalı olarak Lorenz eğrisiyle incelemekte yarar vardır. Lorenz eğrisi ile tam eşitlik doğrusu arasındaki alanın büyük veya küçük olması bize gelir dağılımındaki adaleti veya adaletsizliği gösterecektir. Lorenz eğrisi ile tam eşitlik hattı arasındaki alan ne kadar büyükse gelirin bireyler veya hanehalkları arasındaki dağılımı da o kadar adaletsiz olacaktır. Tersine, bu alan küçüldükçe dağılım o derece eşit olacaktır. Ülkemiz açısından 1987-1994 ve 1994-2002 yılları Lorenz eğrileri Şekil-7 ve Şekil-8' de gösterilmektedir.

Şekil-7: Lorenz Eğrisi, Türkiye

Ülkemizde, özellikle 1970'lerin sonlarına doğru ve 1980 yılında üç haneli rakamlara ulaşan enflasyon belli dönemlerde bir ölçüde indirilmekle beraber, alınan bütün tedbirlere rağmen yüksek seviyesini korumaktadır (Berksoy, 1989:s. 24). Daha sonraki yıllarda da devam eden yüksek oranlı ve sürekli enflasyonun, gelir dağılımı üzerinde bozucu bir etkide bulunması ve hanehalkı satın alma gücünü olumsuz yönde etkilemesi kaçınılmaz olmuştur.

Şekil-8: Lorenz Eğrisi, Türkiye

Gelirin fonksiyonel dağılımı, bir ülkenin gelişmişlik seviyesi hakkında oldukça sağlıklı bilgi vermektedir. Nitekim, gelişmiş ülkelerde iktisadi kalkınmanın başlangıç dönemlerinde tarım kesimi milli gelirden en büyük payı alırken, gelişme düzeyi yükseldikçe ücretlilerin payının arttığı gözlenmektedir. Gelişmiş ülkelerde emek gelirlerinin milli gelir içindeki payı %70'e kadar çıkarken, gelişmekte olan ülkelerde %30 gibi düşük bir düzeyde bulunmaktadır. Örneğin ABD'de kişisel gelirlerin içindeki ücret ve maaş gelirlerinin payı %75'in üzerindedir.

Gelişmiş ülkelerde emek payının milli gelir içinde önemli bir yer tutmasının nedenleri işsizlik oranlarının düşük, ücretli nüfusun aktif nüfusa oranının yüksek olması ve verimlilik artışlarının ücretlere daha kolay yansıtılır olması ile yakından ilgilidir. Gelişmekte olan ülkelerde ise emek gücünün veriminin ve teknolojinin yetersizliği milli gelir içindeki emek paylarının azalmasına sebep olmaktadır. Aynı şekilde emek gücünün milli gelir içindeki payının düşük olması ise işgücünün önemli bir oranının kendi hesabına ve bir bölümünün ücretsiz olarak çalışması, firma ölçeklerinin küçük ve emek dışı gelirlerinin yüksek olmasıyla açıklanmaktadır. Bu eşitsizlik mali önlemlerle kısa vadeli olarak çözülebilse dahi eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması uzun vadeli bir çözüm olarak daha etkin bir yol olarak gösterilmektedir.

Tablo-2: Türkiye’de Milli Gelirin Fonksiyonel Dağılımı (1968-1994)

Yıllar	Süleyman Özmucur'un Hesaplamalarıyla Faktör Gelirleri İçindeki Paylar			Adil Temel ve Mehmet Ali Kelleci Hesaplamalarıyla Faktör Gelirleri İçindeki Paylar		
	Tarımın Payı (%)	Tarım Dışı Maaş ve Ücretler Payı (%)	Tarım Dışı Diğer (%) (Kâr, Faiz, Rant)	Tarım	Maaş ve Ücretler	Kâr, Faiz, Rant
1968	41,1	26,3	29,4	-	-	-
1973	33,1	30,4	33,5	-	-	-
1978	30,3	30,2	36,6	-	-	-
1983	20,1	22,6	55,1	21,84	21,74	56,42
1984	20,0	20,4	57,1	22,18	19,40	58,43
1985	18,4	20,4	58,5	20,92	17,26	61,82
1986	19,9	23,4	55,0	20,81	17,02	62,16
1987	18,2	26,8	53,1	18,81	20,26	60,93
1988	17,6	24,3	56,3	18,84	20,91	60,95
1989	17,6	24,6	56,5	17,87	24,86	57,27
1990	18,1	30,2	49,5	18,78	28,91	52,31
1991	15,5	34,6	47,6	16,13	35,49	48,37
1992	15,0	34,4	48,2	15,65	34,82	49,54
1993	14,8	32,8	50,1	15,87	35,57	49,76
1994	15,9	25,1	57,6	15,90	25,38	58,72

Kaynak: M., Bilen, İ.G., Yumuşak; *Gelir Dağılımı - Sosyal Sermaye İlişkisi Ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme*, Kocaeli Üni., Sayı:1, Yıl:1, 2000, s. 77-96.

Ülkemizde fonksiyonel gelir dağılımının analizini öncelikle yapılmış gelir dağılımı araştırmaları ile incelemek yerinde olacaktır. 1980 öncesi dönemde bu konuda başvurulacak araştırmalardan birisi 1973'teki gelir dağılımı araştırmasıdır. Bu araştırmaya göre ücretlilerin toplam nüfus içindeki payı %35 iken gelirden aldıkları pay % 28,3'tür. Kar - faiz - rant geliri elde edenlerin durumu sırayla % 16,5 ve 41,2'dir. Küçük üreticilerin durumu ise sırasıyla % 48,1 ve 30,5'tir. Verilen değerlerden de anlaşılacağı üzere nüfusun % 83,6'sını oluşturan ücretli ve küçük üreticiler %58,8'ini alırken, hanehalklarının % 16,5'i kar, faiz ve rant geliri olarak milli gelirin % 41,2'sini elde etmektedirler. Aynı şekilde 1987 yılında yapılan gelir dağılımı araştırmasına göre ücretli kesimin nüfus içindeki payında önemli bir değişme olmazken (% 32,58), gelir düzeyinde (% 32,66) önemli bir düzelme gerçekleşmiştir. Bahsedilen araştırmaya göre, diğer kesimler açısından da gelir dağılımında önemli sayılabilecek düzelmeler meydana gelmiştir. Fakat 1994 yılında yapılan gelir dağılımı araştırmasında ise ücretli kesimin nüfus içindeki payı önemli ölçüde artarken (% 42,8) gelir içindeki payı önemli ölçüde düşerek % 33,6'ya inmiştir. Bu analiz, diğer kesimler için de yapıldığında fonksiyonel gelir dağılımının önemli ölçüde bozulduğu görülmektedir (Bilen, Yumuşak, 2000: s. 77-96).

Ülkemizde milli gelir hesaplamaları gelirin oluşumu yöntemi ile yapılmadığından bu konuda fonksiyonel gelir dağılımı ferdi çalışmalarda ortaya konmaktadır. Bu konumda belki çok başvurulan veriler Süleyman Özmucur tarafından hesaplanmaktadır. Tablo-2' de görüleceği üzere 1968 yılında tarım kesiminin payı %41,1 iken bu oran 1980'lere gelindikçe düzenli şekilde azalmaya devam ederek %20'ler seviyesinde seyretmektedir. Takip eden yıllarda bu azalma trendi devam etmekte ve 1994 yılına gelindiğinde %15,9 seviyesinde kalmaktadır. Buna karşın tarım dışı maaş ve ücretli kesimin payı 1968 yılında %26,3 iken bu oran 1978 yılına gelindiğinde önemli bir artış göstererek %30,2'ye yükselmektedir. Takip eden yıllarda bu oran azalmaya başlamış ve 1985 yılında %20,4'e kadar düşmüş ancak 1987 yılında bu oran %26,8'lere yükselmiştir. Takip eden iki yılda bu kesimin payı azalsa da 1990'ların başında tekrar yükselerek %30'ların üzerine kadar çıkmaktadır. Ancak 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz sonucunda ani bir düşüş göstererek %25,1 oranında kalmıştır. Tarım ve ücretli kesim olarak ifade edilen kesimlerin payı dalgalanmalar göstererek azalırken, tarım dışı diğer olarak ifade edilen ve kar-faiz-rant elde eden kesimin payı nisbi olarak artmıştır. Bu kesimin 1968 yılında gelirden aldığı pay %29,4 iken 1979 yılına kadar hemen hemen düzenli bir artışla %42,2 seviyelerine gelmiştir. Bu kesim 80'li yıllarda gelir payını daha da arttırarak %55 seviyelerine kadar yükseltmiştir. 1990'lı yıllarda nisbeten azalma eğilimine girse de 1994 yılında son yirmisekiz yılın en yüksek oranı olan %57,6 seviyesine ulaşmaktadır. Yine aynı kesimler üzerinde yapılan başka bir fonksiyonel gelir dağılımı hesaplaması, diğeriyle paralellik göstermekle birlikte, Tablo-2' de gösterilmektedir.

1980 öncesi dönemde gelir dağılımında meydana gelen değişmelerin sebepleri şöyle özetlenmektedir: Ücretlerin payının artış göstermesinde öncelikle 1963 yılından itibaren toplu iş sözleşmesi sisteminin uygulanmaya başlamasının etkisi olduğu ifade edilmektedir. Bu dönemde, daha önceki dönemlerde kar marjlarının yüksek olduğu kanaatini taşımakta olan sendikaların ücret artış talepleri yüksek olduğundan 1963 – 67 yılları arasında reel ücretlerin produktivite artışının üzerinde bir seviyede ve hızla yükseldiği görülmektedir. 1970 devalüasyonu ile şiddetlenen enflasyon karşısında ücret fiyat yarışı başlamıştır. 1973 yılından itibaren petrol fiyatlarına ve dünya konjonktürüne bağlı olarak ekonomik yapıda meydana gelen dalgalanmalar, imalat sanayiinde kişi başına düşen katma değerde

gerilemelere sebep olmuştur. Fakat toplu pazarlık sisteminin etkisiyle bu durum, uzun süre ücretlere yansımamış ve ücretler 1977 'ye kadar yükselmeye devam etmiştir. Fakat 1980'den sonra belirli bir dönem sendikal faaliyetler askıya alınmış ve takip eden süreçte hazırlanan yasalarla düşük ücret politikasının yasal çerçevesi hazırlanmıştır. Böyle bir politika tercihinin nedeni ise içerde düşük ücret yoluyla geniş halk kitlelerinin alım gücünü daraltarak bir ihraç edilebilir fazla oluşturmak ve böylece elde edilen bu fazlanın ihracıyla dış ticaret açığı sorununu aşmaktır. Nitekim bu düzende reel ücretlerin düşürülmesi ve yüksek faiz politikasıyla tüketim ve sabit sermaye yatırımları azaltılarak ihraç edilebilir bir fazla oluşturması gözlenmiştir. Bu fazla TL'nin reel değerinin düşürülmesiyle sağlanmıştır. Artan faiz ve TL cinsinden ithal girdi maliyetlerindeki yükseliş reel olarak ücretlerin düşürülmesiyle telafi edilmiştir. İfade edilen politika tercihi nedeniyle, ücretli kesimin 1989 yılına kadar reel gelirleri genelde düşmüştür. Takip eden yıllarda özellikle 1994 kriziyle tekrar reel gelirlerindeki düşme eğilimi sürmüştür. Tüm bunlar ücretli kesimin fonksiyonel dağılımdaki payının düşüklüğünü açıklamaktadır.

Tarım kesimi açısından gelir dağılımının aleyhe dönmesinin en önemli sebeplerinden biri, iç ve dış ticaret hadlerinin sürekli tarım aleyhine gelişme göstermesidir. Dünyada 1974 - 1983 döneminde, tarım ürünleri ile sanayi ürünleri fiyatları oranı, yarı yarıya düşme göstermiş, Türk tarım politikaları bu gerilemeyi iç piyasaya olduğu gibi aktardığı için, iç ticaret hadleri de gerileme göstermiştir. Nitekim, 1963 yılı baz (100) alındığında, tarım-sanayi endeksi 1981 'de 74 'e düşmektedir. Bu düşme, tarım kesimi gelirlerinin dörtte bir oranında azalmasını ifade etmektedir. Bu durum gelir dağılımı rakamlarından da anlaşılacağı gibi daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. Yapılan bir başka araştırmada tarım kesimi içinde en önemli üretim payına sahip olan 7 ürününün (buğday, tütün, şeker pancarı, pamuk, ayçiçeği, çay ve fındık) fiyatları esas alınarak yıllar itibarıyla, bu ürünlerin getiri durumları incelenmiştir. Bu ürünlerin ortalama fiyatları üzerinde hesaplanan bir endeksle 1974=100 alındığında, bu değer 1995'te 63,56'ya indiği görülmüştür. Anlaşılacağı gibi tarım kesiminin reel olarak alım gücü önemli ölçüde düşmüştür. Birçok gelişmiş ülkede tarım kesiminde ifade edilen gelir kaybı, kamu kesiminin bu durumu telafi edecek kaynak aktarımı ile önlenmektedir.

Bunlara ilave olarak, 1980 öncesi dönemde gelir dağılımının bozulmasında etkili olan iki faktör daha sayılabilir. Birincisi, KİT ürünlerinin fiyatlarının sabit tutulması, ikincisi gerçekçi olmayan kur politikalarıdır. Bu nedenle Türkiye 'de 70'li yıllarda, rant gelir gruplarına önemli ölçüde gelir transferi yapılmış ve ayrıca bu dönemde uygulanan faiz politikasıyla özellikle üretici kesim, düşük maliyetli kredi kullanmak suretiyle, artan toplam gelir içindeki payını artırmıştır. Tüm bunların sonucunda gelir ve servet dağılımında yeni dengesizlikler oluşmuştur.

1980'den sonra kar-faiz-rant geliri elde eden kesimin fonksiyonel gelir dağılımındaki paylarını arttırmalarında en önemli faktörlerden birisi yüksek faiz politikası olmuştur. Yüksek faiz politikası, içerde yetersiz olan tasarruf düzeyini artırmak amacını taşımasına rağmen, hem geniş halk kitlelerinde tasarruf düzeyinin artışını sağlayamamış hem de tasarruf oranı yüksek faiz politikasına rağmen kayda değer bir artış göstermemiştir. Yüksek faiz politikası hem yüksek gelir gruplarının ellerindeki parayı faize yatırarak yüksek gelir elde etmelerini sağlamış, hem de yüksek faiz uygulamasının öncüsü olan kamuya aktarılan bu kaynaklar verimsiz alanlarda değerlendirilmiştir. Bu durum, literatürde dışlama etkisi (crowding out effect) olarak ifade edilen gelişmeyi yani özel kesimin yatırım yapma eğilimini zayıflatmıştır. Nitekim ülkemizdeki 500 büyük işletmenin bilançolarındaki faaliyet dışı gelir oranları yıllar itibarıyla hızla artmıştır. Örneğin 1983 yılında ifade edilen işletmelerin bilançolarındaki faaliyet dışı geliri %19.6 iken 1990'da %33.3, 1996 yılında bu oran %53'lere ve 1998'de bu oran %80'lere ulaşmıştır. İfade edilen süreçte bu işletmelerin bilançolarındaki yüksek düzeyli faaliyet dışı gelirin tamamına yakını kamuya yüksek faizle aktarılan kaynakların gelirleri ülkemizin bu önemli işletmeleri kaynaklarını yeni yatırımlara yönlendirip yeni istihdam ve ekonomik büyümeyi sağlamak yerine, risksiz ve yüksek kaynak transferine neden olan kamuya yönlendirerek vergi ödemedi yüksek gelirler elde etmişlerdir. Bu gelişme bir taraftan fonksiyonel geliri paylaşımında kar-faiz-rant gelir grubunun payını artırırken öte yandan yüksek düzeylerde olan işsizliğin daha da artmasını kaçınılmaz hale getirmiştir (Bilen, Yumuşak, 1998 ve 2000: s. 378-379 ve 81-82). 1994 yılından sonra Süleyman Özmucur, Adil Temel ve M. Ali Kelleci aynı yöntem ile fonksiyonel gelir dağılımı hesaplaması yapmamışlardır.

Gelirin fonksiyonel dağılımındaki adaletsizlikleri bozan nedenleri inceledikten sonra kişisel gelir dağılımını bozucu etkenlere geçmekte yarar vardır.

Doğal ya da insan yapımı afet ve felaketlerin, belirli kişi ve gruplar üzerinde geçici bir süre için açlık, kıtlık ve yoksulluğa neden olan etkileri bir yana bırakılırsa gelir dağılımı (eşitsizliği) ve yoksulluk üzerinde önemli etkilere sahip olan faktörleri dört ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar yapısal faktörler, sosyal norm ve düzenlemeler ile kamu politikalarıdır (Tanzi, 1998: s. 75).

Gelir dağılımını belirleyen faktörler birincil dağılımı* belirleyen faktörler ve ikincil dağılımı belirleyen faktörler olmak üzere iki ana başlık altında da toplanmaktadır. Burada piyasa sürecinin oluşturduğu gelir dağılımını belirleyen unsurlar üzerinde durulacaktır.

1.6.2.7.1. Emek Piyasasında Arz-Talep Dengesi

İlk bakışta emeğin yetişkin kişiler arasında eşit bir şekilde dağıldığı sanılmaktadır. Fakat bireylerin sahip oldukları işgücü nitelikleri önemli farklılıklar göstermektedir. Emek gelirlerini belirleyen en önemli faktörün emek vasfı olduğu düşünülürse dağılımın istenilen düzeyde olmayacağı anlaşılacaktır. Emeğin farklı niteliklerde olması, ücretlerde farklılaşmaya yol açmaktadır. Ücret dağılımındaki bu farklılığın başlıca sebebi emeğin niteliğinden meydana gelmekte, kişilerin yetenek farkları ikinci derece rol oynamaktadır.

Emeğin, arz yönündeki önemi kadar talep yönü de önemlidir. Her ekonomik sistemde farklı işgüçlerine farklı talepler vardır. Arzı belirleyen faktör ücret değildir. İşin veya o işin gerektirdiği beceriyi elde etmenin zahmetli oluşu gibi etkenler de emek arzı üzerinde etkide bulunmaktadır (Girgin, 2001: s. 17).

* Birincil dağılımda, belirli bir dönem süresince piyasa sürecinin meydana getirdiği gelir dağılımı, ikincil dağılımda ise, devletin piyasa mekanizmasının işleyişine çeşitli araçlarla yaptığı müdahaleler sonucunda oluşan gelir dağılımı söz konusu olmaktadır.

1.6.2.7.2. Üretim Faktörlerinin Dağılımı

Gelir elde etmenin temel koşulu üretim faktörlerine sahip olmak ve bunları fiilen üretimde kullanmaktır. Ulusal gelirin, emek ve servet gelirlerinin toplamından oluştuğu varsayıldığında gelir dağılımını belirleyen temel unsurların şunlar olduğunu görülmektedir: Emeğin dağılımı, servetin dağılımı ve faktör fiyatları.

1.6.2.7.2.1. Emeğin Dağılımı

Emeğin yetişkinler arasında dağılımında eşitsizlikler bulunmaktadır. Bu eşitsizliğin temel nedenleri aşağıda sıralanmaktadır.

Kişisel kabiliyet farkları: Tüm insanlar farklı kabiliyetlere sahiptirler. Üstün kabiliyete sahip olan kişilerin gelir elde etme konusundaki maharetleri daha yüksektir. Hangi kabiliyetlerin gelir elde etme başarısını artırdığı konusu tartışmalı olmakla birlikte okulda ve eğitimde başarılı olmak, zeki olmak, girişimci ve yenilikçi bir ruha sahip olmak ve sağlıklı olmak elde edilen gelirleri artıran nitelikler arasında en önemlileridir.

Çalışma koşullarındaki farklılıklar: Bazı kişiler daha fazla gelir elde etmek amacıyla gönüllü olarak daha fazla süre ile çalışabilirler veya bazı meslek ve işlerde emek son derece önemli olabilir. Öte yandan, bazı işler diğerlerine göre daha tehlikeli veya istenmeyen işler olabilir. Kişilerin bu tip işlerde çalışmasını sağlamak için bazı teşvikler verilebilir. Sonuçta, çalışma koşullarındaki bu tip farklılıklar elde edilen gelirlerde farklılığa yol açabilir.

Risk almadaki farklılıklar: Bir çok kişi parasını tehlikeli ve riski çok işlere yatırarak yüksek gelir elde ederken diğerleri risk almaktan kaçınmaktadır. Bu durum da gelir farklılığının ortaya çıkmasını sağlayan nedenlerden biri olarak gösterilmektedir.

Alınan eğitimdeki farklılıklar: Sosyal sermayeye yapılan yatırımlar gelir dağılımı eşitsizliğini azaltma konusunda son derece önemli bir role sahiptir. Eğitim düzeyi kişiler arasındaki gelir farklılıklarının en önemli nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir.

İş tecrübesi: Daha fazla tecrübeye sahip olan ve daha fazla kalifiye olan işçiler daha fazla gelir elde etmektedir.

Şans: İnsanların kontrol edemedikleri bazı faktörler ve rastlantılar zengin ya da yoksul olmalarına yol açabilir. Örneğin, su bulmak amacıyla tarlasında kuyu açan biri petrol bulduğu için zengin olabilirken kendisinin meydana getirmedeği bir durgunluk nedeniyle bir inşaat işçisi işsiz kalabilir.

Fırsat eşitliği ücret gelirlerinin eşitlenmesine olumlu katkı sağlayabilir ancak fırsat eşitliği büyük ölçüde sağlansa bile emekçinin kişisel becerisi, yaşadığı kent, işgücünün uzun ya da kısalığı, işinde tek adam oluşu ve benzeri nedenlerle ücret gelirleri mutlak anlamda eşit olmamaktadır. Uzun vadede eğitimde fırsat eşitliğine kadar artarsa bu eşitsizlik de o ölçüde azalacaktır (Aktan, Vural, 2002: s. 1-21).

1.6.2.7.2.2. Servetin Dağılımı

Servet dağılımı tüketici birimleri arasındaki gelir dağılımı üzerinde etkide bulunmaktadır. Servet gelirleri servet dağılımına göre tüketici birimler arasındaki gelir dağılımının eşit veya eşitsiz olması sonucunu doğurmaktadır. Servet dağılımındaki eşitsizliğin gelir dağılımındaki eşitsizlikten fazla olduğu kabul edilmektedir. Servetin bireyler arasında eşit olarak dağılmamış olması, zaman ve yer itibarıyla değişik oranlarda olmakla beraber gelirin eşit olmayan şekilde dağılmasını geniş ölçüde etkilemektedir.

Gelişmiş batı toplumlarında, az sayıda bir kesimin servetin büyük bir çoğunluğunun elinde bulundurduğu bilinmektedir. Fakat son dönemlerde anonim şirketler vasıtasıyla büyük şirketlerin halka açılmasıyla artık o şirketlerin tek sahipli değil, pek çok sahipleri bulunmaktadır. Bu yolla, servetin geniş kitlelere yayılmasında önemli ölçüde etkili olunmuştur (Girgin, 2001: s. 18-19).

1.6.2.7.2.3. Faktör Fiyatları

Faktör fiyatları ücret, faiz, rant ve kar gibi üretim faktörlerinin fiyatlarıdır. Faktörler düşük fiyatlı mesleklerden yüksek fiyatlı olanlara doğru hareket etme eğilimindedirler. Fiyatların düşük olduğu sektörlerde arz edilen miktarlar azalacaktır ve neticede ortaya çıkan bu eksiklik fiyatları yükselmeye zorlayacaktır. Fiyatların yükseldiği mesleklerdeki faktör arz miktarları yükselecek ve sonuçta ortaya çıkan fazlalık faktör fiyatlarını azalma yönünde zorlayacaktır. Bu hareket transfer için bir güdü kalmayana kadar, yani faktör fiyatları eşitlenene kadar sürecektir.

1.6.2.7.3. Eğitim Düzeyi

Geçmişte tarım kesiminin ekonomide ağırlıklı bir yere sahip olduğu bir çok Gelişmekte Olan Ülke' de toprak sahibi olma gelir dağılımının en önemli belirleyicisi konumundaydı. Günümüzde toprak artık önemli bir üretim faktörü değildir ve kentleşmenin, sanayileşmenin ve hizmet üretiminin artması sonucu gelir dağılımındaki eşitsizliğin temel nedeni olma özelliğini önemli ölçüde kaybetmiştir. Sosyal sermaye ise en önemli üretim faktörü konumundadır. Eğitim alanındaki eşitsizlikler gelir dağılımındaki eşitsizliklerin ortaya çıkmasına yol açan unsurların başında gelmektedir. Arazi ve fiziki sermaye gibi üretim faktörlerinde herhangi bir kişinin sahip olabileceği miktar konusunda herhangi bir sınır söz konusu değil iken bir kişinin sahip olabileceği bilgi konusunda doğal bir sınır bulunmaktadır. Bu nedenle, toplumun eğitim düzeyi arttıkça gelir dağılımındaki eşitsizlik de o ölçüde azalma eğilimine girecektir.

1.6.2.7.4. Miras İle Alakalı Kural ve Gelenekler

Geleneksel toplumlarda sosyal sermayeye göre servet ve servetin miras yoluyla sonraki kuşaklara aktarılma biçimi gelir dağılımındaki eşitsizliğin önemli bir belirleyicisidir. Bazı toplumlarda mal ve mülkün yanı sıra "sosyal sermaye" de miras olarak sonraki kuşaklara aktarılabilir. Aile adı, bu adın itibar ve şöhreti, aile bağlantıları ve ailenin toplumdaki mevki sosyal sermayeyi oluşturmaktadır. Sosyal

sermaye açısından avantajlı konumda olanlar daha yüksek gelir elde etme olanağına sahip olabilmektedir (Aktan, Vural, 2002: s. 1-21).

Buraya kadar gelir dağılımının başlıca türlerini ve Türkiye üzerindeki etkileri ele alındı. Buradan sonra ise gelir dağılımına yönelik başlıca yaklaşımlar ele alınacaktır.

1.6.2.7.4.1. Ricardo'nun Gelir Dağılımı Teorisi

Gelir dağılımına ilişkin klasik yaklaşımdan çok fonksiyonel gelir dağılımı üzerinde odaklanan D. Ricardo ve Karl Marx en önemli kişilerdir. Bu iki ekonomist kapitalist üretim sisteminin uzun devrede geçireceği evrimle ilgilenmemişler ve bu evrim sonucunda ana ekonomik sınıflar arasında gelirin nasıl dağılacağı konusuna önem vermişlerdir. Klasikler ise üretime katılan sınıfların paylarının ne olacağı konusunu incelemişlerdir.

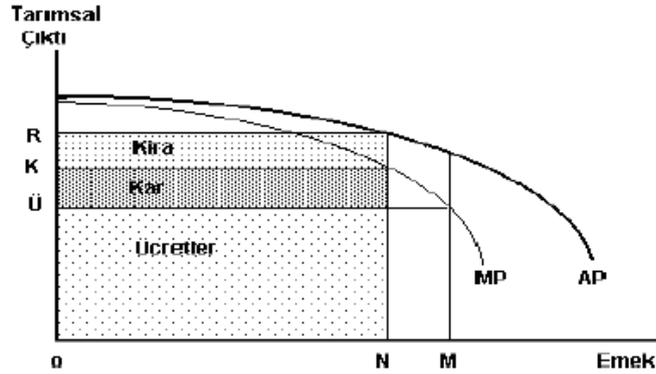
Ricardo'nun gelir dağılımı teorisinde ekonomi endüstri ve tarım olmak üzere iki kesime ayrılmaktadır. Ekonominin genel gelişimi açısından önemli olan kesim tarım kesimidir. Teori, üç ana varsayıma dayanmaktadır. Bu varsayımlardan birincisine göre, tarım arazisi sınırsız olmadığından ve tarım arazisi aynı kaliteye sahip olmadığından, tarım azalan verimler yasağına tabi olmaktadır. İkinci varsayım (Malthus Yasası), ise ücretlerin asgari geçim düzeyinin üstüne çıkması halinde nüfusun hızla artacağını ve bu düzeyin altına düşmesi durumunda ise azalacağını öngörmektedir. Son olarak, iktisadi gelişmede anahtar bir role sahip olan sermaye birikimi için kar son derece önemli bir unsur olmaktadır.

Ricardo Kuramında ekonominin çıktısı kiralalar, ücretler ve karlar olmak üzere üç ana pay arasında paylaştırılmaktadır. Emeğin fiyatı piyasadaki fiili ücret düzeyi olup arz ve talep tarafından belirlenmektedir. Emek talebi kar oranına ve dolayısıyla sermaye birikim düzeyine bağlı olmaktadır. Sermaye birikim düzeyi yüksek ise emeğe olan talep artmakta bu durum emeğin piyasa fiyatının emeğin doğal fiyatının üzerine çıkmasına yol açmaktadır. Gelir toplamındaki üçüncü pay olan kar, gelir toplamından ücret ödemeleri ve kiralaların çıkarılmasından sonra geriye kalan miktardır. Karlar, iktisadi gelişmenin esas kaynağını oluşturan net yatırımı ya da

sermaye birikimi oranını belirlediklerinden ve sermaye birikimini olanaklı kılan tasarrufun kaynağı olduklarından son derece önemli etmenlerdir.

Ricardo'nun gelir dağılımı kuramı iki ayrı ilkenin işleyişine dayandırılmaktadır:

- i. Milli hasılanın kira, ücretler ve karlar arasındaki bölüşümünü açıklamakta kullanılan "marjinal ilkesi",
- ii. Milli hasıladan kiranın çıkarılmasından sonraki bakiyenin ücretler ve karlar arasında bölüşümünü açıklamakta devreye konulan "artık (surplus) ilkesi" dir (Aktan, Vural, 2002: s. 1-21).

Şekil-9: Ricardo'nun Gelir Dağılımı Teorisinin Geometrik Yorumu

Şekil-9' da görülen diyagram ekonominin tarım sektöründe rol oynayan faktörlerini temsil etmektedir. AP (Emeğin ortalama ürün miktarı) ve MP (Emeğin marjinal ürün miktarı) eğrileri birbirlerinden ayrı bir şekilde seyrederek ve her ikisi de azalan verim prensibi nedeniyle gittikçe azalan eğim göstermektedirler. Ricardo analizinde ücret ve kar toplamı marjinal ürüne eşit olduğundan ücret seviyesinin, uzun dönemde, modern anlamıyla emeğin marjinal produktivitesi tarafından değil, emeğin doğal veya geçimlik fiyatı tarafından belirlenmiş olmasıdır. OÜ mesafesi "doğal" veya geçimlik ücrete eşit olmaktadır. Bu ücret haddi reel terimlerle öyle bir seviyeyi temsil eder ki bu seviyede mevcut işgücü, geçimlik yaşam standardını koruması olurludur. Ricardo'ya göre marjinal ürün, ücretin ve karın toplamına eşit olduğuna göre, istihdam seviyesinin ON'ye eşit olduğu varsayımı ile ÜK mesafesi

ünite output başına karı temsil etmektedir. Rant KR mesafesine eşittir. Çünkü, rantın emeğin ortalama ve marjinal ürün farkına eşit olduğu başlangıçta kabul edilmiştir. Fıllı istihdam seviyesi (ON), sermaye teşekkül haddi tarafından belirtilmektedir. Çünkü, net yatırım outputu arttırmaya hizmet etmekte, bu da emeğe olan talebi arttırmaktadır (Girgin, 2001: s. 34-35).

1.6.2.7.4.2. Marx'ın Gelir Dağılımı Teorisi

Marx'ın gelir dağılımı kuramı da genel hatları itibarıyla Ricardo'nun artık ilkesinin uyarlanması dayanmaktadır. Ancak iki kuram arasında bazı farklar bulunmaktadır:

- i. Marx, azalan verimler kanununu kabul etmediği için rant ve kar arasında bir ayrıma gitmemektedir;
- ii. Marx, emeğin arz fiyatının genel olarak bütün mallar cinsinden sabit olduğunu kabul etmektedir;
- iii. Marx'a göre ücreti geçimlik düzeyde tutan kuvvet, emek arzının talebi aşması yani yedek işçi ordusudur;
- iv. Marx'a göre sermaye birikiminin nedeni, Ricardo'nun öngördüğünün aksine yüksek kar hadlerinin cazibesi değil kapitalistler arasındaki rekabettir.

Marx'ın öngördüğü yapı bir mal ya da hizmetin değerinin onu üretmek için gerekli olan emek miktarı tarafından belirlendiğini belirten "değerin emek kuramı"na dayanmaktadır. Buna göre emeğin arz fiyatı, işgücünü eksiksiz olarak muhafaza edecek asgari geçim düzeyini oluşturan mal ve hizmetleri üretmek için gerekli olan işgücü miktarına göre belirlenmektedir. Emeğin bir doğal fiyatı bir de işgücünün hayatta kalmasını ve kendisini yeniden üretmesini sağlamaya yeterli gerçek ücret düzeyi bulunmaktadır. Bu asgari geçim düzeyini karşılayan gerçek ücret değerini asgari yaşam standardına giren malları üretmek için gerekli işgücü miktarı belirlemektedir.

Bir nihai mal veya hizmetin değeri üç bileşenden meydana gelmektedir. Bunlar, hammaddeleri ve sermaye tüketimini (sabit sermaye) simgeleyen (c), üretim sürecine giren işgücünün değerini (değişken sermaye, ücret fonu)

simgeleyen (v) ve artık değeri ya da karı (net kar+faiz+rant) simgeleyen (s)'dir. Buna göre bir mal ya da hizmetin değeri ($c+ v+ s$)'ye eşittir. Tüm ekonomi için gayri safi hasılanın değeri ise $C+V+S$ olarak tanımlanmaktadır (Aktan, Vural, 2002: s.1-8).

1.6.2.7.4.3. Kaldor'un Gelir Dağılımı Teorisi

Kaldor'un gelir dağılımı teorisi (Dul Küpü Teorisi), yatırımın gelire olan oranındaki değişikliklerin kar ve ücretlerin gelir toplamındaki göreceli paylarında ne gibi değişiklikler ortaya koyacağını göstermeye çalışmaktadır. Toplum, maaş ve ücret erbabı ile müteşebbisler ve mülk sahipleri olmak üzere iki ana kategoriye ayrılırsa milli gelir (MG), ücret (\ddot{U}) ve karlardan (K) oluşacaktır ($MG = \ddot{U} + K$). Gelir dengesinin yatırım (Y) ve tasarruf (T) eşitliğine ($Y=T$) bağlı olduğu varsayımı altında ekonomideki toplam tasarruf (T) ücret gelirlerinden yapılan tasarruf ($T\ddot{u}$) ve kar gelirlerinden yapılan tasarruf (Tk) toplamına ($T = T\ddot{u} + Tk$) eşit olacaktır.

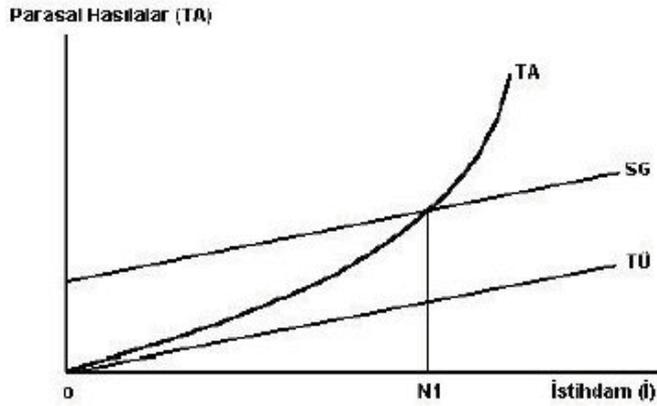
Ekonomide tam istihdam koşullarının hüküm sürdüğü ve ücretli ve ücret-dışı gelir gruplarının her ikisi için de tasarruf eğilimlerinin sabit olduğu varsayımları dikkate alındığında toplam gelirdeki kar payı, yatırımın gelire oranının bir işlevi olmaktadır. Başka bir ifadeyle yatırım/çıktı oranındaki (Y/MG) bir artış gelirdeki kar payında (K/MG) bir yükselişe yol açacaktır. Tam istihdam koşullarında, yatırım harcamalarındaki gerçek bir artışın hem yatırımın çıktıya oranında hem de tasarruf-çıktı oranında bir artışa yol açması gerekmektedir. Tasarruf-çıktı oranında bir yükselme olmazsa, fiyatlar genel düzeyinde bir artış meydana gelir. Başka bir ifadeyle, Kaldor'un gelir dağılımı teorisi, daha yüksek bir reel yatırım düzeyinde tam istihdam dengesinin sürekliliğinin sağlanması açısından gerekli olan daha yüksek bir tasarruf-çıktı oranını gerçekleştirmek için gelir dağılımında bir kaymanın gerekli olduğunu ortaya koymaktadır (Aktan, Vural, 2002: s.1-8).

1.6.2.7.4.4. Weintraub'un Gelir Dağılımı Teorisi

Weintraub gelir dağılımı modelinin temel çıkış noktası toplam arz fonksiyonudur. Toplam arz fonksiyonu parasal geliri istihdam düzeyindeki değişmelere bağlayan bir şedül olarak ifade edilmektedir. Milli gelir; parasal ücret,

sabit ya da sözleşmeli ödemeler ile bir bakiye olarak tanımlanan kar olmak üzere dağılmamaktadır.

İstihdam artışıyla birlikte, sabit gelirli grubun toplam gelirden aldığı pay oransal olarak azalacaktır. Sabit gelirli grubun görelî durumu fiyatlar genel düzeyinde görülecek düşüşler ile düzeltilebilecektir.

Şekil-10: Weintraub'un Toplam Arz İşlevinin Kurulması

Kar bir bakiye olarak tanımlandığı için, toplam gelirdeki görelî pay öncelikle diğer iki gelir grubundaki değişmeler tarafından belirlenmektedir. Genel eğilim, istihdam ve toplam hasıla arttıkça bakiyenin payının görelî olarak artacağı doğrultusundadır.

Weintraub, istihdam düzeyine bağlı olarak gelir dağılımının nasıl etkilendiği konusu yanında, bu dağılımın toplam talep fonksiyonunun konumu üzerindeki etkisini de incelemiştir.

İstihdam ve gelir düzeyi arttıkça, fiyatlar genel düzeyinin artacağı varsayımı altında sabit gelir sahiplerinin görelî payının azalacağı açıktır. Bu nedenle bu grubun tüketim eğilimi giderek artacaktır. Ücretlilerin parasal gelirleri arttıkça mutlak olarak daha fazla tasarruf yaptıkları varsayılsa dahi, ücretlilerin tüketim harcamaları gelirlerindeki artış oranında artacaktır. Çünkü fiyatlar genel düzeyindeki artış, gelir yükseldikçe ücretlilerin tasarruf miktarlarını artırmalarını önleyebilir, ancak parasal harcamalarını artırmalarına engel değildir.

Weintraub, üç ana gelir grubunun tüketim davranışlarını tüm ekonomi için tek bir tüketim fonksiyonunda birleştirmiş ve sonuçta toplam talep fonksiyonundan daha düşük eğilime sahip bir fonksiyon elde etmiştir. Bu durumu, artan fiyatlar karşısında sabit gelirlerin gerçek tüketim durumlarını koruyamamaları ve girişimci ve ücretli sınıflara özgü kişisel tasarruf eğilimleri ile açıklamaktadır. Ücretliler, artan gelir karşısında gerçek gelirden yaptıkları tasarruf oranının düşmesini engellemeyi başarabilseler bile, tüketim harcamalarındaki artış oranı yine de toplam arz fonksiyonuna yansıyan orandan az olacaktır. Bunun bir sonucu olarak da tüketim fonksiyonunun eğimi toplam arz fonksiyonunun eğiminin altındadır (Girgin, 2001: s. 59-61).

II. BÖLÜM

2. Tüketim Fonksiyonu

İlk bölümde $C = C(Y, A, P, I)$ olarak ifade edilen basit tüketim fonksiyonu kısa ve uzun dönem olarak ayrı ayrı ele alınmıştır.

Kısa dönemde gelir olmasa dahi bir miktar tüketimde bulunulacağı, uzun dönemde ise tüketimin sadece gelirin fonksiyonu olduğu belirtilmiştir.

Bu bölümde ise tüketimin sadece içinde bulunulan dönemin değil geçmiş dönem/dönemlerin gelir ve/veya tüketim miktarından etkilendiği ilgili tüketim teorileriyle birlikte açıklanacaktır.

2.1. Tüketim Fonksiyonu Teorileri

Gelirin, tüketim harcamalarını belirlemede önemli bir rol oynadığına dair bazı şüpheler varolmasına rağmen pek çok ekonomik değişken gibi gelirin de işlevsel olarak yararlı olmadan önce tam olarak tanımlanması gerekmektedir.

Nispeten daha doğru olan reel kullanılabilir gelir kavramı tüketim analizlerinde en çok kullanılan kavramdır. Eğer tüketimi gelire göre ayarlama gecikmeler yaşıyorsa, tüketim fonksiyonunu aşağıdaki şekilde yazmak doğru olmaktadır:

$$C_t = \alpha + \beta_1 Y_t + \beta_2 Y_{t-1} + \beta_3 Y_{t-2} + \beta_4 Y_{t-3} + \dots \quad (2.1)$$

(2.1) eşitliğinde cari tüketim C_t , gelirin bir çok farklı seviyesine bağlıdır. İlişkinin derecesi, gelirin farklı seviyelerindeki MPC' leri gösteren β ların değerleri tarafından verilmekte ve bu formüldeki β ların hepsi birbirinden farklı olmaktadır.

Ekonometride bu gibi fonksiyonlar “dağıtılmış gecikme^{*}” olarak adlandırılmaktadır. (2.1)’deki eşitlik tüketicilerin yeni gelir seviyelerine alışana kadar harcama kararlarını yavaş yavaş ayarladıklarını göstermektedir. Gelirlerinde büyük dalgalanmalar olanlar için ayarlama (uyumlaştırma) süreci başarıyla savunulmaktadır. Gelirleri sürekli veya çok yavaş değişenler için ayarlama (uyumlaştırma) süreci önemsizdir. Doğal olarak gelir daha çok sürece göre nasıl tanımlandığına bağlıdır. Y’ nin aylık mı, üç aylık mı yoksa yıllık gelir mi olup olmayacağı belirgin bir farklılık yaratmaktadır. Toplam Y ve C, bir bütün olarak ekonomiyi harekete geçirerek toplumun gelirindeki değişmelere karşı cevabında bir gecikme yaratmaktadır. Fakat toplumun büyük bir bölümü için bu gecikme küçük veya hiç olmamaktadır.

Genelde, gelirlerinin büyük bir bölümünü tüketime harcayanlar değişikliklere çabuk alışmaktadır.

Bazı tüketiciler gelirin tüketim üzerindeki etkisini ölçme açısından kullanılabilir gelirin yetersiz bir seçim olduğunu iddia etmektedir. Çünkü tüketiciler onun hakkındaki kararlarını temel almamaktadır. Bu nedenle kullanılabilir gelir tutarına ulaşabilmek için sözleşmeli kira harcamaları, araba masrafları ve hanehalkı bütçesindeki sabitlenmiş diğer değişkenlerin tutarından arındırılması gerekmektedir. Bu gelir kavramı, “ihtiyari harcamalar” fonu olarak adlandırılır. Bazı durumlar veya bazı amaçlar için faydalıdır, fakat tüketim fonksiyonunda kullanılabilir gelirin kullanımı sorun oluşturacak gibi görünmemektedir. Sözleşmeli harcamalar tüketimi temsil ettiğinden zamanla ayarlanabilmektedir. Bu ise gelir kavramına göre tüketim malları arasında ayırım yapmanın olurlu olmadığını göstermektedir (Campagne, 1981: s. 42).

Gelirden başka tüketimi etkileyen faktörler arasında servet, gelir dağılımı ve zenginlik, faiz oranı, fiyat değişimleri, tüketici kredileri, likit varlıklar, dayanıklı tüketim malları stoğu ve diğerleri, sosyal, psikolojik, demografik ve felsefi faktörler

* Zaman serisi verisi modellerinde bağımlı değişken Y’ nin t zamanındaki değerleri, bağımsız X değişkenlerinin t zamanındaki cari değerleri X_t , daha önceki dönemlerdeki gecikmeli değerleri X_{t-1} , X_{t-2} ,...ye bağlı olabilmektedir. O halde bağımsız değişken X’ in cari değeri X_t yanında, gecikmeli veya geçmiş değerlerini de içermesi halinde, bu modele dağıtılmış gecikme modeli denir (Akkaya, Pazarlıoğlu, 1998: s. 129).

olarak önceki bölümde açıklandı. Hanehalklarının tüketim davranışları arasında gözlemlenen farklılıklar koşullara, alışkanlıklara ve tercihlerine göre uzun bir liste şeklinde belirtilebilir. Bunların bazıları, gelir ve servet gibi, ekonomistlerin büyük ilgisini çeken değişkenlerdir. Demografik özellikler gibi, hanehalklarının nüfusa dağılımı çok yavaş değişmesine rağmen onlar arasında büyük ölçüde farklılaşan değişkenler vardır. Yaş, evlilik durumu, aile büyüklüğü ve düzenlenmesi gibi değişkenler hayat devreleri değişkenleri olarak geçerken, demografik değişkenleri eğitim durumu, meslek, ırk, jeolojik yerleşim değişkenleri oluşturmaktadır. Psikolojik değişkenleri ise davranışlar, niyetler, beklentiler, kişisel çabalar oluşturmaktadır (Tobin, 1975: s. 86).

Bu değişkenler, sırayla ele alınacak olan tüketim hipotezlerinde açıklanacaktır. Her ekonomist, farklı değişkenlerin farklı etkiler yapacağını tüketim hipotezlerinde ele alarak göstermektedir.

2.2. Etkin Olan Tüketim Fonksiyonu Teorileri

Ekonomik literatürde toplam tüketim harcamaları üzerinde etkin olan dört genel teori vardır. Bunlar:

- i) Mutlak Gelir Hipotezi,
- ii) Nisbi Gelir Hipotezi,
- iii) Sürekli Gelir Hipotezi,
- iv) Hayat Devreleri (Yaşam Boyu Gelir) Hipotezi' dir.

Bu teoriler farklı olmalarına rağmen, yine de yaygın olan ortak özelliklere sahiptirler. Böyle bir özellik onların genelliğidir.

Bu teorilerin her biri yatay kesitsel veriler kadar zaman serilerinde de kullanılmış ve mikro ilişki kadar makro ilişki de türetilmiştir. Her biri başlangıçta bireysel davranış üzerine kurulmuş ve daha sonra toplam davranış üzerine genelleştirilmiştir. Bu teorilerin vurguladığı kavramlar çeşitli olmasına rağmen, her bir hipotez gelir ve tüketim arasında bir ilişkinin olduğunu ileri sürmüştür.

Burada ilk sorun tüketicilerin harcamaları üzerindeki gelir ve mesleki servet etkilerini birbirinden ayırmaktır. Konuyla ilgili diğer olasılıkların etkisi, yani daha az önemli olan yaş, aile planlaması, eğitim, ikamet yeri ve diğer değişkenlerin etkileri sabit tutulmaktadır (Ferber, 1962: s. 20).

Tüketim ve gelir arasındaki ilişkileri şekillendiren tüketim teorileri birbirinden bağımsız olarak değerlendirilecektir.

2.2.1. Mutlak Gelir Hipotezi

Keynes' in "Genel Teorisi" ndeki Mutlak Gelir Hipotezi, gelir ve tüketim arasında çok basit bir ilişki olduğunu ileri sürmektedir. Keynes, gelir – tüketim ilişkisinin önemini vurgulayan ve onu kendi makro ekonomik analizindeki görkemli yapının temeli olarak kullanan ilk ekonomisttir .

Keynes' in bireysel bazda olan tüketim fonksiyonu², doğrusal bir tüketim fonksiyonu şeklindedir. Tüketim fonksiyonunun gelire bağlı olmayacak şekilde tüketimi etkilediği kabul edilen bu otonom tüketim katsayısı,

- i) Cari dönemde, harcanabilir reel gelire bağlı olmayacak şekilde mutlaka C_0 kadar bir tüketim harcaması yapılacağını
- ii) Tüketim harcamaları ile reel gelir arasında doğrusal ancak C_0 nedeniyle oransal olmayan bir ilişki olacağını göstermektedir.

Keynes tarafından ileri sürülen bu hipoteze göre, tüketim gelirin fonksiyonudur. Gelir arttıkça tüketim harcamaları da artar ancak belli bir gelir düzeyinden sonra tüketimdeki artış hızı azalan oranlarda gerçekleşir. Keynes' e göre tüketimdeki artış gelirdeki artıştan daha az olur. Bu marjinal tüketim eğiliminin ortalama tüketim eğiliminden daha küçük olduğunu ve sıfır ile bir arasında ($0 < c < 1$) bir değer aldığını ifade etmektedir (Uluatam, 1998: s. 146).

² Keynes (1936: s. 90)' in, Genel Teori' de yer alan orijinal bireysel tüketim fonksiyonu, $C_w = \alpha \cdot Y_w$ formundadır. Burada C_w ücret birimi cinsinden reel tüketimi, Y_w ücret birimi cinsinden reel geliri ve α tüketim eğilimini temsil etmektedir.

Keynes, gelir ile tüketim arasında çok basit bir ilişki ileri sürerken faiz oranlarının, fiyatların ve servetin de efektif tüketimi etkilediğini belirtmektedir (Fisher, 1983: s. 49).

Çeşitli araştırmalarda gelir ile tüketim arasındaki bu ilişkinin uzun dönemde aşağıda belirtilen nedenlerden dolayı ortaya çıkmasının olurlu olmadığını, buna aykırı sonuçlar elde edilebileceğini belirtmektedir. Tüketim harcamalarını yukarı kaydıran nedenler şöyledir:

- i. Ailelerin sahip oldukları servetin zamanla artışı onları gelirlerinden daha büyük kısmını tüketime ayırmaya zorlar. Pigou etkisi denilen bu unsur toplumların zenginleşmesine paralel olarak elde edilen sonuçları etkilemektedir,
- ii. Zaman içinde şehirleşmeyle birlikte şehirli-köylü nüfus oranının değişmesi tüketimi arttırıcı bir etki yapmaktadır. Zira, bütün araştırmalar aynı gelir seviyelerinde şehirlilerin köylülerden daha çok tükettiklerini göstermektedir,
- iii. Bazı ülkelerde görülen toplam nüfusun yaşlanması olgusu da toplam nüfusun tüketim-tasarruf arasında bölünüşünü birincisi lehine değiştirmektedir,
- iv. Zaman içinde ortaya çıkan yeni tüketim malları ve bu mallarla birlikte yürütülen yoğun reklam kampanyaları yalnız mallar arasında bir talep kayması doğurmakla kalmamakta bütünüyle toplam tüketim artışına da yol açmaktadır,
- v. Gelir dağılımının eşitliğe yönelmesi toplam tüketim harcamalarını arttırmaktadır.

Ancak Keynes' in uzun dönem ortalama tüketim eğiliminin marjinal tüketim eğilimine eşit olacağı görüşü kanıtlanmıştır. Arthur Smithies, A.B.D.' de yaptığı araştırmada uzun dönemli tüketim fonksiyonlarında marjinal ve ortalama tüketim

eğilimlerinin aynı çıktığını ortaya koyarak zaman unsurunu da dikkate alan bir denklem ileri sürmüştür (Uluatam, 1998: s. 147).

$$\frac{C}{N} = C_0 + c \frac{Y}{N} + t \quad (2.2)$$

Burada,

- C : Tüketim harcamaları,
- Y : Gelir,
- N : Toplam nüfus,
- C₀: Otonom tüketim,
- c : Tüketim eğilimi³,
- t : Zamanı ifade etmektedir.

Uzun ve kısa dönem tüketim fonksiyonları iki temel noktada birbirinden ayrılmaktadır. Bunlardan ilki; uzun dönem tüketim fonksiyonlarının eğimi kısa dönem tüketim fonksiyonlarının eğiminden daha büyüktür. İkincisi ise; kısa dönemde reel gelir artarken APC düşmekte, uzun dönemde reel gelir artışı APC' de değişme meydana getirmemektedir.

Mutlak Gelir Hipotezine göre tüketim ile gelir arasındaki fonksiyonel ilişkinin kalıbı,

$$C = b_0 + b_1Y + b_2Y^2 \quad (2.3)$$

şeklindeki bir modelle sıkça temsil edilmektedir. Fonksiyonda;

b₀=C₀ otonom tüketimi,

b₁ ve b₂ :marjinal tüketim eğilimlerini ifade etmektedir.

³ Keynes (1936: s. 115) marjinal tüketim eğilimini şöyle tanımlamaktadır:

“Bizim normal psikolojik yasamıza yani toplumun geliri arttığı veya azaldığı zaman toplumun tüketimi de artacak ya da azalacak ama o kadar hızlı değil'e göre ΔY_w ile ΔC_w aynı işareti taşıyacak ancak $\Delta Y_w > \Delta C_w$ olacaktır. dC_w/dY_w ' yi marjinal tüketim eğilimi olarak tanımlayalım.”

Mutlak Gelir Hipotezi' ne göre marjinal tüketim eğiliminin pozitif ($b_1 > 0$) ancak gelirin azalan bir fonksiyonu olması ($b_2 < 0$) beklenmektedir.

(2.3) eşitliğinde parabolik şekilde belirtilen tüketim fonksiyonunda marjinal tüketim eğilim (MPC),

$$MPC = \frac{dC}{dY} = b_1 + 2b_2Y \text{ şeklinde ifade edilmektedir.}$$

$b_1 > 2b_2$ olduğu kabul edildiğinde, gelir arttıkça marjinal tüketim eğiliminin azalması olurludur.

Keynes'e göre tüketim harcamalarını belirleyen çeşitli faktörler vardır. Bu faktörler sübjektif ve objektif olmak üzere iki grupta toplanabilir.

Sübjektif faktörler, insan tabiatından doğan ve kişilerin harcamalarını etkileyen faktörlerdir. Keynes sübjektif faktörleri⁴; ihtiyat, hesaplılık, iyileşme, bağımsızlık, girişim, gurur, hoşlanma, hırs, basiretlilik, cömertlik, gösteriş, israf, yanlış hesap güdüleri olarak adlandırılan öznel ve sosyal dürtüler olarak sıralamaktadır (Keynes, 1936: s. 110).

Objektif faktörler ise dıştan gelen unsurlardır. Bunlar:

- i. Ücret ve fiyat seviyelerindeki değişimler,
- ii. Sermaye değerindeki umulmadık değişimler,
- iii. Amortisman uygulamasındaki değişimler,

⁴ Keynes, sübjektif faktörleri ele alırken, ücret birimi cinsinden toplam gelir miktarı ile uygun objektif faktörleri veri olarak kabul etmiştir. Bireyleri gelirlerini harcamaktan alıkoyan temelde sekiz tane sübjektif faktör vardır: 1. Beklenmedik durumlara hazırlıklı olmak için önceden tedarik sağlama isteği. 2. İhtiyarlık, çocukların eğitimi v.b. gibi gelecekte karşılaşılabileceği bugünden bilinen ancak bugünkünden farklı harcamalar için tedbir alma eğilimi. 3. Daha düşük bir cari tüketim yerine gelecekte daha yüksek bir tüketim harcaması yapabilmek için faiz ve getiri kazançlarından yararlanma eğilimi. 4. Gelecekte bugünkünden daha yüksek bir yaşam standardına ulaşmak için harcamaları azaltma güdüsü. 5. Bağımsız ve güçlü olma isteği. 6. Spekülatif amaçlı ya da gelecekte ticari bir iş yapabilirim düşüncesi ile elde para bulundurma isteği. 7. Mirasçılarının miras bırakma arzusu. 8. Sırf cimrilik duygusunu yani mantıklı olmasa da harcama yapmayı gerektiren her şeyi reddetme duygusunu tatmin etme isteği.

Ancak Keynes, "Genel Teori" de geniş çaplı sosyal değişimler ve çok uzun vadeli ilerlemenin yavaş tempolu etkileri ile uğraşmayacağımız için, sübjektif faktörleri veri olarak alacağız" demektedir (Keynes, 1936: s. 108-110).

- iv. Faiz haddindeki değişmeler,
- v. Vergi politikasındaki değişmeler,
- vi. Gelecekteki gelire ilgili tahminlerdeki değişmeler,

şeklinde sıralanmaktadır (Keynes, 1936: s. 90-95).

Keynes'e göre sübjektif faktörler, kısa dönemde, pek fazla değişme göstermemektedir. Keynes, analizinde bu faktörleri veri kabul ederken, objektif faktörlerin kısa dönemde tüketim harcamalarını değiştirebileceğini kabul etmektedir. Ancak, Keynes, bu faktörlerin hepsinin birden belli bir yönde etki yapmaları için a priori bir neden bulunmadığını belirtmektedir. Keynes' e göre genel fiyat seviyesindeki değişmeler giderilirse, yani gelir ve tüketim reel terimlerle ifade edilirse, tüketim fonksiyonunun bu faktörlerden etkilenmeyeceğini ve tüketim harcamalarının esas olarak o dönemin cari gelire bağlı olacağını söylemektedir.

Hipoteze göre tüketim aynı dönemin kullanılabilir gelirinin bir fonksiyonudur.

$$C = C_0 + c(Y - T) \quad (2.4)$$

T : Vergiler

$Y - T = Y_d$: Kullanılabilir gelir

$$C = C_0 + cY_d$$

Keynes, gelir dağılımını da dikkate alarak, yüksek gelir gruplarındaki marjinal tüketim eğiliminin düşük gelir gruplarındaki marjinal tüketim eğiliminden daha düşük olacağını, yani yüksek gelir gruplarında tasarrufların, düşük gelir gruplarında ise tüketimin gelir içindeki payının fazla olacağını ileri sürmüştür. Bu konuda Menderhausen ve W. Gilboy yaptıkları çalışmalarda Keynes' in görüşünü doğrulamışlardır.

Keynes' in marjinal tüketim eğiliminin pozitif ancak birden küçük olacağı görüşü, Stone, Samuelson, Mosak, Bennion, Davis, Friedman, Houthakker gibi iktisatçıların araştırma sonuçları ile doğrulanmıştır.

Keynes, kısa dönem analizi yaparak gelirdeki değişmelerin tüketim üzerindeki etkisinin belirli bir dönemden sonra ortaya çıkacağını, bu dönem içerisinde tüketicinin eski alışkanlıklarını devam ettireceğini, bu nedenle gelir artışlarının tüketime hemen yansımayacağını, bunların sonucu olarak da marjinal tüketim eğiliminin birden küçük olacağını söylemektedir (Saraçoğlu, 1981: s. 67-68).

Keynes' in Mutlak Gelir Hipotezi dört özellik çerçevesinde toplanabilir:

- i. Reel tüketim, reel gelirin istikrarlı bir fonksiyonudur ($C = f(Y)$),
- ii. Marjinal tüketim eğilim $MPC = \frac{dC}{dY}$ ve $0 < MPC < 1$,
- iii. Ortalama tüketim eğilimi $APC = \frac{C}{Y}$ ve $APC > MPC$,
- iv. Gelirin tüketilen oranı APC , gelir arttıkça azalmakta, yani $[d(C/Y)/dY] < 0$ olmaktadır. Bu oran tüketimin gelir esnekliğinin 0 ile 1 arasında olduğu anlamına gelmektedir, $0 < \partial \log C / \partial \log Y = (Y/C)(\partial C / \partial Y) < 1$.

Bu bahsedilen Keynes' in önerilerinden ilk üçü lineer tüketim fonksiyonu ile gösterilirken, dördüncü öneri doğrusal olmayan tüketim fonksiyonu ile gösterilmektedir. Çünkü düz bir doğrunun eğimi sabit olduğundan bu tüketim fonksiyonunun (2.3) eşitliğindeki ikinci dereceden bir polinom ile gösterilmesi olurludur. Bu fonksiyon genel olarak bazı aşırı durumlar dışında anlamlıdır.

Keynes MPC' nin ekonomik canlılık esnasında azalma ve gerileme esnasında ise artma eğiliminde olduğuna iki sebepten dolayı inanmaktaydı. İlki, ekonomik canlılık döneminde, işsizlik nisbi mevcut sermayeyi artırırken, emeğin azalan verimini ayarlamaktadır. Keynes, nisbi gelir payı artan girişimcilerin düşük marjinal tüketim eğilimine sahip olma eğiliminde olduğunu hissetmiştir (Wykoff, 1976: s. 85). Sonuçta ekonomik canlılık döneminde, toplam MPC azalacaktır. İkincisi, konjonktürel düşüş dönemlerinde, transfer ödemeleri nisbeten yüksektir ve istihdam edilen bu şekildeki gelirin harcama eğilimi ve sosyal yardımlar Keynes' e göre yüksek olacaktır.

(2.3)' de tahmin edilen bireysel tüketim fonksiyonundan hareketle toplam tüketim fonksiyonunun aşağıdaki gibi yazılması olurludur.

$$\sum_{i=1}^n C_i = \sum_{i=1}^n \alpha + \beta_1 \cdot \sum_{i=1}^n Y_i + \beta_2 \cdot \sum_{i=1}^n Y_i^2 \quad (2.5)$$

Burada,

i: tüketici birimini,

n: tüketici biriminin sayısını

göstermektedir. $\sum C_i = C$ ve $\sum Y_i = Y$ yazılırsa $\sum Y_i^2$, bireysel gelirlerin varyansından (σ^2) şu şekilde türetilebilir:

$$\begin{aligned} \sigma^2 &= \frac{1}{n} \sum (Y_i - Y)^2 \\ &= \frac{1}{n} \sum (Y_i^2 - Y^2) \\ &= \frac{1}{n} \sum [Y_i^2 - (\sum Y_i)^2/n] \\ &= \frac{1}{n} \sum (Y_i^2 - Y^2/n) \\ \sum Y_i^2 &= n\sigma^2 + Y^2/n \end{aligned} \quad (2.6)$$

(2.6)' daki eşitlik (2.5)' de yerine yazılırsa aşağıdaki eşitlik elde edilmektedir:

$$C = n\alpha + \beta_1 Y + \beta_2 (n\sigma^2 + Y^2/n) \quad (2.7)$$

MPC' yi (2.7)' deki eşitlikten hesaplamak için, Y^2 ' nin k gibi bir sabitle çarpılarak σ^2 ' ye eşit olduğu varsayımında bulunulması durumunda aşağıdaki ifadenin elde edilmesi olurludur:

$$\sigma^2 = kY^2 \quad (2.8)$$

(2.8)' deki eşitlik (2.7)' de yerine yazılırsa;

$$C = \alpha + \beta_1 Y + \beta_2 (nkY^2 + Y^2/n) \quad (2.9)$$

elde edilir. Düzenleme yapıldığında aşağıdaki eşitlik bulunmaktadır,

$$C = \alpha + \beta_1 Y + \beta_2/n (n^2k + 1)Y^2 \quad (2.10)$$

(2.10)' daki eşitlik için MPC' nin şu şekilde hesaplanması olurludur:

$$MPC = \beta_1 + 2 \cdot \beta_2/n(n^2k + 1)Y \quad (2.11)$$

$\beta_2 < 0$ için, MPC gelirin azalan fonksiyonudur. Toplam seviyede, Keynes' in önerilerinin kanıtlandığı savunulmaktadır (Avralıoğlu, 1976: s. 41-42).

Benzer olarak, $APC > MPC$ önerisinin de, toplam seviyede kanıtlanması olurludur. (2.10)' daki eşitlikten APC şöyle gösterilebilir:

$$APC = \frac{C}{Y} = \frac{\alpha n}{Y} + \beta_1 + \frac{\beta_2}{n} (n^2k + 1)Y \quad (2.12)$$

(2.12)' deki eşitlik (2.11) ile karşılaştırılırsa aşağıdaki eşitliğin yazılması olurludur:

$$\begin{aligned} APC &= \frac{C}{Y} = \frac{\alpha n}{Y} + \beta_1 + \frac{\beta_2}{n} (n^2k + 1)Y - \beta_1 - 2 \frac{\beta_2}{Y} (n^2k + 1)Y \\ &= \frac{\alpha n}{Y} - \frac{\beta_2}{n} (n^2k + 1)Y > 0 \end{aligned} \quad (2.13)$$

(2.13)' deki sonuç $\alpha > 0$ ve $\beta_2 < 0$ için pozitiftir.

Temel psikolojik yasaya göre; reel gelir arttıkça, gelirin daha büyük bir oranının tasarruf edilmesi gerekmektedir. O halde Keynes tasarrufu lüks bir mal gibi düşünmektedir. Bunun anlamı gelir arttıkça, bir mal olarak görülen tasarrufların, gelir artışından daha fazla artmasıdır. Başka bir deyişle bu malın gelir esnekliğinin

1' den büyük olmasıdır. Ancak başabaş noktasının altında kalan gelir düzeylerinde, tüketim geliri aşacağı için tasarruflar negatif olacaktır. Bu durumda olan hanehalkı ya da toplumun tüketimlerini bankalardan borçlanma yoluyla değil de önceki dönemlerde yaptığı tasarrufları kullanarak finanse ettiği düşünülmektedir (Modigliani, 1986: s. 298). Keynes' e göre bireyin, cari dönem geliri arttığında, eğer bu gelir onun alıştığı yaşam standardını sürdürmesi için gerekli gelir düzeyinden yüksekse, tasarruf yapma eğiliminin artması olurludur. Çünkü kısa dönemde birey harcamalarını gelirdeki değişmelere tam olarak adapte edemediği için, alıştığı yaşam standardını sürdürme eğiliminde olacaktır. Ancak Mutlak Gelir Hipotezi' nde cari dönem kullanılabilir gelirine, önceki dönemlerde biriktirilmiş tasarrufların ilave edildiği ve bunun tüketimi etkilediğine dair bir belirtiyeye rastlanmamıştır. Mutlak Gelir Hipotezine göre tasarruf (S) gelirin tüketilmeyen kısmıdır. Yani;

$$Y = C + S \quad (2.14)$$

Bu kabulün nedeni Genel Teori' ye dayanmaktadır. Keynes, cari dönemde yapılan tasarrufun sadece cari dönem gelirine bağlı olması gerektiğini kabul etmektedir. Aslında Genel Teori' de tasarrufun diğer bir belirleyicisinin faiz oranı olduğu, ancak gelecekteki belirsizlikler nedeniyle tasarrufun tek belirleyicisinin cari gelir olduğunu kabul etmenin doğru olacağı düşünülmektedir.

Kısa dönem analizi yapan Mutlak Gelir Hipotezi, servet ve faiz oranının tüketim üzerindeki olası etkilerini dikkate almamıştır. O halde tasarruf fonksiyonu, (2.14)' deki eşitlikten tüketim (C) çekilip doğrusal tüketim fonksiyonunda⁵ yerine yazılırsa,

$$S = -C_0 + (1-c)Y, C_0 > 0 \text{ ve } 0 < c < 1 \quad (2.15)$$

şeklinde bulunur. (2.15)' deki eşitlik, Mutlak Gelir Hipotezi' nde kast edilen tasarruf fonksiyonudur. Bu tasarruf fonksiyonu doğrusaldır ve $-C_0$ şeklinde tanımlanan kesişme katsayısı nedeniyle S ile Y arasında oransal bir ilişki yoktur. C_0 ' ın işareti negatif olduğundan, yatay eksene Y, dikey eksene S yazıldığında, tasarruf

⁵ Doğrusal tüketim fonksiyonunu en basit haliyle $C = C_0 + cY$ şeklinde alabiliriz.

fonksiyonu $-C_0'$ a eşit olan negatif bir değerden başlayacaktır. Tasarruf fonksiyonunun eğimi $(1-c)$ ' dir ve bu eğim marjinal tasarruf eğilimine (MPS) eşittir.

$$MPS = 1-c \text{ ve } MPC + MPS = 1 \quad (2.16)$$

(2.15)' deki eşitliğin her iki tarafı Y' ye bölünürse gelirin tasarruf edilen oranı, yani ortalama tasarruf eğilimi (APS) elde edilmektedir.

$$APS = \frac{S}{Y} = -\frac{C_0}{Y} + (1-c) \text{ ve } APC + APS = 1 \quad (2.17)$$

(2.17)' deki eşitliğe göre, gelir arttıkça C_0 / Y azalacak ama C_0 / Y negatif işaretli olduğu için APS artma eğiliminde olacaktır.

Burada bahsedilen tüketim ve tasarruf fonksiyonları I.Bölüm' de "tüketim-tasarruf ilişkisi" başlığı altında verilen doğrusal tüketim ve tasarruf fonksiyonlarını göstermektedir. O halde Mutlak Gelir Hipotezi' ne göre bireysel ya da toplam cari reel kullanılabilir gelir arasında doğrusal ancak kesişme katsayısının varlığından dolayı oransal olmayan kararlı bir ilişki vardır.

Analiz tek bir kısa dönem için geçerlidir ve aynı döneme ait reel net gelir arttıkça, reel tüketim harcamaları gelir artışından daha az artacağından APC, MPC' den daha fazla artacak ($MPC < APC$), buna karşılık gelir azaldığında hem APC hem de MPC azalacaktır.

Mutlak Gelir Hipotezi' nde tasarruf ve tüketim arasında fonksiyonel bir ilişki kurulmadığı açıkça görülmektedir. Bu hipoteze göre tasarrufların cari dönem tüketim kararından değil de sadece cari dönem reel gelirindeki değişimlerden etkilendiği açıklanmaktadır.

Son olarak Mutlak Gelir Hipotezi' nde, tüketici tercihlerinin birbirinden bağımsız olduğu varsayıldığından tüketicilerin davranışlarını etkileyen psikolojik ve sosyolojik özellikler dikkate alınmamaktadır.

Keynes' in Mutlak Gelir Hipotezi ile ilgili açıklamalardan sonra cari tüketimin cari gelirden ziyade nisbi gelir tarafından açıklandığını kabul eden ve tasarruf – tüketim arasında fonksiyonel bir ilişki kuran Nisbi Gelir Hipotezi hakkında açıklama yapılacaktır.

2.2.2. Nisbi Gelir Hipotezi

Tüketici tercihleri bağımsız olmayıp birbirine bağlı olduğundan her bireyin tüketim düzeyinin diğer bireylerin gelirlerine de bağlı olduğunu kabul eden bu teoriye Nisbi Gelir Teorisi denilmektedir (Unay, 1996: s. 46).

Nisbi Gelir Hipotezi, Mutlak Gelir Hipotezi' ni oluşturan iki varsayımın reddedilmesi üzerine kurulmuştur:

i) Mutlak Gelir Hipotezi' nde ele alınan tüketicilerin tüketim davranışları birbirinden bağımsız iken, Nisbi Gelir Hipotezi' nde kişilerin tüketim davranışları arasında bir ilişki olduğu, yani tüketim davranışlarının birbirlerini etkilediği esas alınmaktadır.

ii) Nisbi Gelir Hipotezi' nde, gelirdeki azalmanın tüketim harcamalarında meydana getirdiği değişme ile gelirdeki artış sonucu tüketim harcamalarında oluşan değişimin aynı olmadığı, bunun aksine Keynesgil tüketim fonksiyonunun gelirdeki artış veya azalışın tüketim üzerine etkisinin eşit miktarda olduğu açıktır.

Nisbi gelir kavramı ile tasarruf arasındaki ilişkiyi ilk ileri sürenler D. Brady ve R. Friedman' dir. Bu iki ekonomist A.B.D. için yatay-kesitsel bir çalışma yaparak, tasarruf oranının direkt cari gelir düzeyine değil de, bireyin gelirinin gelir dağılımındaki payını gösteren nisbi gelir düzeyine bağlı olması gerektiğini kabul ederek aşağıdaki gibi bir tasarruf fonksiyonu elde etmişlerdir.

$$\frac{s}{y} = a + \frac{y}{y} \quad (2.18)$$

(2.18)' deki fonksiyonda;

s : bireyin tasarrufunu,

y : bireyin cari dönem gelirini,

\bar{y} : bireyin nisbi gelirini,

s/y : ortalama tasarruf eğilimini

göstermektedir. Brady ve Friedman, yaptıkları testler sonucunda ortalama tasarruf eğilimi ile nisbi gelir arasında bir ilişkinin varlığını ileri sürerken Duesenberry bu ilişkiyi tekrar ele alarak geliştirmiştir (Ferber, 1962: s. 23).

Duesenberry, Nisbi Gelir Hipotezi' ni aşağıda verilen iki temel varsayımdan hareket ederek geliştirmiştir:

- i. Bireylerin tüketim davranışları birbirlerine bağımlıdır,
- ii. Tüketim ilişkileri zaman içinde "geri çevrilebilir" değildir. Bunun aksine Mutlak Gelir Hipotezi' nde, gelirdeki bir artmanın veya azalmanın tüketim harcamaları üzerinde meydana getireceği değişmelerin mutlak değer olarak büyüklüklerinin birbirine eşit olacağı varsayılmaktaydı. Bu ise tüketim fonksiyonunun simetrik bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Duesenberry bu durumu kabul etmemekte ve tüketim fonksiyonunun asimetrik bir yapıda olması gerektiğini ileri sürmektedir (Duesenberry, 1949: s. 1-3).

Bu iki varsayımdan birincisiyle Duesenberry, tüketim ve tasarruf kararlarının kişinin yaşadığı sosyal çevreden geniş ölçüde etkilendiğini belirtmektedir. Yani, belirli bir gelire sahip bireyin, varlıklı komşuluklar çerçevesinde yaşadığında, yoksul bir çevreye oranla daha fazla tüketim yapma eğiliminde olması olurludur. Ayrıca belirli bir komşuluk çerçevesindeki tüketim davranışının, komşuların tüketim modeline bağlı olacağı, yani komşulukları çerçevesinde belirli bir iktisadi statüyü sürdürmek amacıyla harcama yapma eğiliminde olması olurludur. Eğer gelir bölüşümü nisbeten sabit ise bireyin tüketimi mutlak gelir düzeyine değil toplum

içindeki nisbi gelirine bağlı olduğundan, bireyin ortalama tüketim eğiliminin sabit kalması çok olasıdır. Dolayısıyla, toplam olarak, toplam tüketim ile toplam kullanılabilir gelir arasında sabit orantılı bir ilişki kurulmasını beklemek olurludur (Gökdere, 1988: s. 77-78).

Duesenberry' e göre bireyin gösteriş etkisi nedeni ile aşırı tüketim yapmaya iten güdü: "Minimum bir gelir düzeyine ulaşıldıktan sonra bir birey için kendi tüketim standardı ile diğer bireylerin tüketim standartları karşılaştırıldığında bireyin duyduğu tatminsizlik duygusudur ve bu duyguyu yaşama sıklığı, tamamen bu bireyin harcamalarının diğer bireylerin harcamalarının oranına bağlıdır". Duesenberry, bu düşünceden hareketle, tasarruf oranının, gelir değiştiğinde nasıl etkileneceğini bulmaya çalışmış ve bu amaçla iki ayrı reel gelir düzeyine karşılık gelen tasarruf düzeylerini karşılaştırmıştır. Duesenberry bu karşılaştırmayı yapabilmek amacıyla gelir düzeyleri hariç diğer bütün değişkenlerin sabit olduğunu kabul ederek şu varsayımlardan hareket etmektedir:

- i. Gelir dağılımı, gelirden bir değişme olduğunda, bütün gelir düzeylerinde bir "k" kadar değişme meydana getirecek şekilde eşittir,
- ii. Cari faiz oranları ile gelecekte beklenen faiz oranları eşittir,
- iii. Cari fiili gelir ile gelecekte beklenen gelir eşittir,
- iv. Bu üç varsayım nedeniyle sahip olunan aktif stoğundaki artış da "k" kadar olacaktır,
- v. Nüfusun yaş dağılımı sabit olacaktır.

Duesenberry, bu varsayımlara göre gelirdeki bir artışın tasarruf oranını nasıl etkileyeceğini araştırmış ve şu sonuca ulaşmıştır: "Denge tüketim ile gelir arasında bir oran (k) vardır ve tasarruf oranı, mutlak gelir düzeyinden bağımsızdır... Bu durum ancak gelirden oldukça istikrarlı bir artışın olduğu uzun dönemde geçerlidir".

Ancak ulaşılan bu dengenin istikrarlı olup olmadığı veya dengeye ulaşıldıktan sonra gelirin değişmesi durumunda neler olacağını Duesenberry şöyle ifade etmektedir: "Her bir tüketici, sosyal çevresindeki tüketicilerin tüketim davranışını veri olarak aldığı anda, gelirdeki bir artışın ilk aşamadaki etkisi her bir bireyin tüketim ve tasarrufunun artmasıdır" (Duesenberry, 1949: s. 32-37).

Mutlak Gelir Hipotezi' nde olduğu gibi Nisbi Gelir Hipotezi' nin de iki farklı veri serisi ile kullanımı olasıdır. Tüketim fonksiyonu için kullanılan yatay kesit serisinde birey, yaşamındaki konumuna uyan tüketimde bulunurken farklı gelir gruplarına sahip bireyler farklı APC' ye sahip olacaklardır. Buna göre $MPC < APC$ ifadesinin yanlış olarak düşünülmesinin nedeni, sosyolojik faktörlerin doğru olarak ayarlanmamasından kaynaklı olduğu öngörülmektedir. Sosyolojik faktörler arasında yer alan yerleşim yeri, yaş, din gibi etkenlerin gelir gruplamasında göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Fisher, 1983: s. 52).

Ancak zaman serisinin efektif olarak düşünülmesi, tüketiciler arasında herhangi gelir grubuna ayırımı olurlu kılmamaktadır.

Hem bireysel hanehalkları hem de gruplar üzerinde toplamsal olarak alınan efektif değişkenler şöyledir:

$$C_t = \sum_{i=1}^n C_{it} \quad (2.19)$$

$$Y_t = \sum_{i=1}^n Y_{it} \quad (2.20)$$

$$C_t = (\alpha + \beta) Y_t \quad (2.21)$$

(2.21) eşitliğindeki ilişki efektif zaman serisi modelini göstermektedir. Bu eşitlikte $MPC = \alpha + \beta$ ' dir. Bu model gelir arttığı zaman APC' nin değişmediğini göstermektedir. Yatay kesit tüketim fonksiyonunda $MPC = \alpha$ iken zaman serisi modelinde $MPC = \alpha + \beta$ değerini almaktadır. Bu ise zaman serisi tüketim fonksiyonunun eğiminin yatay kesit tüketim fonksiyonunun eğiminden daha büyük olduğunu dolayısıyla daha dik olduğunu kanıtlamaktadır (Branson, 1989: s. 270-272).

Toplam gelir arttığında her bir bireyin tüketim ve tasarrufları artacağından yeni denge konumunda toplam tasarruf ve tüketim gelirdeki artıştan bağımsız olarak sabit kalma eğiliminde olmaktadır. Nisbi Gelir Hipotezi' ne göre uzun dönem

tüketim ve tasarruf fonksiyonları şöyle ifade edilmektedir (Dornbusch ve Fischer, 1984: s. 191):

$$C = kY, S = (1-k)Y \text{ ve } APC = MPC = k, APS = MPS = (1-k) \quad (2.22)$$

Burada,

C: kişi başına reel tüketimi,

S: kişi başına reel tasarrufu,

Y: kişi başına harcanabilir reel geliri

göstermektedir. Duesenberry'e göre toplam tasarruf oranı, k, mutlak gelir düzeyinden bağımsız olup;

- a) faiz oranlarına,
- b) cari ve gelecekte beklenen gelir arasındaki ilişkiye,
- c) gelir dağılımına,
- d) nüfusun yaş dağılımına,
- e) gelirin büyüme hızına

bağlı olmaktadır. Ancak bireylerin gösteriş etkisine maruz kalması durumunda tüketim harcamalarını arttırıp azalttıkları için tercihlerinde süreklilik olması beklenmemektedir. Aksine bu tercihlerin keskin süreksizliklere sahip olmasından dolayı toplam tasarruf oranının sıralanan faktörlerdeki değişmelere oldukça duyarsız olacağı öngörülmektedir (Duesenberry, 1949: s. 45).

Bunun dışında Duesenberry, hanehalklarının belirli bir yaşam düzeyini sürdürmeyi sevdiğini ileri sürerek böyle bir tüketim fonksiyonunu aşağıdaki gibi tahmin etmektedir.

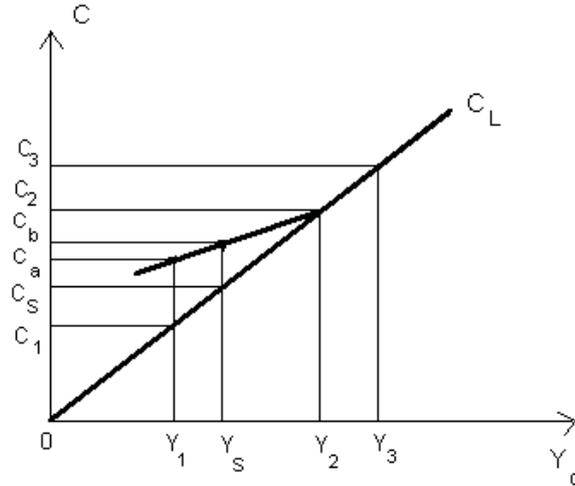
$$C = f(Y_c, Y_{pp}) \quad (2.23)$$

Burada,

- i) Y_c cari geliri,
- ii) Y_{pp} önceki en yüksek geliri temsil etmektedir.

Burada cari gelirin sürekli olarak önceki en yüksek geliri aşması durumunda tüketim bireyin belirli bir toplumdaki nisbi gelirine bağlı olacağı öngörülmektedir. Ancak cari gelirin önceki en yüksek gelir düzeyinin altına düşmesi durumunda, tüketimin önceki en yüksek gelirin kazandırdığı yaşam düzeyine bağlı olması olasıdır. O halde Duesenberry' nin kuramına göre hanehalklarının gelirleri azaldığında belirli bir yaşam düzeyini sürdürmek için tüketim kalıplarını değiştirme eğiliminde olacaklarken, kısa dönemde cari gelir önceki en yüksek gelirin altına düştüğünde ise toplam tüketim ile toplam kullanılabilir gelir arasında bir sabit orantısızlığın olması kaçınılmaz olacaktır.

Duesenberry' nin tüketimle kullanılabilir gelir arasındaki sabit orantılı / sabit orantısız ilişkisini açıklayan şekil aşağıda gösterilmektedir.

Şekil-11: Mutlak Gelir – Tüketim İlişkisi

Mutlak gelir düzeyinde sabit büyüme, hanehalklarının tüketimleri birbirine bağlı olduğundan nisbi gelire dayanmaktadır. Şekil-11' de toplam tüketim, Y_1 , Y_2 ve Y_3 mutlak gelir düzeyleri için sırasıyla C_1 , C_2 ve C_3 olarak gösterilmektedir.

Mutlak gelir düzeyindeki dalgalanmalarda hanehalklarının gelir düzeyleri düştüğünden önceki yaşam düzeylerini sürdürmeye çalışırlar. Gelir düzeyinin Y_2' den Y_1' e düştüğünü varsayarsak, Y_2 gelir düzeyi tüketimi halen etkilemekte olduğundan, tüketim C_2' den C_1' e değil, C_a' ya düşer. Gelir düzeyi tekrar yükselip Y_3' ye çıktığında, tüketim halen önceki en yüksek gelir olan Y_2' nin etkisi altında kaldığından, tüketim C_3' nin üstünde kalır. Y_2 düzeyi bir kere aşıldığında, tüketim artık C_L tüketim fonksiyonu boyunca ilerler.

Nisbi gelir kuramı, ortalama tüketim eğilimi ve marjinal tüketim eğilimi için aşağıdaki ilişkileri akla getirmektedir:

- i. Gelir düzeyinde sabit bir büyüme var iken APC sabittir. MPC; APC' ye eşit olur.
- ii. Cari gelir önceki gelir düzeyinin altına düştüğünde APC yükselirken MPC APC' den küçük olmaktadır.
- iii. Gelir yükselmekte ancak önceki bir gelir düzeyinin altında olduğundan APC düşerken MPC yükselmekte ve MPC APC' den küçük olmaktadır.
- iv. Gelir yükselmekte ancak önceki bir gelir düzeyinin üzerinde olmaktadır. Bu durumda APC sabit iken MPC APC' ye eşit olmaktadır (Gökdere, 1988: s. 77-79).

Marjinal tüketim eğiliminin ortalama tüketim eğiliminden küçük ve ortalama tüketim eğiliminin uzun dönemde sabitliğinin sebebi tüketicilerin kendi tüketimlerinin mutlak düzeyi ile fazla ilgilenmemeleri, temel olarak nüfusun geri kalan kısmının tüketimleriyle yani, nisbi tüketimle ilgilenmelerinden kaynaklandığı belirtilmektedir. Nitekim Duesenberry, tüketicilerin tüketimden sağladıkları fayda düzeyinin tüketimin mutlak düzeyi ile açıklanamayacağını ileri sürmektedir. Duesenberry fayda fonksiyonunu,

$$U = f (C_0/R_0 \dots C_t/R_t \dots C_T/R_T) \quad (2.24)$$

şeklinde göstermektedir. Burada R, nüfusun geri kalan kısmının tüketiminin ağırlıklı ortalamasını göstermektedir.

Bu fayda fonksiyonu, fayda düzeyi artışının sadece bireyin tüketiminin ortalamaya göre nisbi olarak yükseldiğinde gerçekleşebileceğini göstermektedir. Bu görüş, tüketicinin ortalama tüketim eğiliminin, onların gelir dağılımı içindeki pozisyonlarına bağlı olduğu sonucuna götürmektedir. Ortalamanın altında gelir sahibi olan birey, bu geliri ile ulusal ortalama tüketim standartlarını yakalamaya çalışacağından, yüksek bir ortalama tüketim eğilimine sahip olmaktadır. Aksine, ortalamanın üstünde gelire sahip olan birey, gelirin daha küçük bir oranıyla tüketim mallarını satın alabileceğinden düşük bir ortalama tüketim eğilimine sahip olmaktadır. Bu iki sonuç, belirttiğimiz şartın nedenini oluşturmaktadır.

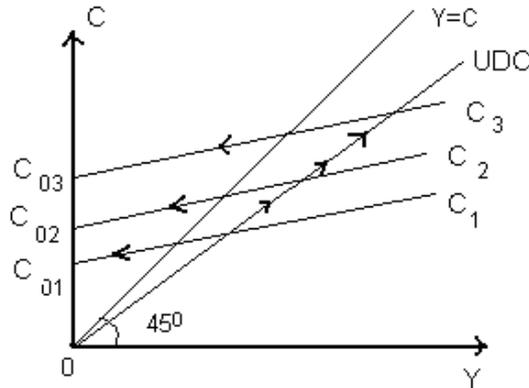
J.J. Duesenberry' nin görüşlerine göre her bireyin ya da ailenin tüketim düzeyinin ilişkide bulunduğu diğer ailelerin görece gelirinine bağlı olduğunu, yani insanı çevreleyen tüketim kalıpları ya da tüketim deseninin, "imrendirici" olmasının söz konusu olduğunu daha önce belirtmiştik. Bu nedenle gelir dağılımındaki eşitsizlik, tüketimi kamçulamakta ve eşitçi gelir dağılımı, tüketim artışını frenlemektedir.

Bu ise sosyal bir sınıfın ya da bireyin üstünlük arzularına cevap veren taklit ve gösteriş tüketimini uzun vadede de tasarrufu baltalamaktadır. Toplumda zamanla doğacak olan yeni arzu ve ihtiyaçlar tüketimi kamçulamaktadır. Duesenberry' nin araştırmalarına göre, vasat gelirli bir aile 1917-1939 döneminde kazandığı 100 doların %8' ini tasarrufa ayırmaktaydı. Oysa aynı aile 1941 yılında aynı gelirden hiç tasarruf yapamamaktaydı⁶.

⁶ Bu sonucun sebebi, ortalama tüketim eğiliminin sadece cari reel gelire bağlı olduğu varsayımının yanlışlığıdır. Çünkü bireyler için geçerli olan başabaş noktası toplum içinde geçerlidir. Uzun vadede bir ekonominin gelirin durağan bir şekilde artması, bu noktanın yıldan yıla yukarı doğru kayması demektir. Eğer tüketim harcamaları, sadece cari reel gelirin fonksiyonu olsaydı, başabaş noktasının değişmemesi gerekirdi ki bu nokta zamanla değiştiğinden Mutlak Gelir Hipotezi' ne bir trend faktörünün ilave edilmesi gerekmektedir. Bu trend faktörü üretilen yeni mallar olabileceği gibi geçmişteki en yüksek gelir düzeyi de olabilir (Duesenberry, 1949: s. 67-69):

Özellikle az gelişmiş ülkelerde yaşayan tüketicilerin gelişmiş ülke tüketim kalıplarına yönelmesi, bu ülkelerde tasarruf eğiliminin yükselmesine engel olmaktadır.

Bunlara ek olarak tüketim harcamaları sadece cari gelire (Y_t) değil aynı zamanda geçmişte elde edilen (Y_{t-1} , Y_{t-2}) gelirlerin düzeyine de bağlı olmaktadır. Uzun dönemde gelir yükselirken tüketim hızla artmasına rağmen, gelir düştüğünde tüketim aynı hızla düşmemektedir. Çünkü yüksek hayat düzeyine alışmak kolay iken kötü hayat şartlarına intibak zor olmaktadır. Bu hususu Duesenberry, klike etkisi⁷ olarak nitelendirmektedir.

Şekil-12: Nisbi Gelir - Tüketim Fonksiyonu İlişkisi

Şekil-12' de gelir yükseldiğinde tüketim, uzun dönem tüketim (UDC) fonksiyonuna göre yükselmesine karşın; gelir düştüğünde tüketim, kısa dönem (C_1 , C_2 , C_3) tüketim fonksiyonuna göre düşmektedir.

Bu nedenlerle uzun dönemde tüketim, o dönemin gelirinden başka faktörlere de bağlıdır. Yine Şekil-12' de görüldüğü gibi otonom tüketim (C_0) arttığında kısa dönem tüketim fonksiyonu yukarı kaymaktadır (Unay, 1996: s. 46-47).

Bu tüketim hipoteziyle ilgili yapılan açıklamalarda, tüketimin sadece gelire bağlı olmadığı, aynı zamanda diğer tüketicilerin gelirini de ilgilendiren nisbi gelire bağlı olduğu ortaya koyulmuştur. Nisbi Gelir Hipotezi' nden sonra ele alınacak olan

⁷ Bu etkiye aynı zamanda "dişli etkisi" de denilmektedir. Buna göre bireyler, geçmiş dönemlerde en yüksek gelire sahip oldukları dönemin gelir düzeyini kendilerine bir kriter olarak alarak, cari tüketim harcamalarını bu kritere göre yapacakları ifade edilmektedir.

Sürekli Gelir Hipotezi' nde ise cari tüketimi belirleyen esas faktörün sürekli gelir olduğu açıklanacaktır.

2.2.3. Sürekli Gelir Hipotezi

Tüketimle ilişkili birbiriyle çelişen verilerin bağdaştırılması yolundaki bir başka çaba da Friedman' ın sürekli gelir hipotezinde bulunmaktadır. Hipotezin temelini, hem gelirin hem de tüketimin sürekli ve geçici gelir – tüketim olarak iki kısımdan oluştuğu fikri oluşturmaktadır. Gözlenen gelir sürekli gelir ile geçici gelirin, gözlenen tüketim de sürekli tüketim ile geçici tüketimin toplamına eşit olmaktadır (Eren, 1993: s.82).

Milton Friedman'ın sürekli gelir kuramı, tüketimle harcanabilir gelir arasındaki sabit orantılı olan/olmayan ilişkiyi, tüketimin cari harcanabilir gelir düzeyine dayanmadığını ileri sürmektedir. Friedman' a göre, cari (ölçülmüş) harcanabilir gelir Y_m , sürekli gelir Y_p ile geçici gelir Y_t ' den oluşmaktadır. Sürekli gelir, hanehalkının uzun bir sürede elde etmeyi umduğu gelir olarak tanımlanırken geçici gelir ise, sürekli gelire beklenmedik herhangi bir ilave ya da bu gelirden beklenmedik bir azalma olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla,

$$Y_m = Y_p + Y_t \quad (2.25)$$

şeklinde göstermek olurludur.

Bu kuram tüketimin, sürekli gelir tarafından belirlendiğini ileri sürerken hanehalklarının sürekli gelir düzeylerine bakmaksızın sürekli gelirlerinin yaklaşık olarak aynı oranını tüketeceklerini varsaymaktadır. Bu nedenle, eğer tüketim sürekli gelire dayandırılırsa, sürekli gelirin bölüşümüne bağlı olmaksızın, sabit bir sabit orantılı ilişki elde etmek olurludur. Ancak tüketimi hatalı olarak cari ölçülmüş gelirle ilişkilendirilirse, cari ölçülmüş gelir pozitif ya da negatif geçici gelir içerebileceğinden, sabit orantılı olmayan bir ilişki elde etmek olurludur (Gökdere, 1988: s.79).

Sürekli gelir hipotezi ile Keynesyen tüketim fonksiyonuna bazı eleştiriler getirilmektedir. Bunlar:

- i. Bireyin, ailenin veya ulusun ekonomik statüsü için cari gelir iyi bir gösterge olmamaktadır.
- ii. Bireyler ve aileler cari yıllık reel gelirine göre değil, ekonomik statülerine göre tüketimlerini belirlemektedirler.

Friedman' a göre ekonomik statünün ve servetin en iyi göstergesi sürekli gelirdir. Halk, tüketimini sürekli gelire göre temellendirmektedir. Sürekli gelirden sapmalar olması durumunda bu sapmanın göz ardı edilmesi olurludur (Eren, 1983: s. 82-86).

Geçici gelir ve tüketimi belirleyen nitelik beklenmedik olmasıdır. Hem geçici gelirin hem de tüketimin pozitif ya da negatif olması olurludur. Örneğin piyango pozitif geçici geliri, işsizlik nedeniyle kaybedilen gelir ise negatif geçici geliri göstermektedir. Bununla beraber, önemli bir hastalık nedeniyle katlanılan tedavi masrafları pozitif, planlandığı halde vazgeçilen bir yaz tatili masrafları da negatif geçici tüketime örnek olarak gösterilebilmektedir (Uluatam, 1998: s. 150).

Sürekli gelir hipotezi, mevcut verilerle test edilmeye çalışıldığında, belli bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Çünkü cari gelir ya da ölçülmüş gelir, sürekli gelirin tanımından farklı ve tüketim verileri dayanıklı tüketim malları ile hizmetlerin kullanım değerleri hakkında yeterli bilgi içerse bile, bu da sürekli ya da planlanan tüketimin tanımından farklı olmaktadır (Thomas, 1993: s. 259).

Sürekli tüketim Friedman' a göre sürekli gelirin belli bir oranıdır ve bu oran gelir seviyesi ne olursa olsun aynı kalmaktadır. Bu oranı belirleyen unsurlar şöyledir;

- i. Faiz haddi,
- ii. Servetin gelire oranı,
- iii. Gelirin tüketim-tasarruf arasındaki dağılımına,
- iv. Tüketicinin zevk ve tercihleridir.

Öte yandan, geçici gelirle geçici tüketimin ve geçici tüketimle sürekli tüketimin birbiriyle ilişkili olmadığı kabul edilmektedir. Buna göre,

(C) : gözlenen tüketim,

(C_P): sürekli tüketim,

(C_T): geçici tüketim,

(Y) :gözlenen gelir,

(Y_P): sürekli gelir,

(Y_T): geçici gelir⁹,

(i) : faiz haddi,

(w): beşeri olmayan servetin toplam servet içindeki payını ya da aynı anlama gelen beşeri olmayan servetin sürekli gelire oranını göstermek üzere,

$$C_P^{10} = k(i,w,u)Y_P \quad (2.26)$$

$$Y = Y_P + Y_T \quad (2.27)$$

$$C = C_P + C_T \quad (2.28)$$

ifadeleri sürekli gelir hipotezini özetlemektedir.

⁹ Geçici gelir, ölçülmüş ve sürekli gelir arasındaki fark olarak ifade edilmektedir. Cari gelirden beklenmedik değişikliklerden dolayı ortaya çıktığı düşünülen geçici gelir, Friedman' a göre ya tüketiciden ya da ekonomik konjonktürden kaynaklanmaktadır. Geçici gelir ölçülmüş geliri pozitif ya da negatif yönde etkileyen miktardır (Bodkin, 1959: s. 602).

¹⁰ Burada k, sürekli tüketim ile sürekli gelir arasındaki orantı katsayısını göstermektedir. Friedman' a göre sürekli tüketim, sürekli gelir düzeyinden bağımsızdır, ancak k' yı oluşturan şu faktörlere bağlıdır:

- Piyasa faiz oranı ya da tüketicinin borç alıp-verebileceği faiz oranlarının bir seti (i),
- Tüketicinin servet oluşturma güdülerine karşı tüketim yapma güdülerini etkileyen zevk ve tercihlerini yansıtan faktörler (u). Bu faktörler; tüketici biriminin karakteristik özellikleri, yaşı, elemanlarının sayısı, ölçülmüş tüketim ve ölçülmüş geliri etkileyen geçici faktörlerdir (Friedman, 1957: s. 26).

Sürekli gelirin ne kadarının sürekli tüketime gittiğini gösteren orantı faktörü k=1 ise birey her dönemde sürekli gelirinin tamamını tüketir, bu nedenle serveti değişmeksizin kalır (Thomas, 1993: s. 258). Oysa Friedman, yaptığı ampirik çalışmalarda k' yı 0.8 – 0.9 arasında bir değer olarak tahmin etmiştir. Bu ise bireyin her dönemde sürekli gelirinden daha büyük miktarda tüketim yapacağını yani tüketicinin servetinin sürekli olarak artacağı anlamına gelmektedir. Ancak servetin sürekli artmasının nedeni hakkında Friedman bir açıklama yapmamıştır (Friedman, 1957: s. 46).

Friedman' a göre sürekli gelir-geçici gelir, sürekli tüketim-geçici tüketim ve geçici gelir-geçici tüketim arasında korelasyon olması olurlu değildir ve bu Sürekli Gelir Hipotezi' nin temel varsayımlarından biridir:

$$\rho_{y_T y_P} = \rho_{c_T c_P} = \rho_{c_T y_T} = 0 \quad (2.29)$$

Burada ρ , alt indekslerle gösterilen değişkenler arasındaki korelasyon katsayısını göstermektedir. Friedman' a göre gelirin sürekli ve geçici bileşikleri arasında bir ilişki kurmak uygun olmamaktadır. Çünkü sürekli ve geçici bileşiklerin tanımı böyle bir varsayımı gerektirmektedir. Bunun anlamı, y_T ' nin y_P etrafında sadece tesadüfi bir dalgalanma olarak alınabileceğini, yani y_T ile y_P ' nin kovaryansının tüketici için sıfır olacağı anlamına gelmektedir. Friedman' nın yaptığı bu varsayım sadece tanımsal bir bulgudur.

Öte yandan ölçülmüş tüketimin sürekli ve geçici bileşikleri arasında korelasyonun olmadığı varsayımı, geçici tüketimin sürekli tüketim etrafında tesadüfi bir dalgalanma göstermektedir. Yani bu iki tüketim arasındaki kovaryans sıfırı göstermektedir.

Sürekli Gelir Hipotezi' nin en önemli varsayımlarından biri olan geçici gelir ile geçici tüketim arasındaki ilişkinin olmadığı varsayımı geçici gelirin sistematik olarak tüketimi arttırmayacağını belirtmektedir. Friedman tüketim harcamalarından çok tüketimi ele aldığından geçici ya da tesadüfi olarak kazanılan gelirin dayanıklı tüketim mallarını satın almak için kullanılacağını belirtirken bunun sürekli tüketimi etkilemeyeceğini ifade etmektedir (Branson, 1989: s. 260-261). Böylece, geçici gelirini kullanarak dayanıklı tüketim mallarını satın alan tüketici, tüketim yapmamış tasarruf yapmış olarak kabul edilecektir. Dolayısıyla hipoteze göre geçici gelirin marjinal tüketim eğilimi değeri sıfır, marjinal tasarruf eğilimi bire eşit olacaktır (Friedman, 1957: s. 10).

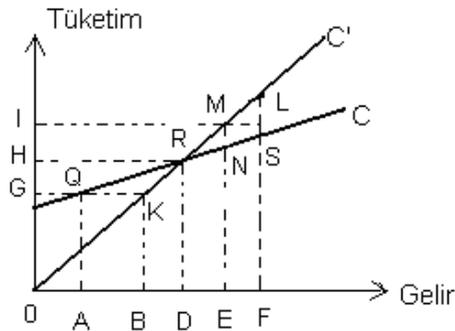
Mikro düzeyde yazılan (2.26) eşitliği makro düzeyde şöyle yazılmaktadır:

$$C'_P = k'Y'_P \quad (2.30)$$

(2.30) eşitliğinde; (C'_p) bütün kişisel tüketimlerin, (k') kişisel (k) ların, (Y'_p) de kişisel sürekli tüketimlerin ortalamasını göstermektedir (Uluatam, 1998: s. 150-151).

Sürekli gelir hipotezinde tüketimi etkileyen faktör olarak beşeri olmayan servetin mutlak miktarı değil, bireyin sürekli gelirinin ne kadarını oluşturduğu dikkate alınmaktadır (Friedman, 1957: s. 17). Eğer w yeterince yüksekse, acil durumlar için daha az rezerv biriktirme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu ise tüketicileri daha az tasarruf yapmaya iteceğinden tasarruf eğilimi azalmakta, yani APS değeri düşük olmaktadır. Ters durumda, yani beşeri servet beşeri olmayan servete göre sürekli gelirin daha büyük bir kısmını oluşturuyorsa, birey daha fazla tasarruf yaparak, beşeri olmayan servetini artırma eğilime girecektir. Bu ise bireyin yüksek bir APS değerine sahip olmasına neden olacaktır (Levacic ve Rebmman, 1983: s. 214).

Friedman tipi tüketim fonksiyonu Şekil-13' de (C') ile gösterilmektedir. Böyle bir fonksiyon orijinden geçmekte ve sürekli gelir ile sürekli tüketim arasındaki ilişkiyi vermektedir.

Şekil-13: Sürekli Gelirin Tüketim Üzerindeki Etkisi

Şekilde (OD) toplumun ölçülmüş gelirlerinin ortalamasını göstermektedir. Böyle bir ortalama gelire sahip bazı ailelerin geçici gelirleri sıfırdır; yani sürekli gelirle gözlenen gelire eşit olmaktadır. Diğer bir kısmının geçici gelirleri negatif, bazılarının ise pozitif olmaktadır. Bununla birlikte, bu gruptaki ailelerin tümünün ortalama sürekli gelirleri (OD) ye, yani ölçülen ortalama gelire eşit olmaktadır. Zira, bu grupta negatif ve pozitif geçici gelirli ailelerin oranı toplum ortalamasına eşit olacaktır. Grubun ortalamasının sürekli tüketimi ise (OH) olmaktadır. Tüketimin

süreksiz kısımları gelire bir korelasyon taşımadığından (OH) aynı zamanda grubun ölçülmüş ortalama tüketimini göstermektedir.

Öte yandan, toplum ortalamasının altında OA gibi bir ölçülmüş gelire sahip aileler grubu içinde geçici gelirleri negatif olan ailelerin grup içindeki oranı toplum ortalamasından büyük olmaktadır. Bu nedenden dolayı bu ailelerin ölçülen gelirlerine göre sürekli gelirleri daha büyük bir değer taşıyacak, örneğin (OB) olacaktır. (OB) sürekli geliri ise BK = OG sürekli tüketimine yol açacaktır. (OB) nin, yukarıda belirtilen nedenle hem ölçülen hem de sürekli geliri işaret ettiğine göre, (OG) ölçülen tüketimin (OA) ölçülen gelirine bağlayarak yanlış bir ilişki ortaya koymaktadır. Bu yanlış ilişki bize (Q) noktasını vermektedir. Oysa gerçek ilişki (OG) ile (OB) arasındadır ve bu nokta yani (K), (C') tüketim fonksiyonu üzerinde bulunmaktadır. Benzer şekilde, ölçülen geliri (OF) olanların da sürekli geliri (OE) olur. Bu sürekli gelire karşılık olan sürekli tüketim – ki ölçülen tüketime eşittir – EM = Ol olmaktadır (Uluatam, 1998: s. 151-152).

Sürekli gelirin tüketim üzerindeki etkisini şekille açıkladıktan sonra tüketim fonksiyonunun kısa ve uzun dönem değişimini incelemek daha yararlı olacaktır.

Uzun dönemde tüketim-gelir oranı çok istikrarlı iken kısa dönemde tüketim-gelir oranı dalgalanmaktadır. Bu olguyu Milton Friedman tüketimin sürekli gelir teorisiyle açıklamaktadır. Friedman' a göre halk tüketim davranışını cari gelir düzeyine göre değil, sürekli gelir ya da uzun dönem tüketim fırsatlarına göre ayarlamaktadır. Bu konuda Friedman şöyle bir örnek vermektedir: Diyelim ki bir kimse gelirini haftalık olarak cumartesi günleri almaktadır. Buna rağmen hiçbir şekilde bu kimsenin tüm tüketimini haftalığını aldığı güne toplayacağını, diğer günleri sıfır tüketimle geçireceğini beklemek olurlu değildir. Tüketici bugün yoğun bir tüketimde bulunup, dün ya da yarın hiçbir şekilde tüketim yapmamak yerine düzgün bir tüketim akımını tercih edecektir. Bu argümana göre tüketici haftanın herhangi bir günündeki tüketimini o günkü geliri değil, günlük ortalama geliri; diğer bir deyişle, haftalık gelirinin haftalık gün sayısına bölmesiyle belirleyecektir. O halde bir günden daha uzun bir dönem söz konusu olduğunda gelir, tüketim kararına uygun olacaktır. Benzer şekilde Friedman' a göre üç aylık ya da bir yıllık ya da daha uzun bir dönem de olsa tüketicinin tüketim planını yalnızca dönem içinde

kazanılan gelirlerine dayandırması için herhangi bir neden olmayacaktır. Yani tüketiciler tüketimlerini daha uzun bir döneme göre planlayacaklardır.

Friedman' a göre bireyler beklenen gelirlerinin sabit bir oranını (b) tüketmektedirler. O halde,

$$C = bY_P \quad (2.31)$$

dir. Burada Y_P sürekli geliri ifade etmektedir. Sürekli gelir, geçen yılın geliri artı geçen yıldan bu yıla gelirdeki değişimin belli bir oranı şeklinde de tahmin edildiğinden;

$$Y_P = Y_{t-1} + \theta(Y - Y_{t-1}) \text{ ve buradan } Y_P = \theta Y + (1-\theta)Y_{t-1}, \quad 0 < \theta < 1 \quad (2.32)$$

olarak ifade edilir. Burada θ , bir oranı, Y_{t-1} geçen yılın gelirini belirlemektedir. Bu denklemin ikinci şekli geliri, cari ve geçmiş gelirin bir ortalaması olarak göstermektedir. Buna göre örneğin sürekli gelirdeki yüzde beşlik bir artış tüketimi yüzde beş arttıracaktır. (2.31) ve (2.32) eşitliklerini kullanarak,

$$C = bY_P = b\theta Y + b(1-\theta)Y_{t-1} \quad (2.33)$$

yazmak olurludur. O halde, cari tüketimin marjinal tüketim eğilimi $b\theta$ ile ifade edilmekte ve bu uzun dönem ortalama tüketim eğiliminden, (b), daha küçük olmaktadır. Buradan şu sonuç çıkmaktadır: Sürekli gelir hipotezine göre kısa dönem marjinal tüketim eğilimiyle uzun dönem marjinal (ortalamaya eşit) tüketim eğilimi arasında fark vardır (Parasız, 1998 : s. 90-91).

Bu farkın nedeni, tüketimin sürekli gelirdeki değişikliklere yavaş uyum sağlamasından kaynaklanmaktadır. Tüketicinin dayanıklı tüketim mallarını satın almasında geçen zaman bu uyumun yavaş olmasının sebebidir. Örneğin, sürekli geliri iki katına çıkan bir kişi eninde sonunda daha lüks bir ev satın alacak, fakat böyle bir evin satın alınması ve dayanıp döşenmesi zaman alacaktır (Ak, Fisunoğlu ve diğerleri, 1998: s. 311).

Uzun dönemin aksine kısa dönemde gelirdeki artış APC' nin azalışına neden olmaktadır. Çünkü bireyler gelirlerindeki artışın sürekli olup olmadığı konusunda bilgi sahibi değildirler. Bireyler, bir kez gelirlerindeki artışın sürekli olduğunu gözlerlerse daha yüksek sürekli gelire göre tüketimlerini ayarlayacaklardır (Dornbusch ve Fisher, 1990: s. 270).

Friedman' a göre bir başka sürekli gelir tanımı şöyledir: tüketicinin her bir dönemde servetinden (w) elde edebileceği faiz getirisi $r.w$ ' dir (Friedman, 1957: s. 10). Aslında sürekli gelir, tüketicinin sahip olduğu toplam servetine bağlı olarak bilinçli ya da davranışsal bir şekilde, gelirinin sürekli kısmını oluşturduğu şekilde düşünülen gelir olarak tanımlanmaktadır (Bodkin, 1959: s. 602). Friedman' a göre servet formları ikiye ayrılmaktadır. Beşeri olmayan servet ve beşeri servet. Beşeri servet insanların kişisel yetenekleri ve emeklerini kullanarak gelecekte kazanmayı bekledikleri gelirlerinin bugünkü değeri iken beşeri olmayan servet, bireyin sahip olduğu finansal ya da kapital aktiflerinden elde etmeyi beklediği gelirlerinin bugünkü değeri olarak ifade edilmektedir. O halde bir t dönemindeki toplam servet;

$$w_t = y_t + \frac{y_{t+1}}{(1+r)^1} + \frac{y_{t+2}}{(1+r)^2} + \frac{y_{t+3}}{(1+r)^3} + \dots \quad (2.34)$$

formülü ile belirlenmektedir. Burada y_i değerleri, beşeri servet dahil olmak üzere o dönemde elde edilmesi beklenen kazanımların toplamını, t ise içinde bulunulan zaman dönemini temsil etmektedir (Thomas, 1993: s.178).

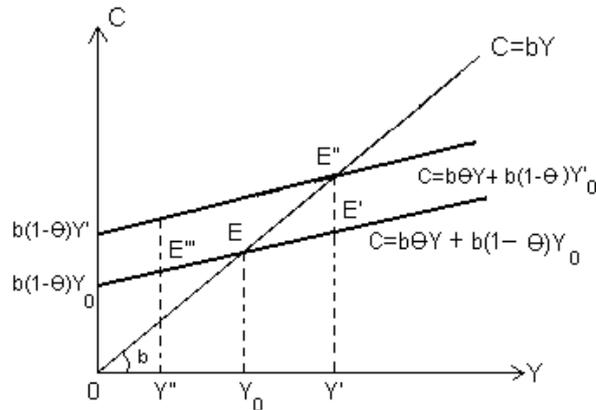
M. Friedman' da servetin bir ölçüsü olarak alınan sürekli gelir, planlanan uzunlukta kazanılması beklenen gelirin ağırlıklı ortalaması olmaktadır. Beklenen gelir ve sürekli gelir aynı anlamda kullanılmaktadır. Fakat beklenen gelir yoluyla sürekli gelir doğrudan gözlemlenmeyebilir. Buradan hareketle Friedman sürekli geliri yakın zamana doğru düzenli trendler gösteren ve geriye doğru gittikçe azalan ağırlıkla cari ve geçmiş ölçülen gelirin ağırlıklı ortalaması olarak hesaplamaktadır.

Sürekli gelir yaklaşımında ağırlıkların toplamının 1 olması gerekmektedir.

$$b_1 + b_2 + b_3 + \dots + b_n = \sum_{i=1}^n b_i = 1 \quad (2.35)$$

Ağırlıklar yakın geçmişe doğru gelindikçe artmakta, yani $b_1 > b_2 > b_3 > \dots > b_n$ olmaktadır (Eren, 1993: s. 83).

Kısa dönem marjinal tüketim eğiliminin daha düşük olmasının nedeni, kişilerin üzerine tüketimlerini oturttukları gelir artışları süreliyse, yani eğer gelecek dönemin geliri bu dönemin geliriyle aynıysa, kişiler (gelecek yıl) tüketim harcamalarını daha yüksek gelir düzeyine ayarlayacaklardır. Eğer tüketici bu yılın gelir artışının sürekli olduğunu bilirse, tüketimini (2.33) eşitliğinde belirtilenden (iki yılı kapsadığı için) daha hızlı arttıracaklardır. Bu argüman Şekil-14' de gösterilmektedir.

Şekil-14: Gelirdeki Sürekli Artışların Tüketim Üzerindeki Etkileri

Şekil-14' de orijinden geçen ve eğimi b' ye eşit olan doğru uzun dönem tüketim fonksiyonunu göstermektedir. Bu eğri üzerindeki ortalama ve marjinal tüketim eğilimleri birbirine eşit ve sabittir. Daha yatık tüketim fonksiyonları kısa dönem fonksiyonlarını göstermektedir. Bu fonksiyonlar dikey ekseninde $b(1-\theta)Y_0$ kesmeleri ile gösterilmektedir. Kısa ve uzun dönem tüketim fonksiyonlarının kesiştikleri E denge noktasından hareket edildiğinde E' de cari ve sürekli gelir Y_0' a eşit olmaktadır. Bu nedenle tüketim bY_0 olmaktadır. Gelecek dönem gelirin (Y') ne yükseldiği düşünülürse, kısa dönemde tüketim kısa dönem tüketim fonksiyonu üzerindeki E' noktasına gitmektedir.

Şekil-14 kısa dönemde E' den (E')' ne tüketim – gelir oranının azaldığını göstermektedir. Bir dönem daha ileriye gidildiğinde gelirdeki artışın (Y)' de kalacağı varsayıldığında tüketim fonksiyonu yukarı doğru kayacaktır. Çünkü, veri gelir düzeyi daha yüksek olduğundan şuan için sürekli gelir tahminleri (Y')' ne göre gözden geçirilecektir. Bu durumda yeni tüketim noktası (E'')' de olacaktır. Bu noktada tüketim – gelir oranı uzun dönem düzeyine geri döneceğinden kısa dönemde gelirdeki bir artış, ortalama tüketim eğiliminin düşmesine neden olacaktır. Çünkü halk gelirdeki bu artışın sürüp sürmeyeceğini ya da sürekli olup olmayacağını öngörememektedir. Halk bir kez gelirdeki bu artışın sürdüğünü gözlediğinde, tüketimini daha yüksek sürekli gelirine uydurma eğilimine girecektir (Parasız, 1998 : s. 91-92).

Sürekli Gelir Hipotezini test etmenin en güç yanlarından biri sürekli geliri ölçmektir. Sürekli gelirin, kazanılması umulan veya düzenli olarak elde edilen gelir olması ve varsayım olarak hem beşeri hem de beşeri olmayan aktivitelerden tahmin edilen gelirin sistemli bileşenlerinden oluştuğundan, makroekonomik teoriyi yönlendiren pek çok modern beklentiler gibi doğrudan gözlemsel olmayan gerçekçi bir kavramla sağlanmaktadır (Douglas, 1985: s. 62; Evans, 1969: s. 22).

Friedman' ın sürekli geliri ölçme şekli (2.36)' daki eşitlikte gösterildiği gibi olmaktadır:

$$Y_{P_t} = Y_0 e^{\alpha t} + \int_{-\infty}^t \beta e^{\alpha(\tau-t)} (Y_\tau - Y_0 e^{\alpha \tau}) e^{\alpha(t-\tau)} d\tau \quad (2.36)$$

Burada;

t: içinde bulunulan dönemin gelirindeki gözlemleri,

τ : geçmiş dönemin gelirlerindeki gözlemleri,

Büyüme trendi α ve β ise ağırlıklı parametreler olarak belirtilmektedir. Trend ağırlığı ve gözlem ağırlığı sırasıyla şöyle yazılmaktadır:

$$e^{\alpha(t-\tau)} \text{ ve } \beta e^{\alpha(t-\tau)}$$

Friedman, sürekli geliri tahmin etmek amacıyla ölçülmüş geliri, zamanın sürekli bir fonksiyonu olarak kabul etmekte ve bir t zamanındaki sürekli gelirin beklenen değerini tahmin etmek için;

$$Y_{p_t} = \int_{-\infty}^t w(\tau-t) Y_{\tau} d\tau \quad (2.37)$$

eşitliğini kullanmaktadır. Burada,

Y_{τ} = zamanın sürekli bir fonksiyonu olarak ölçülmüş gelir,

Y_{p_t} = t zamanı için tahmin edilecek olan beklenen sürekli gelir,

w = tüketicinin toplam serveti,

τ = içinde bulunulan zaman dönemi,

t = sürekli gelirin tahmin edilmek istendiği zaman dönemini göstermektedir.

(2.37)' deki eşitlikte integralin $-\infty$ ' dan t' ye olması gözlenmiş gelirin, sürekli gelirin tahmininde zaman içinde geriye doğru gidildikçe azalan etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu fonksiyon üssel bir fonksiyon olarak şöyle yazılmaktadır:

$$Y_{p_t} = \beta \cdot \int_{-\infty}^t e^{\beta(\tau-t)} \cdot Y_{\tau} \cdot d\tau \quad (2.38)$$

(2.37)' deki eşitlikte yer alan $w(\tau-t)$ değeri sabit bir sayı ise;

$$\int_{-\infty}^t w(\tau-t) = 1$$

olmaktadır. Sürekli gelir tahmininde geçmiş dönem ölçülmüş gelirlerinin etkisi zamanla geriye doğru gidildikçe azalacaktır varsayımından dolayı $w(\tau-t)$ ' yi üssel olarak,

$$w(\tau-t) = \beta \cdot e^{\beta(\tau-t)}$$

şeklinde ifade etmek olurlu olmaktadır.

Friedman, bazı değişikliklerden sonra, $t=\tau$ için (2.36)'daki integrali yeniden düzenleyerek;

$$Y_{p_t} = \beta \cdot \int_{-\infty}^t e^{(\beta-\alpha) \cdot (\tau-t)} \cdot Y_{\tau} \cdot d\tau \quad (2.39)$$

(2.39) eşitliğini elde etmektedir. Burada α , gelirin tahmin edilen büyüme oranını belirtmektedir (Friedman, 1957: s. 143-145).

Friedman, (2.39)'a ulaşmak için temel bir varsayımda bulunarak ölçülmüş geliri, zamanın sürekli bir fonksiyonu olarak almaktadır. Ancak gerçekte gelirin sürekliliği söz konusu değildir. Çünkü gelir ya yıllık ya da birkaç aylık süreçlerde ele geçmektedir (Evans, 1969: s. 22).

(2.39)'daki eşitlik farklı bir şekilde şöyle yazılmaktadır:

$$Y_{p_t} = \beta[Y_t + e^{(\beta-\alpha)} \cdot Y_{t-1} + e^{2(\beta-\alpha)} \cdot Y_{t-2} + \dots] \quad (2.40)$$

veya genellikle şöyle yazılması tercih edilmektedir:

$$Y_{p_t} = \beta \cdot Y_t + \beta(1-\beta) \cdot Y_{t-1} + \beta(1-\beta)^2 \cdot Y_{t-2} + \dots \quad (2.41)$$

(2.41)'deki eşitlik, "beklenen" sürekli gelirin özelliğini vurgulamaktadır. Y_p , geçmiş gelirlerini azaltan ve cari gelirlerine daha fazla ağırlık veren tüketicilerin ölçülmüş cari ve geçmiş gelirlerine bağlı olduğunu göstermektedir (Friedman, 1957: s. 143-144).

Friedman, ampirik çalışmalarda sürekli geliri tahmin etmek için “uyarlayıcı beklentiler¹¹” hipotezini kullanmaktadır (Levacic ve Rebman, 1983: s. 215-216).

Uyarlayıcı beklentiler hipotezine göre,

$$Y_{p_t} - Y_{p_{t-1}} = \beta.(Y_t - Y_{p_{t-1}}) \quad (2.42)$$

olmaktadır. Çünkü bu hipotezde beklenen değişken olan sürekli geliri tahmin etmek için, bu değişkene ait beklentiler ile değişkenin aldığı fiili değerler arasındaki farklar kullanılmaktadır. Burada,

Y_{p_t} = beklenen sürekli gelir ya da sürekli gelire ait beklentiler,

$Y_{p_{t-1}}$ = geçmiş dönemde tahmin edilen sürekli gelir,

Y_t = sürekli gelirin tahmin edileceği döneme ait ölçülmüş gelir,

β = bu farklar arasındaki uyumlaştırma katsayısını ($0 < \beta < 1$) göstermektedir.

(2.38) eşitliği düzenlendiğinde,

$$Y_{p_t} = (1 - \beta).Y_{p_{t-1}} + \beta.Y_t \quad (2.43)$$

elde edilmektedir. Eğer sürekli gelir, Friedman tarafından geliştirilen “geçmiş dönemlere ait ölçülmüş gelirlerin üssel olarak azalan ağırlıklı ortalamasıdır”, varsayımına göre zamanda geriye doğru götürülürse, geçmiş dönem ölçülmüş gelir değerlerinin dağıtılmış bir fonksiyonu elde edilmektedir. Bu tip bir eşitlik dağıtılmış gecikmeli fonksiyon olarak bilinmektedir (Levacic ve Rebmann, 1983: s. 216).

¹¹ Uyarlayıcı beklentiler, gerçek gelirden elde edilen gerçekleştirmeler sonucunda edinilen bilgileri kullanarak sürekli gelirin tahminini ayarlamak için mantıklı kuralların bulunmasını sağlamaktadır. Herhangi bir t zamanında birey gerçek gelirin (Y_t) bir gerçekleşmesine sahiptir ve onun geçmiş sürekli gelir tahmini $Y_{p_{t-1}}$ olmaktadır. Uyarlayıcı beklentiler, sürekli gelir akımının gerçek gelirden daha düz olduğunu varsaymaktadır ve bu durumda gerçek gelir geçici geliri kapsamaktadır (Branson, 1989: s. 264-265).

$$Y_{p_{t-1}} = (1-\beta).Y_{p_{t-2}} + \beta.Y_{t-1} \quad (2.44)$$

$$Y_{p_{t-2}} = (1-\beta).Y_{p_{t-3}} + \beta.Y_{t-2} \quad (2.45)$$

...

...

...

$$Y_{p_{t-N}} = (1-\beta).Y_{p_{t-N-1}} + \beta.Y_{t-N} \quad (2.46)$$

(2.44) eşitliği (2.43)' de yerine yazıldığında,

$$Y_{p_t} = (1-\beta).[(1-\lambda).Y_{p_{t-2}} + \beta.Y_{t-1}] + \beta.Y_t \quad (2.47)$$

(2.45) eşitliği de (2.47)' de yerine yazıldığında,

$$Y_{p_t} = (1-\beta).[(1-\beta).[(1-\beta).Y_{p_{t-3}} + \beta.Y_{t-2}] + \beta.Y_{t-1}] + \beta.Y_t \quad (2.48)$$

elde edilmektedir. Bu yöntem $Y_{p_{t-N}}$ yerine yazılana kadar sürdürüldüğünde,

$$Y_{p_t} = (1-\beta)^{N+1}.Y_{p_{t-N-1}} + \beta. \sum_{n=0}^N (1-\beta)^n .Y_{t-n} \quad (2.49)$$

ifadesine ulaşılmaktadır¹².

Burada $N \rightarrow \infty$ iken $(1-\beta)^N \rightarrow 0$ ve $(1-\beta)^{N+1}.Y_{t-N} \rightarrow 0$ a gideceğinden (2.49)' daki eşitlikte ihmal edilirse,

$$Y_{p_t} = \beta. \sum_{n=0}^N (1-\beta)^n .Y_{t-n} \quad (2.50)$$

¹² Burada β ölçülmüş gelir ile sürekli gelir arasındaki uyumlaştırma katsayısı, Y_{t-n} cari ve geçmiş döneme ait ölçülmüş gelir değerleridir.

elde edilmektedir.

Friedman acil durumlar için rezerv biriktirme güdüsünü tüketim fonksiyonuna ekleyerek sürekli tüketim fonksiyonu (2.26) eşitliğindeki gibi tahmin etmiştir. Friedman'ın sürekli tüketim fonksiyonu değişik şekilde şöyle yazılmaktadır:

$$C_p = k.(r,w,u).i.W \quad (2.51)$$

Bu fonksiyonun (2.26)'daki eşitlikten tek farkı Y_p yerine $(i.W)$ yazılmasıdır. Bunun sebebi ise yukarıda belirtilmiştir.

Teorik bir analizde sürekli tüketimi tahmin etmek için (2.39) ile verilen sürekli gelir eşitliği (2.51)' de yerine yazılarak sürekli tüketim fonksiyonu sürekli gelirin bir "k" katı olarak alındığında,

$$C_p = k.Y_p \quad (2.52)$$

$$C_p = k.\beta \int_{-\infty}^t e^{(\beta-\alpha)(\tau-t)} .Y_{\tau} .d\tau \quad (2.53)$$

elde edilmektedir. Burada $C_{p,t}$, t dönemi için planlanan sürekli tüketimi göstermektedir. Eğer ampirik çalışmalarda kullanılan sürekli tüketimin formülü elde edilmek istenirse (2.50)' deki eşitliği (2.51)' de yerine yazmak gerekmektedir. O zaman:

$$C_p = k.\beta \sum_{n=0}^N (1-\beta)^n .Y_{t-n} \quad (2.54)$$

İstatistiksel olarak (2.54)' deki fonksiyonu kullanmak, bağımsız değişkenlerin birbirleri ile ilişkileri nedeniyle tahminlerde hata yaratmaktadır. Bu gibi fonksiyonları basitleştirmek için ' Kocyk transformasyonu ' * nu kullanmak uygundur.

* Bu tekniğe (modele) göre sonsuz sayıda gecikme modelindeki b gecikme katsayılarının geometrik bir dizi şeklinde azaldığı kabul edilerek gecikmeli model oluşturulmaktadır (Akkaya, Pazarlıoğlu, 1998: s. 147-148).

Bu transformasyonu kullanmak için önce (2.54)' deki eşitliği bir dönem gecikmeli hale dönüştürmek gerekmektedir (Levacic ve Rebman, 1983: s. 216). Yani,

$$C_{p_{t-1}} = k \cdot \beta \cdot \sum_{n=0}^N (1-\beta)^n \cdot Y_{t-n-1} \quad (2.55)$$

elde edilmektedir. Elde edilen bu eşitlik $(1-\beta)$ ile çarpılır:

$$(1-\beta) \cdot C_{p_{t-1}} = k \cdot \beta \cdot \sum_{n=0}^N (1-\beta)^{n+1} Y_{t-n-1} \quad (2.56)$$

Bu son denklem (2.56)' dan çıkartılırsa;

$$C_{p_t} - (1-\beta) \cdot C_{p_{t-1}} = k \cdot \beta \cdot \sum_{n=0}^N [(1-\beta)^n \cdot Y_{t-n} - (1-\beta)^{n+1} \cdot Y_{t-n-1}]$$

$$C_{p_t} - (1-\beta) \cdot C_{p_{t-1}} = k\beta Y_t$$

$$C_{p_t} = k\beta Y_t + (1-\beta) \cdot C_{p_{t-1}} \quad (2.57)$$

eşitliği elde edilmektedir.

Buna göre bireyin bulunduğu döneme ait sürekli tüketimi, ölçülmüş gelir ile bir önceki döneme ait sürekli tüketime bağlı olmaktadır. Dolayısıyla, tahmin edilmesi zor olan sürekli gelir değişkeni, görüldüğü gibi sürekli tüketim fonksiyonunda yer almamaktadır.

Cari gelire verilen ağırlığı gösteren β parametresi, Friedman tarafından 0,33 olarak tahmin edilmiştir. β ' nin 0,33 olması, sürekli geliri tahmin ederken cari gelirin etkisinin %30 olduğunu göstermektedir. Sürekli gelir tahmin edilirken β katsayısı 1

olursa tüketime sürekli gelir değil de cari gelir tarafından belirlendiğini göstermektedir. O halde Mutlak Gelir Hipotezi için $\beta=1$ olmakta ve bu durum iki teori arasında nasıl bir geçiş olduğunu göstermektedir (Thomas, 1993: s.47-48).

Sürekli Gelir Hipotezine göre teorik düzeyde iki temel ilişkinin geçerliliği konusunda eleştiriler yapılmaktadır. Bunlar:

- i) Gelir düzeyinin $\alpha_1 = f(i, w, u)$ ' dan bağımsız olması,
- ii) Geçici gelir ve geçici tüketim arasındaki ilişkinin olmaması durumunda ortaya çıkmaktadır.

Benzer kuşku geçici gelirin MPC' nin sıfır olduğu varsayımında da duyulmaktadır (Ferber, 1962: s. 3-17).

Sürekli tüketim ve sürekli gelir arasındaki ilişkiyi açıkladıktan sonra, yine bu teoriyle yakın ilişkili olan Yaşam Boyu Gelir Hipotezi ele alınacaktır.

2.2.4. Yaşam Boyu Gelir Hipotezi

Yaşam Boyu Gelir Hipotezi Modigliani, Ando ve Brumberg tarafından geliştirilmiştir. Çalışmalarında bugünkü tüketime tahmin edilmesinde tüketim ve gelir için farklı gecikme dağılımları önermektedirler.

Bu hipotezde bireylerin hayatları boyunca tüketimleri ve tasarruflar hakkındaki bilgileri mikro-iktisadi teoriye dayanmaktadır. Yani çalışan kişiler uzun dönemde gelirin sabit bir oranını tüketse dahi işsizlik dönemlerinde tüketim eğilimi yükselmektedir. Çünkü gelir olsa da olmasa da birey tüketmek zorundadır. Ekonomik duraklama dönemlerinde, düşük gelir gruplarının geliri daha çok azalmakta, bu nedenle ortalama tüketim eğilimini yükseltmektedir. Gelişme dönemlerinde ise yüksek gelir gruplarının gelirinin artması ortalama tüketim eğilimini düşürmektedir. Bu nedenle, tüketim-gelir oranı uzun dönemde sabit olmaktadır. Modigliani bu görüşleri ile ortalama tüketim eğilimi konusunda Duesenberry ile aynı sonuca işaret etmektedir (Unay, 1996: s. 48).

Yaşam Boyu Gelir Hipotezi: "Halk gelirini yaşam boyu ekonomik durumunu veya faydasını maksimum kılacak biçimde tüketim ve yatırım arasında dağıtır ve özellikle çalıştığı yıllarda daha sonraki dönemde tüketmek için tasarruf eder" varsayımı üzerine kurulmaktadır.

Hipotezi basitleştirmek için şu varsayımlarda bulunmaktadır,

- i. Birey D' de ölmekte, R' de emekli olmakta ve D-R de emeklilik dönemini göstermektedir,
- ii. C = Planlı tüketimdir. Yaşam beklentisinde her yıl aynı tüketim yapılmaktadır.
- iii. Planlı tüketim yıllık emek geliri (Y_L) ve servete, (W_{NH}) (beşeri olmayan, miras kalan servet) bağlı olmaktadır. Bu durumda,

$$C = b.(W_{NH}, Y_L)$$
 olmaktadır.
- iv. Emeklilik yıllarındaki tüketim, yaşam boyu tasarruf edilen miktar ile miras kalan servetin toplamına eşit olmaktadır.

Birey A yaşında ve henüz emekli olmadığı, yani $R > A$ olduğu kabul edildiğinde,

$$C(D-A) = W_{NH} + (R-A)Y_L$$

olmaktadır. Yıllık tüketim ise,

$$C = \left(\frac{1}{D-A}\right)W_{NH} + \left(\frac{R-A}{D-A}\right)Y_L$$
 olmaktadır.

$a = 1/(D-A)$ ve $b = (R-A / D-A)$ olduğu kabul edilirse,

$$C = a W_{NH} + b Y_L \quad (2.58)$$

olmaktadır. (2.58) eşitliğinde,

$a = 1/(D-A) =$ beşeri olmayan servete bağlı olarak marjinal tüketim eğilimi,

$b = R-A / D-A =$ emek gelirinin tüketim eğilimini göstermektedir.

Yaşam boyu gelir hipotezi için yapılan bu analiz, sadece mikro bazda yapılan bir analizi belirtmektedir (Eren, 1993: s. 84-85).

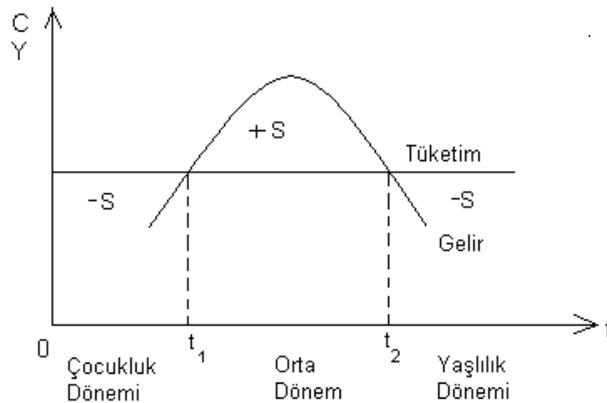
Yaşam boyu gelir hipotezine göre hanehalkının yaşam boyu (toplam) kaynakları, cari dönem emek geliri, gelecekte beklenen emek gelirlerinin bugünkü değeri ve aktiflerinin piyasa değerlerinin net bugünkü değerleri toplamından oluşmaktadır. Sürekli gelir hipotezindeki tüketim ile aynı tanıma sahip olan yaşam boyu gelir hipotezine göre tüketim: Belli bir dönem içinde dayanıksız tüketim malları ve hizmetlere yapılan harcamalar ile dayanıklı tüketim mallarının sağladığı hizmetlerin bu dönem içindeki kullanım değerlerinin toplamı olarak tanımlanmaktadır. Tasarruf ise belli bir dönem içinde, bireyin net kıymetinde ortaya çıkan pozitif ya da negatif değişme olarak tanımlanmaktadır¹³ (Modigliani ve Brumberg, 1954: 393-398). Birey tüketim ve tasarrufunu planlarken tüm yaşam sürecini göz önüne almaktadır. Modigliani' nin görüşlerine göre bireyin gelir düzeyi yaşamının ilk ve son dönemlerinde düşük olmasına karşın çalışma veriminin yüksek olduğu orta dönemde yüksek olmaktadır. Birey yaşam sürecinin başlarında eksi, ortalarında artı ve son dönemde yine eksi tasarrufta bulunmaktadır. Yaşamın orta döneminde ise birey borçlarını ödemek ve geleceğini güvence altına almak için tasarrufunu yükseltmektedir.

Bu görüşlere göre, kişinin yaşam süresince elde ettiği gelir, yaptığı tüketime eşit olma eğilimindedir. Bu nedenle de kişi gelecek nesile miras bırakmamaktadır. Aynı şekilde kişi bir önceki nesilden de miras almamaktadır. Bu varsayımlar ise çoğu defa gerçekçi olmamaktadır.

Bu açıklamalara göre nüfusun yaş yapısı, tüketim ve tasarruf davranışlarını belirleyen önemli bir etkidir. Bu görüş bireyin sadece emek geliri ile yaşadığını varsaymakta ve servet gelirini göz ardı etmektedir. Bu görüşler bireyi rasyonel, hesapçı, çok dikkatli ve planlı davranan kişiler olarak görmektedir.

¹³ Net kıymet; bireyin yaşam boyu her dönemde, istikrarlı tüketim planı uygulayabilmesi için, biriktirmeyi planladığı aktiflerinin toplamıdır. Aktifler ise hem likit hem de likit olmayan birikim araçları olarak tanımlanmaktadır.

Bu hipotezde bireyin tüketimi, cari gelirden çok yaşam boyu gelire bağlı olduğundan yaşam boyu gelir yaşam boyu tüketimi belirlemektedir (Unay, 1996: s. 48-49).

Şekil-15: Yaşam Boyu Gelir ve Tüketim

Şekil-15' de görüldüğü gibi bu hipotezde birey hayatı süresince çok az artan istikrarlı bir tüketim davranışı izlerken, gelir akımı belli dönemlerde bu düzeyin altında ve üstünde yer alabilmektedir. Birey, yaşamı süresince istikrarlı bir tüketim düzeyinin sürmesini beklemektedir. Buna göre birey, yaşamının ilk yıllarında net borç alan kişi konumunda iken yaşamının ortalarında borcunu geri ödeyerek emeklilik için tasarrufta bulunan birey olarak düşünülmektedir. Birey son yıllarda eksi tasarrufta bulunmaktadır (Branson, 1989: s. 253-258).

Bireyin yaşam boyu tüketimini yıllara dağıtmak istediği varsayıldığında birey, istikrarlı bir tüketime sahip olmak istemektedir. Yani bir dönemde fazla, diğer dönemde az tüketmek yerine tüketimlerini dönemler arasında eşit miktarda dağıtmayı tercih etmektedir. Bunun nedeni; tüketimin azalan marjinal faydasıdır. Yani, iki alternatif tüketim planının olduğu dikkate alındığında bir birey iki dönemde de eşit miktarda tüketimde bulunurken diğer bireyin bir dönemde hepsini tükettiğini diğer dönemde tüketimde bulunmadığı bir durum dikkate alınmaktadır. Bu durumda tüketimin azalan marjinal faydası gereği tüketimde bolluk döneminden kıtlık dönemine doğru bir transfer olacağı ve bolluk dönemindeki fayda kaybının kıtlık dönemindeki fayda kazancı ile telafi edilerek aradaki transferin iki dönem arasında herhangi bir farklılık kalmayana kadar süreceği düşünülmektedir. Tüketimin azalan

marjinal faydası bireylerin hayat tarzlarının istikrarlı olacağını ve her dönemde yaklaşık olarak aynı düzeyde tüketimde bulunacaklarını ifade etmektedir (Dornbusch ve Fischer, 1990: s. 265-275).

Yaşam boyu gelir hipotezi, kişilerin yaşlandıklarında tüketim yapmak arzularından dolayı tasarruf yaptıklarını söylemektedir. Bu hipoteze göre birey dört tasarruf güdüsüne sahip olmaktadır:

- i. Beklenmedik ya da acil durumlara karşı hazırlıklı olacak şekilde ihtiyat güdüsü ile hareket ederek aktif biriktirme arzusu,
- ii. Emeklilik dönemi tüketimini finanse etmek amacıyla aktif biriktirme arzusu,
- iii. Miras bırakma amacıyla varlık edinme (aktif biriktirme) arzusu,
- iv. Belirsizlikler nedeniyle aktif biriktirme arzusu (Modigliani ve Brumberg, 1954: s. 391-393).

Hipoteze göre nüfusun yaş yapısı, tüketim ve tasarruf davranışının önemli bir belirleyicisidir. Bu nedenle tüketim fonksiyonu denklemi (2.58)' deki gibi olmaktadır.

Buna göre N_L yıl yaşamayı uman bir kimse, W_L yıl para kazanmak için çalışıp ($N_L - W_L$) yıl emekli olarak yaşayacağını beklemektedir.

Şuan için kişinin yalnızca emek gelirini düşünelim ve servet gelirini göz ardı edelim. Ayrıca kişinin yaşamı boyunca düz bir tüketim akımına sahip olduğunu, bir dönem fazla, bir dönem az tüketimde bulunmadığını varsayalım. Kişinin her dönem eşit miktarda tüketimde bulunmayı tercih ettiğini düşünelim. Böyle bir varsayım, tüketimin cari gelirden (emeklilik sıfır olacaktır) çok yaşam boyu gelire göre ayarlandığını göstermektedir.

Yaşam boyu tüketim yaşam boyu gelire eşit olmaktadır. Bunun anlamı: Her dönem planlanmış tüketim düzeyinin (C) aynı ve bu tüketim düzeyiyle yaşanan yıl sayısı (N_L) çarpımının yaşam boyu gelirine eşit olduğunu göstermektedir. Böylece,

$$C \times N_L = Y_L \times W_L \quad (2.59)$$

olmaktadır. Eşitliğin her iki yanını N_L ile bölündüğünde her yıl için planlanan tüketim (C) bulunmaktadır. Planlanan bu tüketim emeğin geliriyle orantılı olmaktadır. Yani,

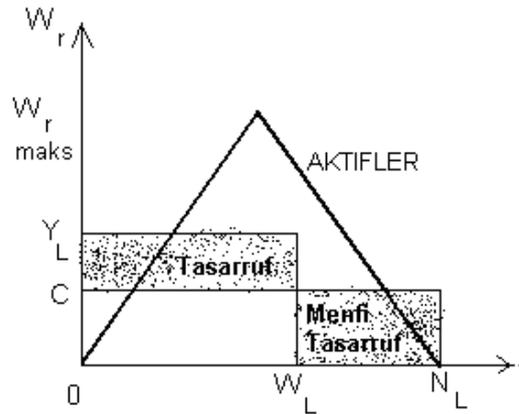
$$C = (W_L / N_L) \times Y_L \quad (2.60)$$

olmaktadır.

Tasarruf, gelir ile tüketim arasındaki farka eşit olduğundan tasarruf aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$S = Y_L - CY_L = (W_L / N_L) \times Y_L \quad (2.61)$$

Şekil-16' de tüketim, tasarruf ve menfi tasarrufun yaşam boyu modeli gösterilmektedir. Tüm yaşam boyunca C oranında bir tüketim akımı söz konusu olduğundan bunun toplamı $C \times N_L$ olarak elde edilmektedir. Bu tüketim harcaması çalışılan yaşam boyunca cari gelirle finanse edilmektedir. Emeklilik süresince tüketim, yaşam boyu biriktirilmiş tasarruftan yapılacak çelişkilerle sağlanmaktadır. Bu nedenle taralı alanlarla belirtilen $(Y_L - C) \times W_L$ ve $OC \times (W_L - N_L)$ birbirine eşit olmaktadır. Çalışılan yıllarda yapılan tasarruf emeklilikteki menfi tasarrufu finanse etmektedir.

Şekil-16: Modigliani Piramidi

Bireylerin gelirleri çok düzgün bir seyir göstermeyebilir. Bireylerin gelirlerinin yaşam ortalamasının çok üstüne çıktığı dönemlerde ya daha fazla tasarrufta ya da gelirleri ortalamanın altında kaldığında menfi tasarrufta bulunacaklardır.

Kişiler çalıştıkları yıllarda emeklilik dönemlerindeki tüketimlerini finanse etmek için tasarruf yapmaktadırlar. Tasarruf aktiflerin oluşmasına neden olmaktadır. Şekilde kişilerin çalıştıkları yıllarda aktif ya da servetlerinin nasıl arttığı ve emeklilik yaşında bir maksimuma ulaştığı gösterilmektedir. Zaman zaman aktiflerde bir azalma olmaktadır. Çünkü bireyler cari tüketimlerini karşılamak için aktif satmaktadırlar.

Aktifler, emeklilik dönemlerini finanse etmek için oluşturulduğundan emeklilikteki toplam tüketim $C \times (N_L - W_L)$ olmaktadır. Emeklilik tarihinde tüm tüketim düzeyi maksimum düzeye ulaşmakta, (W_{maks}) aktif birikiminden finanse edildiği için

$$W_{\text{maks}} = C \times (N_L - W_L) \quad (2.62)$$

kadar olmaktadır. Teori, kişilerin çalışırken tasarruf yaptıklarını ve bunları emeklilik yıllarındaki harcamalarını finanse etmek için kullandıklarını varsaymaktadır.

Şimdi bir adım daha ileri giderek, kişilerin doğduklarında servet sahibi oldukları düşünüldüğünde emek gelirlerine ek olarak aktif sahibi olan kişiler, bu aktiflerini yaşam boyu tüketimlerine ilave ederek kullanmayı planlamaktadırlar. Bireyin hayatının bir T anında, W_r servet stoğunu göstermek üzere,

$$C \times (N_L - T) = W_r + (W_L - T) \times Y_L \text{ olacaktır.}$$

Bu eşitlikte her dönem tüketim,

$$C = aW_r = CY_L$$

olarak ifade edilmektedir. Burada,

$a = 1/N_L - T =$ servete bağlı tüketimin marjinal eğilimi,

$b = W_L - T/N_L - T =$ emek gelirinin marjinal tüketim eğilimini ($W_L > T$)

göstermektedir.

Buna göre şimdiki tüketim düzeyi önceki tüketim düzeyinden daha yüksek olmaktadır (Parasız, 1998 : s. 86-89).

Yaşam boyu gelir hipotezinin yatay kesit ve zaman serisi uygulamaları M&B, M&A ve A&M tarafından yorumlanmıştır. Buna göre;

i. tüketici için Ando – Modigliani (A&M) yaklaşımı aşağıdaki gibi olmaktadır:

$$C_t^i = k^i (PV_t^i) \quad (2.63)$$

Burada,

$C_t^i =$ i. tüketicinin tüketimi,

$k^i =$ katsayı, $0 < k^i < 1$,

$PV_t^i =$ gelecekteki (beklenen) gelirin bugünkü değerini göstermektedir.

Birey, bugünkü periyottaki gelir yükselişinin k^i parçasını tüketmektedir. Eğer nüfus dağılımı, yaş ve gelir bakımından sabitse ve bugünkü ve gelecekteki tüketim arasında zamanlar itibariyle zevklerde farklılık yoksa, tüm bireysel tüketim fonksiyonlarını sabit (istikrarlı) bir efektif fonksiyonda toplayabilmek olurludur.

$$C_t = k(PV_t) \quad (2.64)$$

Bu teori tüketimin, beklenen gelirin bir fonksiyonu olduğunu göstermektedir. Ancak beklenen geliri ölçmek zordur ve tam bir ölçüm söz konusu olmamaktadır. Ando ve Modigliani, beklenen gelirin bugünkü değerini kullanıma hazır hale getirmek için çalışmalar yaparak bu çalışmalar sonucunda geliri, emek geliri ve varlık veya mülkiyetten elde edilen gelir olarak ikiye ayırmışlardır.

$$PV_0 = \sum_0^T [y_t^l / (1+r)^t] + \sum_0^T [y_t^p / (1+r)^t] \quad (2.65)$$

Burada, y^l = emek geliri,

y^p = varlık veya mülkiyet gelirini göstermektedir (Branson, 1989: s. 239-283).

A&M bu ayrımı yaptıktan sonra, eşitliği yalınlaştırmak amacıyla aşağıdaki gibi bir gösterimi kullanmayı uygun görmekteirler.

$$\sum_0^T [y_t^p / (1+r)^t] = a_0 \quad (2.66)$$

a_0 = dönemin başındaki reel olarak alınan hanehalkının net değerini belirtmektedir.

Bununla birlikte emek gelirini de bugünkü ve beklenen emek geliri olarak ikiye ayıran A&M, bu kavramları şu şekilde ifade etmektedirler:

$$PV_0 = y_0^l + \sum_1^T [y_t^l / (1+r)^t] + a_0 \quad (2.67)$$

Burada y_0^l = bugünkü emek gelirin bugünkü değeri,

$$\sum_1^T [y_t^l / (1+r)^t] = \text{beklenen emek gelirin bugünkü değeri}$$

a_0 = aynı zamanda varlıktan elde edilen geliri göstermektedir.

Bununla beraber beklenen emek gelirin, bugünkü gözlenmiş verilerle olan ilişkisini açıklamak amacıyla ortalama beklenen emek gelirin sifir anındaki değerini göstermek gerekmektedir.

$$y_0^e = (1/T-1) \sum_1^T \left[y_t^l / (1+r)^t \right] \quad (2.68)$$

Buradan,

$$y_0^e (T-1) = \sum_1^T \left[y_t^l / (1+r)^t \right] \text{ şeklinde elde edilir.}$$

Gelir akımının bugünkü değerini elde etmek için, son eşitlik (2.67) eşitliğinde yerine yazılırsa;

$$PV_0 = y_0^l + (T-1)y_0^e + a_0 \quad (2.69)$$

eşitliği elde edilmektedir. Ortalama emek gelirini elde etmek için $y_0^e = \beta y_0^l$ gibi bir eşitliğe ihtiyaç olmaktadır. Burada,

y_0^e : ortalama beklenen emek gelirini,
 y_0^l : bugünkü emek gelirini ($\beta > 0$) göstermektedir.

Bireylerin bugünkü gelirinin artması, gelecek gelirlerini β kadar arttırarak buna uyum sağlamalarıyla sağlanmaktadır. Buna göre bu eşitlik (2.69)' da yerine yazılırsa;

$$PV_0 = [1 + (T-1)\beta] y_0^l + a_0 \quad (2.70)$$

elde edilmektedir. Bu eşitlik $t=0$ için (2.64)' te yerine yazılırsa, A&M' nin ölçülebilir tüketim fonksiyonu elde edilmekte ve genel gösterim şu şekilde olmaktadır:

$$C_t = k [1 + (T-1)\beta] y_t^l + k a_0 \quad (2.71)$$

Kısa dönemde tüketim fonksiyonu değişmezken, uzun dönemde tasarruflar varlıkların artmasına neden olarak fonksiyonu yukarı doğru hareket ettirmektedir. Uzun dönemde gelir artışları sonucunda APC sabit kalmaktadır (Branson, 1989: s. 256).

A&M modelinde kurulan tüketim fonksiyonuna göre şu sonuçlar elde edilmektedir:

- i) Kısa dönemde $MPC < APC$,
- ii) Kısa dönemde gelir arttıkça APC düşmemekte ve gelir APC ile ters ilişkide olmaktadır,
- iii) APC uzun dönemde sabit olmaktadır.

Bunlara ek olarak A&M modelinde demografik özelliklerin tüketim üzerinde etkili olduğu söylenmektedir.

A&M modelinden başka Modigliani ve Brumberg de bir tüketim fonksiyonu ileri sürmüşlerdir. Bu fonksiyon, bireysel fayda fonksiyonundan yararlanılarak kurulmaktadır. Bireye ait fayda fonksiyonu şöyle ifade edilmektedir:

$$U = u(C_t, C_{t-1}, \dots, C_L, a_{L+1}) \quad (2.72)$$

Bu fonksiyonda;

t : hanehalkı reisinin bugünkü yaşı,

L : beklenen yaşam süresi,

U : fayda,

a_{L+1} : varislere bırakılan mirası göstermektedir.

(2.72) eşitliğinden yararlanarak M&B tüketim fonksiyonu aşağıdaki gibi elde edilmektedir:

$$C = c(y, y_t^e, a, t) \quad (2.73)$$

$$C = (1/L_t) y_t + \left[(N-t)/L_t \right] y_t^e + (1/L_t) a_t \quad (2.74)$$

Burada,

N : çalışma yılı,

a : bireyin beşeri olmayan mevcut mal stoku (serveti),

y_t : bugünkü gelir,

y_t^e : sürekli geliri göstermektedir.

Bu modelden MPC şu şekilde hesaplanmaktadır;

$$(\Delta C / \Delta Y) = (1 / L_t) + [(N-t) / L_t] (\Delta y_t^e / \Delta y_t) \quad (2.75)$$

ve $MPC > 0$ olmaktadır. Bu modelde yaş arttıkça MPC düşme eğilimindedir (Fisher, 1983: s. 72-78).

M&B ve A&M, tüketim fonksiyonlarını oluştururlarken, tüketimin sadece gelire değil aynı zamanda bireyin servetiyle ve beklenen geliriyle de bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadırlar. Bu nedenle birey, tüketim kararını alırken sadece içinde bulunduğu dönemin değil, hayat boyu gelirini de dikkate alarak vermektedir (Mayes, 1976: s. 41-42).

Buna göre M&B için nihai tüketim fonksiyonu şöyle olmaktadır:

$$C_t = \alpha A_{t-1} + \beta Y_t + \delta Y_t^e + u_t \quad (2.76)$$

Burada,

A : varlıklar (bireyin t döneminde sahip olduğu servet),

Y_t^e : beklenen gelirin bugünkü değeri,

C_t : bugünkü tüketim (t dönemindeki),
 Y_t : bugünkü geliri (t dönemindeki) göstermektedir.

Yaşam boyu gelir hipotezine göre tüketimi belirleyen esas faktörlerin bugünkü ve beklenen gelirler olduğu belirtilmektedir. Bu ise bu hipotez ile sürekli gelir hipotezi arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir. Çünkü sürekli gelir hipotezi de sürekli tüketimle sürekli gelir arasında bir ilişkinin olduğunu ileri sürmektedir. Ancak bu iki hipotezin birbirlerinin yerine geçmesinden ziyade birbirlerinin tamamlayıcısı olarak düşünülmesi çok daha anlamlı olmaktadır.

III. BÖLÜM

3. UYGULAMA

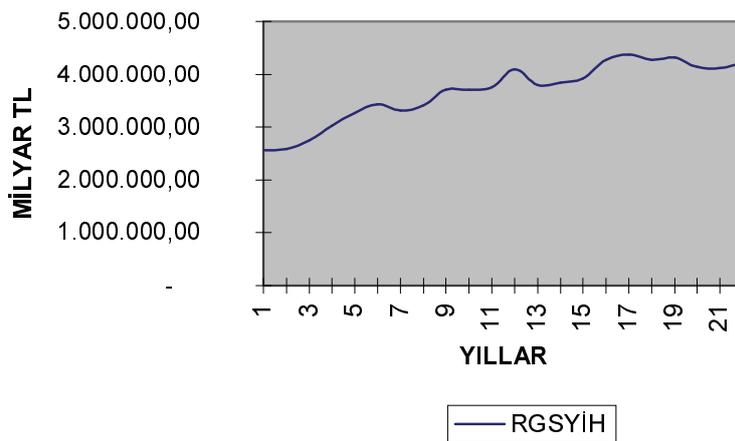
3.1. Türkiye Ekonomisinin Tüketim Fonksiyonunu Tam Logaritmik Ekonometrik Model İle Tahmini

Bu çalışmada 1980-2003 yılları arası Türkiye için tüketim fonksiyonunun ekonometrik tahmini yapılmaktadır. Ancak 1980 yılına ait düzenli verilere ulaşamadığından 1982 yılı başlangıç yılı olarak alınarak yıllık veriler kullanılmıştır.

Çalışmada bağımsız değişken olarak cari fiyatlarla milyar TL şeklinde ifade edilen Gayri Safi Yurt İçi Hasıla değerleri kullanılmaktadır. Bağımlı değişken olarak da özel tüketim harcamaları alınmaktadır. Yine bu değişkenin değeri de cari fiyatlarla milyar TL olarak alınacaktır.

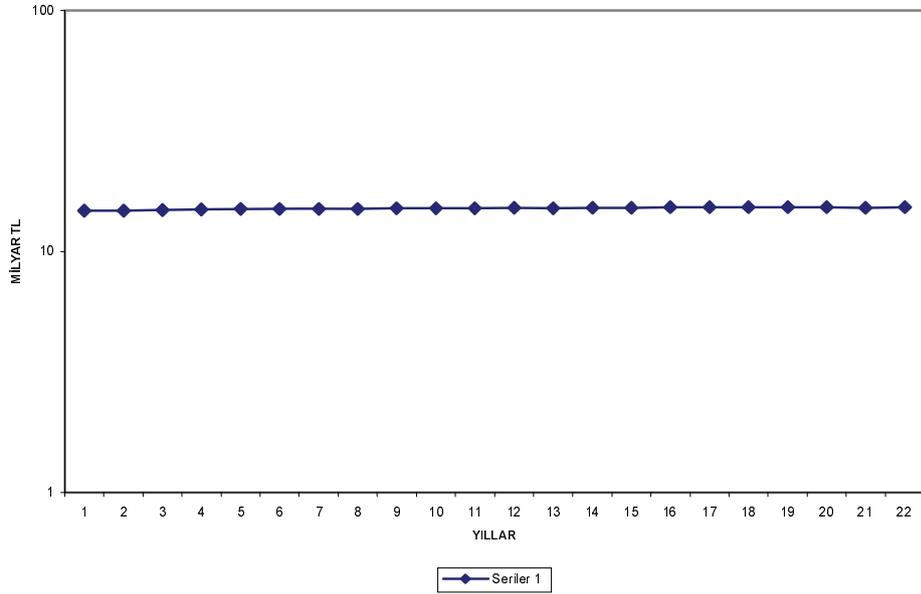
Cari fiyatlarla milyar TL cinsinden alınan veriler 1982 bazlı Tüketici Fiyat Endeksi kullanılarak deflate edilecektir. Efektif zaman serisi modellerinde fiyat endeksi kullanılarak gözlenmiş değerlerin bugünkü değerleri deflate edilmeli yani enflasyonun etkisinden arındırılmalıdır.

ŞEKİL-17: REEL GAYRİ SAFİ YURT İÇİ HASILA

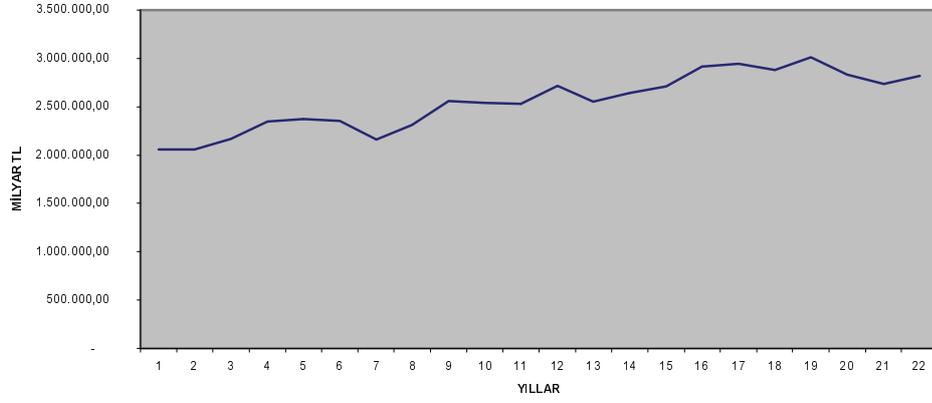
Şekil-17' de görüldüğü üzere reel Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (Y_t) trend göstermektedir. Yani zamana bağlı olarak artmaktadır. Bu tip seriler durağan olmayan iktisadi zaman serisi modelleridir. Bu modellerde değişen varyans sorunu sıkça görülmektedir. Bu sorunu gidermek amacıyla modelde reel değerlerle ifade edilen verilerin logaritmik değerleri alınarak üssel şekildeki model doğrusallaştırılarak çarpıklık giderilmeye çalışılır. Bu işlem sonucunda elde edilen değerler Şekil -18' de gösterilmektedir.

ŞEKİL-18: : LOGARİTMİK GAYRI SAFİ YURT İÇİ HASILA

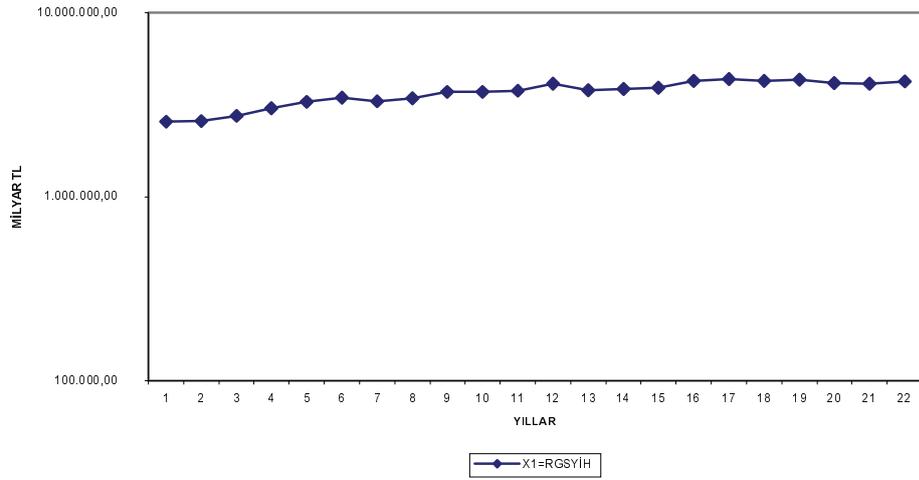
Aynı yöntem reel özel tüketim harcamalarına (C_t) da uygulanarak Şekil-19 elde edilir.

ŞEKİL-19: REEL ÖZEL TÜKETİM HARCAMALARI

Aynı mantıkla logaritmik reel özel tüketim harcamaları Şekil-20' de gösterilmektedir.

ŞEKİL-20: LOGARİTMİK ÖZEL TÜKETİM HARCAMALARI

Bu durumda;

$$C_t = \beta_1 \cdot Y_t^{\beta_2} \cdot e^{ut}$$

olarak ifade edilen üssel fonksiyon doğrusal hale getirilir. Tüketim fonksiyonunun yeni hali aşağıdaki gibi gösterilir:

$$\ln C_t = \ln \beta_1 + \beta_2 \cdot \ln Y_t + u_i$$

Fonksiyona yalın bir hal vermek amacıyla bazı parametreler kullanılırsa tüketim fonksiyonu:

$$\ln Y_t = Y^*$$

$$\ln C_t = C^*$$

$$\ln \beta_1 = \alpha$$

$$C^* = \alpha + \beta_2 \cdot Y^* + u_i ; u_i = \text{hata terimi}$$

şeklini alır.

Ek-1' de sunulan mevcut verilerle yapılan analiz sonucunda tüketim fonksiyonunun parametreleri aşağıdaki gibi tahmin edilmektedir.

Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık
α	0.676939	0.046766	14.47508	0.0000
β_2	4.522235	0.706421	6.401616	0.0000

$$C^*_t = 4,522234598 + 0,676939067 \cdot Y_t + e_i$$

$$\alpha = 4,522234598$$

$$\beta_1 = \text{Antilog}(4,522234598)$$

$$\beta_1 = 68,19327684$$

olduğundan üslü model şu şekilde yazılmaktadır:

$$C_t = 68,19327684 \cdot Y_t^{0,676939067}$$

Tahmin edilen tüketim fonksiyonunda β_1 ve β_2 parametreleri pozitif olduğundan GSYİH' daki %1'lik artış özel tüketim harcamalarını %0,676939067 oranında artırmaktadır.

Regresyon denklemindeki katsayıların güvenilirliğinin testinde de kullanılan tahminin standart hatası (s) ve varyansı (s^2);

$$s = 0,035463342$$

$$s^2 = 0,0012576$$

olarak hesaplanmıştır. Burada s değeri ortalamadan ($\ln Y_{\text{ort}} = 7,12$) oldukça küçük olduğundan tahminlere güvenilmektedir.

Seçilen modelin doğruluğunu göstermek amacıyla belirlilik (r^2) ve korelasyon (r) katsayılarını hesaplamak gerekir. Burada belirlilik katsayısı 0,912864608 olarak tahmin edilmiştir. Buna göre reel özel tüketim harcamalarındaki yıllık değişmelerin %91'i reel GSYİH ile açıklanmaktadır.

Reel GSYİH dışındaki faktörlerin reel özel tüketime etkisi %9'dur.

Korelasyon katsayısı ise 0,955439484 olarak tahmin edilmiştir. Buna göre $0 < r = 0,955439484 < 1$ olduğundan reel özel tüketim harcamaları ile reel GSYİH arasında pozitif yönde çok kuvvetli bir ilişkinin olduğu söylenmektedir.

Aynı mantıkla modeldeki parametrelerinde standart hataları ve varyansları incelenmelidir. Bulunan sonuçların doğruluğu modeli daha anlamlı hale getirecektir.

β_1 parametresinin varyansı ve standart hatası sırasıyla 0,49903027 ve 0,706420746 iken β_2 parametresi için varyans ve standart hata sırasıyla 0,00218704 ve 0,046765835 olarak tahmin edilmektedir.

Bu aşamadan sonra katsayıların anlamlılık testi yaklaşımı ile hipotez testinin uygulanması gerekmektedir. Yapılan regresyon sonucunda elde edilen Ek-2' deki tahmin sonucuna göre β_1 parametresinin sıfırdan farklı olduğu H_1 hipotezi kabul edilirken sıfıra eşitliğini gösteren H_0 hipotezi red edilmektedir. Bu durumda bulunan β_1 parametresi model için uygundur.

β_2 katsayısının da sıfırdan farklılığını kontrol etmek için Ek-2' deki tahmin sonucuna göre H_0 hipotezi red edilerek β_2 katsayısının sıfırdan farklılığı kabul edilmektedir.

Bu aşamadan sonra katsayılar için %99 olasılıkla güven aralıkları hesaplanmaktadır. Her iki katsayı için de ayrı ayrı yapılan hesaplamalar sonucunda önceden tahmin ettiğimiz katsayıların bu aralıklarda bulunup bulunmadığı incelenecektir.

β_1 katsayısının %99 güven aralığıyla hesaplanması;

$$\beta_1 - t_{\text{tablo}} \cdot s(\beta_1) \leq \beta_1 \leq \beta_1 + t_{\text{tablo}} \cdot s(\beta_1)$$

$$2,512230229 \leq \beta_1 \leq 6,532238969$$

β_2 katsayısının %99 güven aralığıyla hesaplanması;

$$\beta_2 - t_{\text{tablo}} \cdot s(\beta_2) \leq \beta_2 \leq \beta_2 + t_{\text{tablo}} \cdot s(\beta_2)$$

$$0,543874555 \leq \beta_2 \leq 0,810003579$$

$\beta_1 \cong 4,52$ ve $\beta_2 \cong 0,68$ katsayıları ilgili aralıklarda bulduklarından popülasyondan çekilmesi mümkün olan örneklerin regresyon katsayılarının %99'u buldukları güven aralıkları arasında bulunmaktadır.

Buraya kadar yapılan çalışmada tüketim fonksiyonu makro ekonomik boyutta ele alınarak Türkiye için analiz yapılmıştır. Tahmin edilen tüketim fonksiyonu Keynesyen tüketim fonksiyonu olarak da bilinmektedir. β_1 katsayısı tüketim fonksiyonundaki otonom tüketim harcamalarını göstermektedir. Bu katsayının sıfırdan büyük olması gelir olmasa dahi belli bir miktar tüketimde bulunulacağını göstermektedir.

3.2. Tüketim Teorileri Yardımıyla Türkiye Ekonomisinin Tüketim Fonksiyonunun Tahmini

İlk modele ek olarak II Bölümde incelenen tüketim hipotezlerinin Türkiye için analizi yapılacaktır. Yapılan analiz ve tahmin sonuçları sırayla aşağıda verilmektedir.

3.2.1. Mutlak Gelir Hipotezi (AIH)

Bu hipotez için kurulacak olan regresyon denklemi aşağıdaki gibi tahmin edilmektedir.

$$C_t = \alpha_1 + \beta_1 \cdot Y_t + u_{1t} ; u_{1t} = \text{hata terimi}$$

Bu modelde C_t bağımsız değişken iken Y_t bağımsız değişkendir. Ek-1' de sunulan verilerden yararlanarak modelin katsayıları şöyle tahmin edilmektedir.

$$C_t = 4,5225 + 0,6769 \cdot Y_t$$

Tahmin edilen parametreler Y_t bağımsız değişkenin C_t bağımlı değişkenini açıklamakta önemli olduğunu göstermektedir. β_1 katsayısının 1 değerine oldukça yakın çıkması model için anlamlıdır.

Bu katsayı GSYİH' daki %1' lik artışın özel tüketim harcamalarını %0,68 oranında arttırdığını göstermektedir. t-test değerinin hesaplanarak β_1 katsayısının sıfırdan farklı olduğu hipotezin incelenmesi modelin doğruluğu hakkında bilgi vermektedir.

Yüzde 99 anlamlılık düzeyinde yapılan Ek-2' deki test sonucuna göre β_1 katsayısı sıfırdan farklıdır. Bulunan sonuçlar istatistiki bakımdan anlamlıdır.

3.2.2. Nisbi Gelir Hipotezi (RIH)

Nisbi gelir hipotezi bir dönem önceki gelir ile cari dönemin gelirinin yine aynı dönemdeki tüketim harcamaları üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla kullanıldığından bu hipotez için aşağıdaki model kurulmaktadır.

$$C_t = \alpha_2 + \beta_2 \cdot Y_t + \beta_3 \cdot Y_{t-1} + u_{2t}$$

Ek-1' deki veriler yardımıyla yapılan analiz sonucunda model şöyle tahmin edilmektedir.

Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık
β_2	0.702737	0.054767	12.83127	0.0000
β_3	-0.002574	0.002812	-0.915217	0.3715
α_2	4.169660	0.807169	5.165783	0.0001

$$C_t = 4,16966 + 0,70273Y_t - 0,00257Y_{t-1}$$

Modelde yer alan Y_{t-1} bağımsız değişkeninin katsayısı (β_3) sıfırdan küçük olduğundan bir dönem önceki gelir tüketimi ters yönde yani negatif ivme ile artırmaktadır.

Y_{t-1} bağımsız değişkeninin tüketim fonksiyonu için önemi yine t-test değeri ile belirlenmektedir.

Bu amaçla sırasıyla β_2 ve β_3 katsayılarının test değerleri hesaplanarak tablo değeriyle karşılaştırılacaktır.

Ek-2' de gösterilen özet tablo yardımıyla β_2 parametresinin t-testi sonucuna göre H_0 hipotezi red edilir. Yani β_2 katsayısı sıfırdan farklıdır.

Aynı şekilde β_3 katsayısının sıfıra eşit olduğu hipotez kabul edilir.

Yapılan t-testleri sonucunda Y_t değişkeninin C_t bağımlı değişkenini açıklamada katkısı olduğu görülürken, Y_{t-1} değişkeninin C_t değişkenini istatistiki anlamda açıklamakta herhangi bir katkısının olmadığı görülmektedir.

3.2.3. Sürekli Gelir Hipotezi (PIH)

Bu hipotezde bağımsız değişkenler cari dönemdeki gelir ve bir dönem önceki tüketim harcamalarıdır. Burada amaç bir dönem gecikmeli alınan tüketim harcamalarının bir sonraki dönemi ne yönde ve nasıl değiştireceğini açıklamaktır. Bu hipotez için parametrik model aşağıdaki gibi tahmin edilmektedir.

$$C_t = \alpha_3 + \beta_4 \cdot Y_t + \delta_1 \cdot C_{t-1} + u_{3t}$$

Modelin katsayıları ise yapılan analiz sonucunda şu şekilde tahmin edilmektedir.

Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık
β_4	0.700670	0.054400	12.88002	0.0000
δ_1	-0.002488	0.002862	-0.869292	0.3955
α_3	4.198801	0.802269	5.233660	0.0000

$$C_t = 4,19880 + 0,70067 \cdot Y_t - 0,00248 \cdot C_{t-1}$$

C_{t-1} bağımsız değişkeninin model için anlamlılığı t-test değerinin hesaplanmasıyla karşılaştırılacaktır.

Ek-2' deki test sonuçlarına göre %99 önem seviyesinde δ_1 katsayısının sıfıra eşit olduğu hipotez kabul edilir.

Aynı özet çıktı yardımıyla β_4 katsayısı için hesaplanan test istatistikleri sonucunda bağımsız değişken Y_t 'nin katsayısının sıfırdan farklı olduğu kabul edilmektedir.

Bu sonuçlar doğrultusunda Y_t değişkeni C_t bağımlı değişkenini açıklamakta önemli iken, C_{t-1} değişkeninin istatistik açısından önemsiz olduğu söylenmektedir.

3.2.4. Hayat Devreleri Hipotezi (LCH)

Bu hipoteze göre cari dönem tüketiminin hem bir önceki gelirden hem de tüketimden etkilendiği kabul edilmektedir. Bu amaçla tahmin edilen parametrik denklem aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

$$C_t = \alpha_4 + \delta_2 \cdot C_{t-1} + \beta_5 \cdot Y_t + \beta_6 \cdot Y_{t-1} + u_{4t}$$

İlgili veriler yardımıyla modelin parametrik denkleminin katsayıları aşağıdaki gibi tahmin edilmiştir.

Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık
β_5	0.927291	0.060721	15.27123	0.0000
β_6	-0.672685	0.142191	-4.730859	0.0002
δ_2	0.680713	0.144427	4.713195	0.0002
α_4	0.855922	0.895624	0.955671	0.3519

$$C_t = 0,85592 + 0,68071 \cdot C_{t-1} + 0,92729 \cdot Y_t - 0,67268 \cdot Y_{t-1}$$

Bu modelde de katsayıların model için önemliliği t-test değerlerinin hesaplanmasıyla belirlenecektir.

Ek-1' deki veriler yardımıyla yapılan regresyon sonucunda elde edilen Ek-2' deki özet çıktılarına göre δ_2 katsayısının sıfırdan farklı olduğu kabul edilmektedir. Aynı zamanda $\delta_2 > 0$ olması modeli anlamlı hale getirdiğinden C_{t-1} değişkeni C_t bağımlı değişkenini açıklamaktadır. Yani bu teoreme göre bir dönem önceki tüketim harcamaları bir dönem sonraki tüketim harcamalarına etki etmektedir.

Aynı şekilde β_5 katsayısının sıfırdan farklılığı test edildiğinde elde edilen test sonucuna göre β_5 katsayısının sıfıra eşitliği hipotezi red edilir. Y_t değişkeninin

katsayısı olan β_5 sıfırdan büyük ve 1 değerine oldukça yakın olduğundan C_t bağımlı değişkenini açıklamada önemlidir.

β_6 katsayısının sıfırdan farklılığı test edildiğinde bu katsayının sıfırdan farklılığı kabul edilmektedir. Ancak hayat devreleri hipotezi için Y_{t-1} değişkeninin işareti beklenen yönde değildir.

3.3. Krizlerin Tüketim Harcamalarına Etkisi

Ülkemiz bilindiği gibi bir krizler ülkesidir. Türkiye ekonomisi enflasyonun yıkıcı etkisiyle ilk olarak 1970' li yıllarda karşılaşmıştır. 1971 ile 1976 yılları arasında petrolün varil fiyatınının 2.74 dolardan 11.65 dolara yükselmesi tüm dünya ülkelerini ekonomik bunalıma sürüklemiştir. 24 Ocak 1980 yılında fiyat artışlarını istikrarlı hale getirmek için bazı kararlar alınmıştır. Bu dönemde çok yüksek oranlı devalüasyon yapılması, KİT ürünlerinin zamlanması ve tarıma sübvansiyonların azaltılması bu kararlar arasında yer almaktadır. Yine aynı dönemde faiz hadlerinin yükseltilmesiyle fiyat artışı yüzde 107.2' ye yükselmiştir.

Ülkemiz 1982 ile 2003 yılları arasında pek çok krizin etkisinde kalmıştır. Ancak Türkiye ekonomisini derinden sarsan ve uzun yıllar etkisinden kurtulamadığı iki büyük kriz vardır. Bunlar 1994 ve 2001 krizleridir. Bu nedenle burada yapılacak uygulamada, kriz dönemlerinde ülkenin tüketim eğiliminin nasıl ve ne yönde değiştiği incelenecektir. 1982 ile 2003 yılları arasında geçen 22 yıllık süreç iki döneme ayrılacaktır. 1982 ile 1993 ve krizlerin yoğun izler bıraktığı 1994 ile 2003 yılları ayrı ayrı uygulamaya tabi tutulacaktır.

1993 yılından sonra yaşanan iki krizin nedenini de yüksek faiz oranları oluşturmaktadır. Faizlerin artması tüketim ve yatırım kararlarının ertelenmesini sağlamıştır. Bu durum ise ekonominin küçülmesine yol açmıştır. Ekonominin yeniden büyümeye geçmesi için faiz oranlarının düşürülmesi ve tüketim harcamalarının artırılması gerekmektedir. Çünkü tüketimin artması üretim artışını da beraberinde getirecektir. Yeni mal ve hizmetlerin üretilmesi harcamalara yol açacaktır. Aynı zamanda artan tasarrufların da yatırıma dönüştürülmesi

gerekmektedir. Yatırım amaçlı kullanılmayan tasarruflar ekonominin küçülmesine dolayısıyla da krizlere yol açmaktadır.

1993 yılı sonuna doğru faiz oranlarını düşürme çabaları dövize olan talebi arttırmıştır. 1994 yılının Mart ayında yapılan yerel seçimler sonrası alınan önlemler yüzde 80' lerde olan faiz oranlarını yüzde 150' nin üzerine çıkarmıştır. Bu durum tüketim ve yatırım kararlarının bir süre durmasına ve ekonominin yüzde 6.1 küçülmesine neden olmuştur. Türkiye' de ilk kez mal yokluğundan değil, üretilen malların satılmadığı bir kriz yaşanmıştır. Bu dönemde enflasyon üç haneli rakamlara ulaşmıştır.

2001 yılında yaşanan krizin nedeni ise yapılan stand-by anlaşmasının ardından 2000 yılında devreye giren istikrar programı büyük çöküşün nedenini oluşturmaktadır. Türkiye döviz kurunun çöpaya bağlanmasıyla çıkmaz yola girmiştir. Cari işlemler açığı yıl sonunda 9.8 milyar dolarla rekor kırmıştır. Bu dönemde gecelik faizler aşırı yükselmiş ve Kasım 2000' de para krizi patlamıştır. Döviz fiyatları ve faizler tırmanışa geçmiştir. 2001 yılında Türkiye ekonomisi yüzde 9.5 küçülmüştür (<http://www.atonet.org.tr/turkce/bulten/bultenphp3?sira=316>).

3.4. Kriz Dönemlerinde Türkiye Ekonomisinin Tüketim Fonksiyonu

Bu amaçla Türkiye ekonomisinin tüketim kalıplarını ölçmek için logaritmik reel özel tüketim harcamalarının logaritmik reel GSYİH' ya göre nasıl davrandığını bilinen basit tüketim fonksiyonunu oluşturarak görmek mümkündür. Ancak Türkiye' de yaşanan ve etkileri uzun süren krizler tüketim kalıplarını etkilemektedir. Bu nedenle 1982-1993 dönemi ile 1994-2003 dönemi için ayrı ayrı tüketim fonksiyonları düzenlenerek regresyon hesaplamaları yapılmıştır.

$$\text{Kriz öncesi dönem} \quad Y_t = \alpha_1 + \alpha_2 X_t + u_{1t} \quad , \quad t = 1, 2, \dots, 12$$

$$\text{Kriz dönemi} \quad Y_t = \beta_1 + \beta_2 X_t + u_{2t} \quad , \quad t = 1, 2, \dots, 10$$

Her iki denklemde de Y logaritmik reel özel tüketim harcamalarını, X ise logaritmik reel GSYİH' yı temsil etmektedir. Eğer kriz öncesi ile krizlerin yaşandığı dönemler için yapılan regresyon sonucunda katsayılar birbiriyle uyumlu hesaplanırsa tüm gözlemler birleştirilerek

$$Y_t = \lambda_1 + \lambda_2 X_t + u_t$$

tüketim fonksiyonu tahmin edilebilir.

Tüketim-gelir ilişkisinde iki dönem arasında bir değişme olup olmadığını anlamak için Chow sınaması yapılabilir. Bu sınama dört adımdan oluşmaktadır. İlk adım olarak 22 yıllık veriler bir araya getirilerek bilinen basit tüketim fonksiyonu elde edilir. Ek-1' deki logaritmik veriler kullanılarak yapılan regresyon sonucunda tüketim fonksiyonu aşağıdaki gibi tahmin edilmektedir.

Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık
λ_2	0.676939	0.046766	14.47508	0.0000
λ_1	4.522235	0.706421	6.401616	0.0000
R-Kare	0.912865	Ortalama Bağımlı Değ.	14.74714	
Ayarlanmış R-Kare	0.908508	Bağ. Değ. Std. Sapma	0.117243	
Standart Hata	0.035463	Akaike açıklama kriteri	-3.754126	
Kalıntı kareler toplamı	0.025153	Schwarz kriteri	-3.654941	
Log olabilirlik	43.29539	F-istatistiği	209.5279	
Durbin-Watson istatis.	0.680389	Olasılık(F-istatistiği)	0.000000	

$$Y_t = 4.522235 + 0.676939X_t$$

Bu fonksiyona göre Türkiye elde ettiği gelirin yüzde 67.69' unu harcarken yüzde 32.31' ini tasarruf etmektedir.

Kriz öncesi ve kriz dönemleri için de Ek-1' deki veriler kullanılarak yapılan regresyon hesaplamalarına göre elde edilen tüketim fonksiyonları aşağıdaki gibidir.

Kriz öncesi dönem

Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık
α_2	0.539697	0.071634	7.534065	0.0000
α_1	6.570439	1.074503	6.114861	0.0001
R-Kare	0.850214	Ortalama Bağımlı Değ.	14.66543	
Ayarlanmış R-Kare	0.835236	Bağ. Değ. Std. Sapma	0.089694	
Standart Hata	0.036408	Akaike açıklama kriteri	-3.637045	
Kalıntı kareler toplamı	0.013255	Schwarz kriteri	-3.556227	
Log olabilirlik	23.82227	F-istatistiği	56.76214	
Durbin-Watson istatis.	1.079419	Olasılık(F-istatistiği)	0.000020	

$$Y_t = 6.570439 + 0.539697X_t$$

Kriz dönemi

Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık
β_2	0.971612	0.110431	8.798326	0.0000
β_1	0.046374	1.682013	0.027571	0.9787
R-Kare	0.906335	Ortalama Bağımlı Değ.	14.84520	
Ayarlanmış R-Kare	0.894627	Bağ. Değ. Std. Sapma	0.051526	
Standart Hata	0.016726	Akaike açıklama kriteri	-5.166859	
Kalıntı kareler toplamı	0.002238	Schwarz kriteri	-5.106342	
Log olabilirlik	27.83430	F-istatistiği	77.41054	
Durbin-Watson istatis.	1.456914	Olasılık(F-istatistiği)	0.000022	

$$Y_t = 0.046374 + 0.971612X_t$$

Kriz öncesi dönemde Türkiye gelirin'in yaklaşık olarak yüzde 54' ünü harcar iken yüzde 46' sını tasarruf etmektedir.

Kriz döneminde ise gelirin yüzde 97.16' sı harcanır iken yüzde 2.84' ünü tasarruf ettiği görülmektedir. Chow sınavına göre F değerini hesaplamak için aşağıdaki adımlar uygulanır.

$$S_4 = S_2 + S_3 = 0.0364 + 0.0167 \\ = 0.0531$$

$$S_5 = S_1 - S_4 = 0.0354 - 0.0531 \\ = -0.0177$$

$$F = \frac{(-0.0177)/2}{(0.0531)/20} = -3.33$$

Gözlenen F değeri -3.33 , $F_{(2,20)}$ 2.59 değerinden mutlak değerce büyük olduğundan tüketim fonksiyonunun iki dönemde de aynı olduğunu ileri süren sıfır hipotez reddedilir. Buna göre tüketim fonksiyonu iki dönemde de farklıdır.

3.5. Türkiye ile OECD ve Avrupa Birliği Ülkelerinin Tüketim Harcamalarının Karşılaştırılması

Türkiye ekonomisinin reel özel tüketim harcamaları Avrupa Birliği ve OECD ülkeleri ile karşılaştırılmıştır. OECD kaynaklarından hazırlanan veriler Tablo-3' te detaylı olarak verilmektedir.

Tablo-3: Reel Özel Tüketim Harcamaları (Kümülatif Yüzde Değişim)

Ülke Adı	Ort.								
	(1975-85)	86	87	88	89	90	91	92	93
Türkiye	4,7	5,8	-0,3	1,2	-1,0	13,1	2,7	3,2	8,6
Avrupa Birliği	2,2	4,1	3,8	3,8	3,5	2,7	2,1	1,6	-0,3
OECD Ülkeleri	3,1	3,9	3,5	4,1	3,6	3,0	1,4	2,4	1,7
Ülke Adı									
	94	95	96	97	98	99	00	01	02
Türkiye	-5,4	4,8	8,5	8,4	0,6	-2,6	6,2	-9,2	2,0
Avrupa Birliği	1,7	1,9	2,0	2,1	3,2	3,7	3,0	2,1	1,2
OECD Ülkeleri	2,8	2,2	2,9	2,9	3,0	3,8	3,5	2,1	2,3

Kaynak: www.oecd.org

Reel tüketim harcamaları 1975-1985 yılları ortalamasına göre Türkiye 1987-89, 1991-92, 1994, 1998-99, 2001-02' de, Avrupa Birliği ülkelerinde 1991-97, 2001-02' de ve OECD ülkelerinde ise 1990-98, 2001-02' de azalma görülmektedir. Reel tüketim harcamalarının 1975-85 ortalama değerine göre azaldığı ortak yıllar ise 1991, 1992, 1994, 2001 ve 2002' dir.

Ankara Ticaret Odasının Avrupa Birliği İstatistik Ofisi Milli Gelir istatistikleri veri tabanından yararlanarak hazırladığı rapora göre Türkiye gelirin önemli bir kısmını tüketmektedir.

Türkiye' den daha fazla tüketen dokuz Avrupa Birliği ülkesi bulunmaktadır. Bunlar; Yunanistan, Fransa, Kıbrıs Rum Kesimi, Litvanya, Letonya, Malta, Polonya, Portekiz ve İngiltere' dir.

Gelirine oranla çok tüketen ülke konumunda olan Türkiye 25 Avrupa Birliği ülkesi ile kıyaslandığında kişi başına tüketimin en düşük olduğu ülke konumunda bulunmaktadır. Nitekim Türkiye' de hanelerin elde ettikleri gelirin yaklaşık üçte biri gıda harcamalarına gitmekte ki bu da zorunlu harcamaların bir kısmını oluşturmaktadır (www.radikal.com.tr).

Nitekim yapılan uygulamada bu durum açıkça görülmektedir. Türkiye' de yaşanan krizler hanelerin tüketim eğilimlerini değiştirmektedir. Bu dönemde hane tüketimleri en yüksek noktaya ulaşmaktadır. Çünkü yaşanan krizlerle birlikte hanelerin reel gelirleri düşmektedir. Gelir azalınca harcamaların toplam gelir içindeki payı büyümektedir. Bu durum ise kriz dönemlerinde daha fazla tüketim harcaması yapılmış gibi bir yanılgıya düşürmektedir.

3.6. Gelirin Tüketim Harcamalarına Dağılımı

Gelir ve tüketim harcamaları arasında pek çok anket çalışması yapılmaktadır. Gelir dağılımı çalışmalarında gelirin haneler arasında nasıl dağıldığını ölçmek için yüzde payları analizi kullanılmaktadır. Bu analizde haneler yüzde 20' lik beş gruba ayrılmaktadır. Tabi ki bu gruplara giren hanelerin gelirlerinin farklı olması yanında tüketim harcamalarının da çeşitlilik göstereceği açıktır.

1994-2003 döneminde yapılan anket çalışmalarında aylık hanehalkı ortalama tüketim harcamalarının 80.2 kat artarak 9.2 milyon TL' den 738.3 milyon TL' ye yükseldiği görülmektedir.

Tablo-4: Hane Başına Aylık Ortalama Tüketim Harcaması (Gelire Göre Sıralı)

	Türkiye			Kent			Kır		
	1994	2002	2003	1994	2002	2003	1994	2002	2003
Hane Sayısı (Bin)	13.383	16.447	16.745	7.516	10.093	10.687	5.867	6.353	6.058
Top.Tük.Har.(Tril.TL)	1.482	120.568	148.358	982	81.529	107.807	499	39.039	40.551
Ort.Hane Büy.(Kişi)	4.45	4.16	4.13	4.24	4.07	3.93	4.71	4.30	4.48
Hane Başına Aylık Ortalama Tüketim Harcaması (Milyon TL)									
Ortalama	9.2	610.9	738.3	10.9	673.1	840.6	7.1	512.1	557.9
Birinci %20	3.9	284.1	324.9	4.5	302.9	365.7	3.5	271.4	287.3
İkinci %20	5.8	403.2	479.9	6.7	444.3	533.8	5.1	345.6	410.0
Üçüncü %20	7.6	525.4	616.5	9.0	565.4	693.5	6.3	446.0	493.7
Dördüncü %20	10.1	672	801.1	12.1	757.3	920.5	7.7	586.3	636.0
Beşinci %20	18.7	1.166.8	1.469.3	22.2	1.295.8	1.689.7	12.9	888.4	962.3
Q5/Q1	4.79	4.11	4.52	4.93	4.28	4.62	3.69	3.27	3.35
Aylık Net Asgari Ücret (Milyon TL)	2.1	173.6	226.0	2.1	173.6	226.0	2.1	173.6	226.0
Hane Başına Aylık Ortalama Tüketim Harcamasının Net Asgari Ücrete Oranı									
Toplam	4.83	3.52	3.27	5.19	3.88	3.72	3.38	2.95	2.47
Birinci %20	1.86	1.64	1.44	2.14	1.74	1.62	1.67	1.56	1.27
Beşinci %20	8.90	6.72	6.50	10.57	7.46	7.48	6.14	5.12	4.26

Kaynak: Z. Yükseler: "1994, 2002 ve 2003 Yılları Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketleri: Anket Sonuçlarına Farklı Bir Bakış", T.C.M. Bankası, s.12, Aralık, 2004.

Tablo-4' ten görüleceği üzere gelir gruplarına göre tüketim harcamaları arasındaki farklılık 1994 yılına göre 2003 yılında azalma göstermektedir. 1994 yılında beşinci yüzde 20' lik gelir grubunun aylık hanehalkı tüketimi birinci yüzde 20' lik gelir grubunun aylık tüketiminin 4,8 katı iken bu oran 2002 yılında 4,1 kata kadar gelirken 2003 yılında tekrar 4,5 kata yükselmektedir. Birinci yüzde 20' lik gelir grubunun aylık hanehalkı tüketimi 1994 yılında aylık net asgari ücretin 1,44 katına gerilemiştir. Bu oranlar beşinci yüzde 20' lik gelir grubu için sırasıyla 8,9 ve 6,5 kat olarak gerçekleşmektedir.

1994-2003 döneminin son iki yılında, net asgari ücretin hem tüketici fiyat endeksinin hem de ortalama dolar kurunun üzerinde artış göstermesinden dolayı, aylık ortalama hanehalkı tüketiminin net asgari ücretle karşılaştırılması bir bozulmaya neden olmaktadır. Bu amaçla, aylık ortalama hanehalkı tüketim

harcamalarının, tüketici fiyatları endeksi ile sabit fiyatlara dönüştürülerek değerlerinin karşılaştırılması daha anlamlı olmaktadır.

Tablo-5: Hane Başına Reel Tüketim Harcaması (Yıllık Ortalama, Yüzde Değişim)
(Gelire Göre Sıralı)

	Türkiye			Kent			Kır		
	2002 / 1994	2003/ 2002	2003/ 1994	2002/ 1994	2003/ 2002	2003/ 1994	2002/ 1994	2003/ 2002	2003/ 1994
Ortalama	0.0	-3.5	-0.4	-0.9	-0.3	-0.9	1.0	-13.1	-0.7
Birinci %20	1.1	-8.7	0.0	0.1	-3.6	-0.3	1.9	-15.5	-0.2
İkinci %20	0.5	-5.0	-0.1	0.0	-4.1	-0.5	0.2	-5.3	-0.4
Üçüncü %20	0.5	-6.3	-0.3	-0.7	-2.1	-0.9	1.3	-15.4	-0.7
Dördüncü %20	0.0	-4.9	-0.6	-0.8	-3.0	-1.0	1.7	-13.4	-0.1
Beşinci %20	-0.8	0.5	-0.7	-1.6	4.1	-1.0	0.4	-13.5	-1.2
Hatırlatma İçin	Yıllık Ortalama Yüzde Değişme								
TÜFE	69.0	25.3	63.5	69.0	25.3	63.5	69.0	25.3	63.5
Top.Tüketim Har.(Cari Fiy.)	73.3	23.0	66.8	73.3	32.2	68.5	72.4	3.9	63.0
Hanehalkı Sayısı	2.6	1.8	2.5	3.8	5.9	4.0	1.0	-4.6	0.3
Hane Başına Özel Tük. Harc. (Reel)	-0.4	4.7	0.1						

Kaynak: Z. Yükseler: a.g.e., s.12.

1994-2003 döneminde hanebaşına reel tüketim harcaması yılda ortalama yüzde 0,4 oranında gerilemektedir. 2003 yılında hane başına tüketim harcamalarının 2002 yılına göre Türkiye genelinde yüzde 3,5 oranında gerilediği görülmekle birlikte bu veriler GSYİH harcama serisinden hesaplanan hane başına özel tüketim harcamalarındaki yüzde 4,7 oranındaki reel büyüme ile tutarlılık göstermemektedir.

Tablo-6: Tüketim Harcamalarının Dağılımı

	Türkiye			Kent			Kır		
	1994	2002	2003	1994	2002	2003	1994	2002	2003
	Gelire Göre Sıralı								
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Birinci %20	8.5	9.3	8.8	8.2	9.0	8.7	9.9	10.6	10.3
İkinci %20	12.6	13.2	13.0	12.3	13.2	12.7	14.3	13.5	14.7
Üçüncü %20	16.4	17.2	16.7	16.6	16.8	16.5	17.7	18.2	17.7
Dördüncü %20	22.0	22.0	21.7	22.2	22.5	21.9	21.7	22.9	22.8
Beşinci %20	40.5	38.2	39.8	40.7	38.5	40.2	36.4	34.7	34.5
Q5/Q1	4.8	4.1	4.5	5.0	4.3	4.6	3.7	3.3	3.3
Q1+Q2	21.1	22.5	21.8	20.5	22.2	21.4	24.2	24.1	25.0
	Tüketime Göre Sıralı								
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Birinci %20	6.1	6.7	6.8	6.1	7.1	7.1	7.0	6.6	7.4
İkinci %20	10.4	11.4	11.3	10.4	11.5	11.3	11.5	11.7	12.3
Üçüncü %20	14.6	15.5	15.4	14.7	15.7	15.4	15.6	15.8	16.4
Dördüncü %20	20.9	21.4	21.4	20.9	21.7	21.3	21.3	21.0	22.0
Beşinci %20	47.9	45.0	45.1	47.9	44.0	44.9	44.6	44.9	41.9
Q5/Q1	7.9	6.7	6.6	7.9	6.2	6.3	6.4	6.8	5.7
Q1+Q2	16.5	18.1	18.1	16.5	18.6	18.4	18.5	18.3	19.7

Kaynak: Z. Yükseler: a.g.e., s.19.

Yine aynı dönemde gelir dilimleri itibariyle tüketim harcamalarının dağılımında iyileşme gözlenmektedir. Türkiye geneline göre ilk dört gelir diliminin tüketim harcamalarından aldıkları pay artarken, en üst gelir diliminin payında azalma görülmektedir. İlk iki gelir grubu 2003 yılında hanehalkı gelirinden yüzde 16,3 oranında pay alırken, tüketim harcamalarından aldıkları pay yüzde 21,8 olarak belirlenmektedir. Kent ve kırsal kesimde en üst gelir dilimi ile en alt gelir dilimi arasındaki fark 1994 yılına göre azalma göstermektedir.

Tüketim harcamalarına göre olan sıralama incelendiğinde ilk dört yüzde 20'lik dilimlerin tüketim harcamalarından aldıkları payın arttığı görülmektedir. 2003 yılında ilk yüzde 20'lik grubun gelirden aldığı pay yüzde 6,0 iken tüketimden aldığı pay yüzde 6,8 olarak belirlenmektedir. En üst yüzde 20'lik grup gelirden yüzde 48,3 pay alır iken tüketimden ise yüzde 45,1 oranında pay almaktadır.

Gelir dağılımı ve tüketim harcamalarının yapısını ölçmek amacıyla yapılan anket çalışmaları sadece Türkiye geneli, kent ve kırsal alanlar olarak yapılmamakta aynı zamanda türdeş anket çalışmaları iller bazında da yapılmaktadır. Bu amaçla

2003 yılı hanehalkı tüketim harcamaları anketinde yer alan “İstatistiki Bölge Sınıflaması” verilerinden yararlanarak İstanbul, Ankara ve İzmir illerinde tüketim harcamalarının alt gruplara dağılımı ve bu illerin tüketim harcamalarından aldıkları paylar hesaplanmaktadır. Sosyo-ekonomik gelişmişlik göz önüne alındığında bu üç büyük il, diğer illere göre önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Gelir seviyesi, sanayi ve hizmetler sektörünün ağırlığı, demografik faktörlerin oranı incelendiğinde yine üç büyük il, Türkiye geneline göre oldukça farklı bir yapı göstermektedir. DPT tarafından hesaplanan “Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Sıralaması” na göre 81 il içinde İstanbul birinci sırada, Ankara ikinci sırada, İzmir ise üçüncü sırada yer almaktadır.

2000 yılına göre bu üç büyük ilin GSYİH’ dan aldığı pay yüzde 37,7 olarak tespit edilmiştir. 2003 yılında bu illerin tüketim harcamalarından ve kullanılabilir hanehalkı gelirinden aldıkları paylar sırasıyla yüzde 40,7 ve 40,8’ dir. Kentsel yerler tüketim harcamaları içinde üç büyük ilin ağırlığı daha belirgindir.

Tablo-7: Üç Büyük İl’ de Gelir Dağılımı (*)

	Türkiye		İstanbul		Ankara		İzmir		Üç Büyük İl		Diğer İller	
	1994	2003	1994	2003	1994	2003	1994	2003	1994	2003	1994	2003
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Birinci %20	4.9	6.0	4.2	6.4	6.3	5.9	6.5	6.6	4.8	6.3	4.9	5.8
İkinci %20	8.6	10.3	6.7	10.1	10.6	10.1	10.3	10.8	7.7	10.2	9.2	10.3
Üçüncü %20	12.6	14.5	9.9	13.7	15.3	14.9	14.6	15.1	11.2	14.2	13.4	14.7
Dördüncü %20	19.0	20.9	15.1	19.3	21.8	22.0	21.0	22.1	16.8	20.3	20.4	21.4
Beşinci %20	54.9	48.3	64.1	50.5	46.0	47.1	47.6	45.3	59.6	49.0	52.1	47.8
Q5/Q1	11.30	8.06	15.26	7.89	7.30	7.98	7.32	6.87	12.51	7.74	10.61	8.30
Q1+Q2	13.5	16.3	10.9	16.5	16.9	16.0	16.8	17.4	12.4	16.5	14.1	16.1
Gelir Payı-%												
Türkiye	100.0	100.0	27.5	26.2	5.8	8.2	3.8	6.5	37.1	40.8	62.9	59.2
Kent	100.0	100.0	39.9	36.6	8.4	11.4	5.5	9.0	53.9	57.0		

Kaynak: Z. Yükseler: a.g.e., s.21.

(*) Üç Büyük İl için 1994 yılı bilgileri il merkezlerini, 2003 yılı bilgileri ise ili kapsamaktadır.

1994 yılında üç büyük ilde, beşinci yüzde 20’ lik en üst gelir diliminin kullanılabilir geliri birinci yüzde 20’ lik en alt gelir diliminin kullanılabilir gelirinin 12,5 katı iken, bu oran 2003 yılında 7,74 kata gerilemektedir. Üç büyük ilde en üst gelir diliminin payında 10,6 puanlık bir azalış görülmektedir. Bu hızlı gerileme, Türkiye genelinde 2003 yılında gelir dağılımının 1994 yılına göre düzelmesine katkıda

bulunarak İstanbul, İzmir ve diğer illerde gelir dağılımını daha adil hale getirirken, Ankara' da bozulma meydana getirmektedir.

1994-2003 yıllarında hesaplanan anketten elde edilen hanehalkı geliri ve tüketim harcamalarının DİE ve DPT tarafından milli muhasebe sisteminde kullanılan benzer makroekonomik büyüklüklerle karşılaştırılmasında yarar vardır. Çünkü anketlerden elde edilen veriler ile DİE ve DPT tarafından hesaplanan büyüklükler arasında ciddi farklılıklar görülmektedir.

Tablo-8: Makro Büyüklükler ve Anket Verileri Karşılaştırması

	TRILYON TL			GSMY'ye Oran (%)		
	1994	2002	2003	1994	2002	2003
1. GSMH	3.888	275.031	356.681	100.00	100.00	100.00
2. Özel Tüketim						
DIE	2.706	184.420	239.586	69.60	67.05	67.17
Gıda+İçki	1.038	63.761	83.880	26.70	23.18	23.52
Gıda Dışı	1.668	120.659	155.706	42.90	43.87	43.65
DPT	2.578	187.452	244.226	66.31	68.16	68.47
3. Özel Harcanabilir Gelir (DPT)	3.517	255.670	331.947	90.46	92.96	93.07
4. DİE Gelir ve Tüketim Anketi						
Hane Halkı Kullanılabilir Gelir	2.209	143.777	180.305	56.82	52.28	50.55
Tüketim Harcaması	1.482	120.568	148.358	38.12	43.84	41.59
Gıda+İçki	528	37.05	46.912	13.58	13.47	13.15
Gıda Dışı	954	83.518	101.446	24.54	30.37	28.44
5. Özel Tasarruf Oranı (%)						
DIE	20,20	16,10	17,70			
DPT	26,70	27,00	26,40			

Kaynak: Z. Yükseler: a.g.e., s.22.

1994 yılında GSMH' nın yüzde 56,8' i olan toplam hanehalkı kullanılabilir geliri 2002 yılında GSMH' nın yüzde 52,3' üne, 2003 yılında ise yüzde 50,6' sına gerilediği görülmektedir. Hanehalkı kullanılabilir gelirin DPT tarafından yapılan Özel Harcanabilir Gelir oranının da 1994 yılında yüzde 62,8 iken 2002 yılında yüzde 56,2' ye, 2003 yılında ise yüzde 54,3' e gerilediği görülmektedir. Anketlerden elde edilen kullanılabilir gelirin gerek GSMH gerek özel harcanabilir gelire oranındaki bu azalış, anketlerin hanehalkı gelirini kapsamakta yetersiz kaldığına işaret etmektedir.

Anketlerden elde edilen tüketim harcamalarının GSMH' ya oranı 1994 yılında yüzde 38,1 iken, bu pay 2002 yılında yüzde 41,6' ya gerilemektedir.

Hanehalkı tüketim harcamalarını DIE tarafından hesaplanan özel tüketim harcamalarına oranı ise 1994 yılında yüzde 54,8 iken 2002 yılında yüzde 65,4 ve 2003 yılında ise yüzde 61,9 olarak gerçekleşmektedir*.

1994-2003 döneminde, tüketim harcamalarının daha hızlı artmasından dolayı anketlerden elde edilen ortalama tasarruf oranının yüzde 20,2' den yüzde 17,7' ye gerilediği görülmektedir. Fakat DPT tarafından yapılan özel tasarruf oranının fazla değişmediği ve yüzde 26-27 aralığında kaldığı gözlenmektedir (Yükseler, 2004: s. 12, 19-22).

3.7. Tüketim Fonksiyonu Hakkında Yapılan Diğer Çalışmaların İncelenmesi

Tüketim-gelir ve tasarruf-gelir arasındaki ilişkiler pek çok iktisatçı tarafından ele alınmış ve ekonominin tümü ya da hanehalkı bazında ele alınarak incelenmiştir. Bu bölümde tüketim, tasarruf ve gelir arasındaki ilişkileri içine kukla değişkenleri de alan bazı fonksiyonlar incelenecektir.

Türkiye' deki tüketicilerin tüketim harcamaları hakkında yapılan çalışmalardan biri Şule Akkoyunlu' ya aittir. Akkoyunlu' nun 2002 yılında yazdığı makalede tüketim gelir arasındaki ilişkinin uzun dönem tahminini yapılmaktadır. Ancak bu çalışma ekonominin tümü açısından değil de hanehalkı bazında ele alınarak incelenmektedir. Bu modelde ortalama tüketim eğilimi, apc_t (=logaritmik kişi başına reel özel tüketim (c_t) ile logaritmik kişi başına reel özel kullanılabilir gelir (y_t) arasındaki farka eşittir) bağımlı değişken olarak kullanılmaktadır. Tahmin edilen modelin katsayıları aşağıdaki gibi bulunmaktadır.

$$c_t = 1.41 + 0.75 y_t$$

(1.29) (0.21)

* Gelir ve harcama dağılımı değişkenlerinin gerçek ve tahmini değerleriyle yapılan basit korelasyon katsayılarının sonucuna göre Erzurum için en yüksek değer 0,63 iken Bursa için en düşük değer 0,43; İzmir için en yüksek değer 0,46 iken Ankara için en düşük değer 0,30 olduğuna karar verilmiştir. S. Uygur yaptığı ekonometrik çalışmada seçilen 7 il için en iyi modelin yarı logaritmali model olduğuna karar vermiştir (<http://www.stat.fi/isi99/proceedings/arkisto/varasto/uygu0945.pdf>).

Akkoyunlu' nun modelinde marjinal tüketim eğilimi 0.75 olarak bulunmuştur. Bizim yaptığımız çalışmada ise bu eğilim 0.68 olarak tahmin edilmiştir. Anlaşılacağı gibi bunlar birbirine yakın sonuçlar olarak değerlendirilebilir (Akkoyunlu, 2002: s.14-19, 27-33).

Tüketim ile gelir ve tüketim teorileri hakkında yapılan bir çalışma da Oğuz Aşırım tarafından yapılmıştır. Ancak bu çalışmada gelir ve tüketim verileri bizim çalışmamızdaki gibi ulusal bazda olmayıp hanehalkı bazında alınmıştır. Yapılan testler sonucunda çalışmamızda da olduğu gibi yine "Yaşam Boyu Gelir" hipotezinin Türkiye ekonomisi için en uygun seçim olduğuna karar verilmiştir (Aşırım, 1996: s.131-132).

SONUÇ

Bu çalışmada 1980-2003 yılları arası Türkiye ekonomisi için tüketim fonksiyonu belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla dört tüketim hipotezi ele alınarak ekonometrik tahminler yapılmıştır. Bu tüketim teorileri; Keynes' in Mutlak Gelir Hipotezi (1936), Dusenberry' nin Nisbi Gelir Hipotezi (1952), Friedman' ın Sürekli Gelir Hipotezi (1957) ve Modigliani' in Hayat Devreleri Hipotezi (1954, 1960, 1963) dir.

İlk ileri sürülen tüketim hipotezi Mutlak Gelir Hipotezi' dir. Yapılan amprik çalışmalarda bu hipotezin tüketimi ölçmede yetersiz kaldığı düşünüldüğünden diğer üç teori bu yetersizliği kapatmak amacıyla geliştirilmiştir.

Mutlak Gelir Hipotezi kısa dönem analizi olduğundan kısa dönem tüketim harcamalarını konu almaktadır. Birinci bölümde belirtildiği gibi bu hipotez tüketim harcamalarını dayanıklı ve dayanıksız tüketim harcamalarının toplamı olarak ele alarak tüketim harcamalarını cari dönemin reel gelirinin fonksiyonu olduğunu kabul etmektedir.

Bu hipotezde tüketicinin geliri arttığında tüketimin artacağı ancak harcamaların gelirdeki kadar artış göstermeyeceğini söyleyen "Temel Psikolojik Yasa" ya dayandırılmaktadır. Bu tüketimin gelir esnekliğinin 1' den küçük olması anlamına gelmektedir.

Bu teoride tasarruflar modele dahil edilmediğinden tüketim ile tasarruf arasında bir ilişki kurulamamaktadır.

Kısa dönemde gelir olmasa dahi bir miktar tüketimde bulunulacağı, ancak uzun dönemde böyle bir otonom tüketim harcamasından bahsedilmediğinden kısa ve uzun dönem arasında bir çelişki olmaktadır. Buna ekonomide "tüketim fonksiyonu paradoksu" denilmektedir.

Mutlak Gelir Hipotezi için yapılan ekonometrik uygulama sonuçları marjinal tüketim eğiliminin 0,6769 olduğunu göstermektedir. Yapılan test sonuçları gelir

değişkeninin tüketim değişkenini açıklamada katkısının olduğunu göstermektedir. MPC' nin pozitif tahmin edilmesi modeli doğrulamaktadır.

Kurulan model yapılan ampirik çalışmalara cevap vermesine karşın tüketimin şekillenmesinde sadece gelirin etkili olmadığını düşünen ekonomistler tarafından kabul görmemektedir. Bu amaçla alternatif tüketim teorileri geliştirilmiştir. Bunlardan biri Nisbi Gelir Hipotezi' dir.

Mutlak Gelir Hipotezi tüketim harcamalarını kendine konu alırken Nisbi Gelir Hipotezi tüketimi temel almaktadır. Ancak tüketimin açık bir tanımı da verilememektedir. Bu teoriyi Mutlak Gelir Hipotezi'nden ayıran diğer bir varsayım bireylerin tüketim davranışlarıdır. Mutlak Gelir Hipotezi' nde bu varsayım bağımsız iken Nisbi Gelir Hipotezi' nde bireylerin tüketim davranışları birbirini etkilemektedir.

Nisbi Gelir Hipotezi' ne göre tüketim uzun dönemde tanımlanan gelirin fonksiyonudur. Bu nedenle tasarruf ile tüketim arasında bir ilişkinin varlığı kabul edilmektedir.

Gösteriş etkisi ve dışli etkisi varsayımlarına dayanan iki nisbi gelir tanımı yapılmaktadır. Bu iki nisbi gelire göre iki farklı tasarruf kalıbı düşünülmektedir. Buna göre bireyler ileride tüketimlerini arttırmak amacıyla tasarruf yapmayı tercih etmektedirler. Bu durumda bireyler gösteriş etkisi altında kalmamaktadır. Aksi durumda bireyler tüketim yapma eğiliminde bulunacaklardır. Dışli etkisine göre tasarruflar bireylerin gelirleri azaldığında eski yaşam standartlarını koruma amacını sağlamaktadır.

Duesenberry geçmişte elde edilen en yüksek gelirin bugünkü tüketimi etkileyeceğini ileri sürmektedir. Gelir devamlı yükseldiğinden en yüksek gelir bir dönem önceki gelir olmaktadır. Reel gelir arttığında tüketim fonksiyonu yukarı doğru hareket etmektedir. Gelir azaldığında ise bireyler eski yaşam standartlarını koruma çabası içine gireceklerinden tüketim fonksiyonu aşağıya doğru hareket etmemektedir. Buna ekonomi yazınında "zemberek etkisi" denilmektedir.

Nisbi Gelir Hipotezi için yapılan ekonometrik çalışmada bir dönem önceki gelirin modele sağladığı katkıyı ölçmek amacıyla β_3 katsayısı test edilmiştir. Bu test sonucuna göre bir dönem önceki gelirin tüketimi açıklamada katkısı olmadığı görülmektedir. Bu nedenle gecikmeli gelir değişkeninin varlığı model hakkında tereddütler yaratmaktadır. Bu durumda Nisbi Gelir Hipotezi ile Mutlak Gelir Hipotezi modelleri örtüşmektedir.

Mutlak Gelir Hipotezi' ne alternatif olarak ileri sürülen diğer tüketim teorisi Fridman' ın Sürekli Gelir Hipotezi' dir.

Nisbi Gelir Hipotezi' nde açıkça tanımlanamayan tüketim kavramı Sürekli Gelir Hipotezi' nde şöyle tanımlanmaktadır: Tüketim, belli bir dönemde dayanıksız tüketim malları ve hizmetlere yapılan harcamalar ile dayanıklı tüketim mallarının bu süre içerisinde sağladıkları hizmetlerin amortisman değeri ile ölçülen kullanım değerlerinin toplamıdır. Aynı tanım Hayat Devreleri Hipotezi için de geçerlidir.

Sürekli Gelir Hipotezi' nde sürekli gelir ile sürekli tüketim kavramları yer almaktadır. Bu teoride gelir ve tüketim geçici ve sürekli değerlerin toplamından oluşmaktadır. Ancak bireyler gelirlerinde herhangi bir artış olduğunda bunun sürekli mi yoksa geçici mi olduğuna kesin olarak karar verememektedirler. Bu nedenle bu tüketim teorisinde geçici gelirin sürekli gelir ve sürekli / geçici tüketim üzerinde önemli bir etkisinin bulunmadığı varsayılmaktadır.

Bu tüketim teorisinde tüketim fonksiyonunun, kısa dönemde, sürekli gelir arttıkça yukarı doğru hareket ettiği varsayılmaktadır. Uzun dönemde sürekli gelir artarken sürekli tüketimde artacağından ortalama tüketim eğilimi sabit kabul edilmektedir.

Bu hipotez için yapılan ekonometrik çalışmada bir dönem önceki tüketimin modele sağladığı katkıyı ölçmek amacıyla tahmin edilen δ_1 katsayısı -0,00248 olarak tahmin edilmiştir. Bu katsayı için yapılan test istatistikleri bir dönem önceki tüketimin modele hiçbir katkı sağlamadığını göstermektedir.

β_4 katsayısı sıfırdan büyük ve 0,70067 gibi 1 değerine yakın bir değer çıkması cari dönem gelirin cari dönem tüketimini etkilediğini göstermektedir. Bu haliyle model bilinen Mutlak Gelir Hipotezi modeli ile birebir aynı olmaktadır.

Dördüncü olarak ele alınan tüketim teorisi Modigliani, Brumberg ve Ando tarafından geliştirilen Hayat Devreleri Hipotezi' dir.

Bu teoride tüketim ve tasarruf arasında bir ilişkinin varlığından bahsedilmektedir. Özellikle bireyler emekliliklerinde daha rahat bir yaşam sürdürmek amacıyla tasarruf yapma eğiliminde bulduklarından Hayat Devreleri Hipotezi' nde tüketim ile tasarruf arasındaki ilişki önemlidir.

Bu hipotezde cari emek geliri olarak tanımlanan cari gelir fonksiyonda ayrı bir değişken olarak yer almaktadır.

Geçici gelir ise cari emek geliri ile beklenen emek geliri arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. Bu hipoteze göre oluşturulan tüketim modeli cari dönem geliri, bir dönem gecikmeli tüketim ve gelirden oluştuğundan en genel model olmaktadır.

Hayat Devreleri Hipotezi' nde bireylerin tüketim ve tasarruf kararları ileriye yönelik yaşam planları ile ilgili olduğundan hanehalkının yaşı bu kararlar üzerinde etkilidir.

Bu hipotez için yapılan ekonometrik tahminlerde bir dönem önceki gelir ve tüketim cari dönemin geliriyle birlikte tüketimi açıklamada katkı sağlamaktadır. Nisbi Gelir Hipotezi ve Sürekli Gelir Hipotez' lerinde ayrı ayrı modele dahil edilen gecikmeli değerlerin tüketim üzerinde etkisi olmamasına rağmen Hayat Devreleri Hipotezi' nde birlikte modele dahil edilmeleri modeli zenginleştirerek tüketim hakkında daha açıklayıcı katkı sağlamaktadır.

Modelde marjinal tüketim eğilimini temsil eden β_5 katsayısı 0,92729 olarak tahmin edilerek 1'e çok yakın bir değer almaktadır.

Bu durumda Türkiye ekonomisinin tüketim yapısını ölçmek amacıyla test edilen tüketim teorilerinden Hayat Devreleri Hipotezi' nin seçimi en anlamlı sonucu vermektedir.

Regresyon tahminleri yapılırken kullanılan veriler, ekonominin sekteye uğradığı dönemleri kapsadığı için Türkiye' nin tüketim harcamaları tekrar ele alınmıştır. Bu amaçla veriler 1982-1993 ve 1994-2003 olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Yani kriz öncesi dönem ile kriz dönemlerindeki tüketim eğilimlerinin ne yönde değiştiği araştırılmıştır. Her iki dönemde de tüketim eğilimlerinin birbirinden farklı olduğu tespit edilmiştir. Kriz dönemlerinde tüketim eğiliminin 1'e oldukça yakın çıkması enflasyon oranlarındaki artıştan kaynaklanmaktadır. Bu dönemde enflasyonun etkisiyle reel gelir azaldığı için tüketim harcamalarının payı artmaktadır.

Literatürde de belirtildiği gibi gelir arttıkça tüketim harcamaları da artacaktır ki bu ifade daha çok alt gelir gruplarında kendini gösteren bir olgudur. Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülke düşünüldüğünde nüfusun çoğunluğu alt gelir grubunu oluşturmaktadır. Bu ise adaletsiz gelir dağılımı yanında tüketim harcamalarının da ne düzeyde olabileceğini göstermektedir. Nitekim ATO' nun hazırladığı rapora göre Türkiye gelirinini tamamını tüketmektedir. Türkiye nüfusunun hemen hemen beşte üçü yoksul yada dar gelirli ailelerden oluşmaktadır. Hanelerin elde ettikleri gelirinini tamamını zorunlu tüketime kullandığı düşünülürse böyle bir sonucun çıkması şaşırtıcı değildir.

En son olarak tüketim fonksiyonu hakkında yapılan diğer çalışmalar incelenmektedir. Bu bağlamda Akkoyunlu' nun tahmin ettiği modelin parametreleri bizim modelimizdekine yakın değerlerde çıkmıştır. Bizim modelimizdeki tüketim fonksiyonunun değişkenleri reel değerler olmak ile birlikte her değişkenin logaritması alınarak hesaplama yapılmıştır. Yine Aşırım' ın yaptığı çalışmada ise tüketim teorilerinin parametreleri tahmin edilmektedir. Verilerin modele bizimkinden farklı dahil edilmesinden dolayı aynı sonuçlara ulaşamamış ancak Türkiye ekonomisi için Yaşam Döngüsü Hipotezi uygun bulunmuştur.

EK-1 (Nominal Değerler)

Yıllar	X=NGSYİH	Y=NÖTH	TÜFE
1982	10.492.186,00	8.445.305,00	410,30
1983	13.905.813,00	11.099.694,00	539,00
1984	21.997.146,00	17.346.991,00	800,00
1985	35.095.483,00	27.240.173,00	1.159,60
1986	51.079.323,00	37.025.105,00	1.561,00
1987	74.416.097,00	51.018.541,00	2.167,50
1988	125.800.999,00	82.050.166,00	3.801,00
1989	220.151.751,00	149.140.263,00	6.447,40
1990	391.501.714,00	269.562.475,00	10.547,20
1991	648.344.519,00	444.870.816,00	17.503,30
1992	1.129.413.462,00	760.255.858,00	30.052,60
1993	2.062.187.002,00	1.369.339.135,00	50.392,50
1994	4.025.622.542,00	2.706.262.470,00	106.102,00
1995	7.926.359.073,00	5.457.902.663,00	206.323,50
1996	14.345.412.634,00	9.937.696.971,00	366.475,30
1997	28.720.649.000,00	19.619.095.938,00	672.724,20
1998	53.522.969.924,00	36.122.554.825,00	1.225.733,20
1999	82.925.537.513,00	55.927.761.126,00	1.943.552,70
2000	127.844.312.343,00	89.097.791.121,00	2.960.721,30
2001	188.141.290.929,00	128.513.017.080,00	4.545.059,70
2002	276.971.617.582,00	184.036.488.295,00	6.733.431,00
2003	358.699.629.000,00	239.585.900.000,00	8.506.320,50

Kaynak: DİE ve DPT verilerinden yararlanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

EK-1 (Reel ve Logaritması Alınan Değerler)

X₁=RGSYİH	Y₁=RÖTH	Y_t = LN RGSYİH	C_t = LN RÖTH
2.557.198,64	2.058.324,40	14,75442293	14,53740281
2.579.928,20	2.059.312,43	14,76327213	14,53788271
2.749.643,25	2.168.373,88	14,82698173	14,58948808
3.026.516,30	2.349.100,81	14,92292278	14,66954318
3.272.218,00	2.371.883,73	15,0009786	14,67919502
3.433.268,60	2.353.796,59	15,04902331	14,67154015
3.309.681,64	2.158.646,83	15,01236256	14,58499212
3.414.581,86	2.313.184,59	15,0435656	14,65413574
3.711.901,87	2.555.772,86	15,12705494	14,75386522
3.704.127,33	2.541.639,67	15,12495825	14,74831997
3.758.122,30	2.529.750,70	15,13943	14,74363132
4.092.249,84	2.717.347,10	15,22460546	14,81516663
3.794.106,18	2.550.623,43	15,14895942	14,75184837
3.841.714,14	2.645.313,14	15,16142922	14,78830001
3.914.428,24	2.711.696,25	15,18017983	14,81308492
4.269.305,16	2.916.365,42	15,26696165	14,88584868
4.366.608,49	2.947.016,11	15,28949718	14,89630373
4.266.698,69	2.877.604,56	15,26635094	14,87246876
4.318.012,38	3.009.327,19	15,27830576	14,91722709
4.139.467,98	2.827.531,99	15,23607783	14,8549148
4.113.380,20	2.733.175,53	15,22975568	14,82097469
4.216.860,03	2.816.563,28	15,25460134	14,85102801

Kaynak: DİE ve DPT verilerinden yararlanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

EK-2 (Özet Çıktılar)**MUTLAK GELİR HİPOTEZİ (AIH)**

Bağımlı Değişken: Ct

Yöntem: En Küçük Kareler

Yıllar: 1982 2003

Gözlem Sayısı: 22

Değişken	Katsayılar	Std. Hata	t-İstatistiği	Olasılık
α	0.676939	0.046766	14.47508	0.0000
β_2	4.522235	0.706421	6.401616	0.0000
R-Kare	0.912865	Ortalama Bağımlı Değ.	14.74714	
Ayarlanmış R-Kare	0.908508	Bağ. Değ. Std. Sapma	0.117243	
Standart Hata	0.035463	Akaike açıklama kriteri	-3.754126	
Kalıntı Kareler Toplamı	0.025153	Schwarz kriteri	-3.654941	
Log Olabilirlik	43.29539	F-istatistiği	209.5279	
Durbin-Watson istatis.	0.680389	Olasılık(F-istatistiği)	0.000000	

SÜREKLİ GELİR HİPOTEZİ (PIH)

Bağımlı Değişken: Ct

Yöntem: En Küçük Kareler

Yıllar: 1982 2003

Gözlem Sayısı: 22

Değişken	Katsayılar	Std. Hata	t-İstatistiği	Olasılık
β_4	0.700670	0.054400	12.88002	0.0000
δ_1	-0.002488	0.002862	-0.869292	0.3955
α_3	4.198801	0.802269	5.233660	0.0000
R-Kare	0.916198	Ortalama Bağımlı Değ.	14.74714	
Ayarlanmış R-Kare	0.907376	Bağ. Değ. Std. Sapma	0.117243	
Standart Hata	0.035682	Akaike açıklama kriteri	-3.702219	
Kalıntı Kareler Toplamı	0.024191	Schwarz kriteri	-3.553440	
Log Olabilirlik	43.72441	F-istatistiği	103.8619	
Durbin-Watson istatis.	0.724235	Olasılık(F-istatistiği)	0.000000	

EK-2**NİSBI GELİR HİPOTEZİ (RIH)**

Bağımlı Değişken: Ct

Yöntem: En Küçük Kareler

Yıllar: 1982 2003

Gözlem Sayısı: 22

Değişken	Katsayılar	Std. Hata	t-İstatistiği	Olasılık
β_2	0.702737	0.054767	12.83127	0.0000
β_3	-0.002574	0.002812	-0.915217	0.3715
α_2	4.169660	0.807169	5.165783	0.0001
R-Kare	0.916544	Ortalama Bağımlı Değ.	14.74714	
Ayarlanmış R-Kare	0.907759	Bağ. Değ. Std. Sapma	0.117243	
Standart Hata	0.035608	Akaike açıklama kriteri	-3.706359	
Kalıntı Kareler Toplamı	0.024091	Schwarz kriteri	-3.557580	
Log Olabilirlik	43.76994	F-istatistiği	104.3322	
Durbin-Watson istatis.	0.729062	Olasılık(F-istatistiği)	0.000000	

HAYAT DEVRELERİ HİPOTEZİ (LCH)

Bağımlı Değişken: Ct

Yöntem: En Küçük Kareler

Yıllar: 1982 2003

Gözlem Sayısı: 22

Değişken	Katsayılar	Std. Hata	t-İstatistiği	Olasılık
β_5	0.927291	0.060721	15.27123	0.0000
β_6	-0.672685	0.142191	-4.730859	0.0002
δ_2	0.680713	0.144427	4.713195	0.0002
α_4	0.855922	0.895624	0.955671	0.3519
R-Kare	0.962645	Ortalama Bağımlı Değ.	14.74714	
Ayarlanmış R-Kare	0.956419	Bağ. Değ. Std. Sapma	0.117243	
Standart Hata	0.024476	Akaike açıklama kriteri	-4.419298	
Kalıntı Kareler Toplamı	0.010783	Schwarz kriteri	-4.220927	
Log Olabilirlik	52.61228	F-istatistiği	154.6200	
Durbin-Watson istatis.	1.344186	Olasılık(F-istatistiği)	0.000000	

KAYNAKÇA

- ACKLEY, G. (1961), **Macroeconomic Theory**, New York: The Macmillan Company.
- ACTIVE LINE (2002), **Gelir Dağılımında Neden Sonuç Sarmalı**, No: 22, Alkım Yayıncılık.
- AKKAYA, Ş. ve PAZARLIOĞLU, M.V. (1998), **Ekonometri I**, İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- AKKOYUNLU, Ş. (2002), "**Modelling Consumer's Expenditure in Turkey, 1962-1994**", The Eitan Berglas School of Economics, Tel Aviv.
- AKLAN, N. A., (2001), Dünyada Ve Türkiye' de Gelir Dağılımı ve Gelir Dağılımını Etkileyen Faktörler, Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F.İktisat Bl.
- AKTAN, C.C. (2002), "Gelir Dağılımında Adalet(siz)lik Ve Gelir Eşit(siz)liği: Terminoloji, Temel Kavramlar Ve Ölçüm Yöntemleri", "**Yoksullukla Mücadele Stratejileri**", Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- ANDO, A. and MODİGLİANI, F. (1959), "Selected Problems in Economic Theory: Growth, Fluctuations and Stability", "American Economic Review", 2.49, 501-524.
- ANDO, A. and MODİGLİANI, F. (1963), "The Life Cycle Hypothesis of Saving: Aggregate Implications and Tested", "**American Economic Review**", 1.53, 55-84.
- ANDO, A. and MODİGLİANI, F. (1964), "The Life Cycle Hypothesis of Saving: A Correction", "**American Economic Review**", 2.54, 111-113.

- AŞIRIM, O. (1996), "**Alternative Theories of Consumption and an Application to the Turkish Economy**", Discussion Paper No: 9604, T.C.M.B., Ankara,
- ATKINSON, A.B. (1971), "The Distribution of Wealth and the Individual Life-Cycle", "**Oxford Economic Papers**", 2.23, 238-254.
- AVRALIOĞLU, Z. (1976), "**Üç Şehirde Tüketim Fonksiyonları**", Ankara.
- BAŞOĞLU, U., ÖLMEZOĞULLARI, N. ve PARASIZ, İ. (2000), **Gelir Bölüşümü: Teori, Politika**, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- BİLEN, M. ve YUMUŞAK, İ.G. (2000), "**Gelir Dağılımı- Sosyal Sermaye İlişkisi Ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme**", "Kocaeli Üniv. SBE Dergisi", 1.1.
- BOCUTOĞLU, E. (1997), **Makro İktisat Keynesyen Teori ve Politikalar**, Trabzon: Derya Kitabevi.
- BODKIN, R.G. (1963), "**Windfall Income and Consumption**", "American Economic Review", 49.
- BRADY, D.S., AND FRIEDMAN, R. D.(1947), "**Saving and Income Distribution**", "**Income and Weat**" 10, New York.
- BRANSON, W.H. (1989), **Macroeconomic Theory and Policy**, U.S.A.: Harper and Row, Publishers.
- BUNTING, D. (1989), "**The Consumption Function Paradox**", "Journal of Economics"3.11.
- CAMPAGNE, A. S. (1981), **Macroeconomics**, St. Martin's Press, New York.
- CAMPBELL, J.Y. (1987), "**Does Saving Anticipate Declining Labor Income?**", "Econometrica", 6.55.

- CRAMER, J. S. (1971), **Empirical Econometrics**, North Holland Publishing Com. Amsterdam.
- CUTHBERTSON, K., Hall, S.G ve TAYLOR, M.P. (1992), **Applied Econometric Techniques**, U.K:Philip Allan.
- DEMERY, D.A ve DUCK, N.W. (1991), **Rational Expectations in Macroeconomics: An Introduction to Theory and Evidence**, U.K: Blackwell.
- DORNBUSCH, R. Ve FISCHER, S. (1990), **Macroeconomics**, Singapore: McGraw Hill Company.
- DORNBUSCH, R. Ve FISCHER, S. (1996), **Macroeconomics**, Singapore: McGraw-Hill Publishing Company, Çev.: Ak, S., Fisunoğlu, M., Yıldırım, E., Yıldırım, R..
- DOUGLAS, F. (1985) , **Macroeconomic Theory: A Survey**, London: Macmillan.
- D.P.T.(2003), **VIII BYKP (2001-2005), 2004 Yılı Programı**, Ankara.
- D.P.T. (2004), **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2003)**, Ankara.
- D.P.T. (1990), **1980' den 1990'a Makroekonomik Politikalar- Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler**, Ankara.
- DUESENBERY, J.S. (1949), **Income Saving and Theory of Consumer Behavior**, New York: Oxford University Press.
- EREN, E. (1993), **Makro İktisat**, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- EVANS, M.K. (1969), **Macroeconomic Activity, Theory, Forecasting and Control**, New York: Harper & Row Publishers.

- FERBER, R. (1962), "**General Theories of Spending or Saving Behavior**", American Economic Review, March.
- FISHER, D. (1983), **Macro-Economic Theory: A Survey**, Hong Kong: Macmillan.
- FISHER, D. (1990), **The Theory of Interest**, New York: The Mac Millan Company.
- FRIEDMAN, M. (1957), **A Theory of Consumption Function**, U.S.A:Princeton University Press.
- GİRGİN, K. (2001), "**Gelir Dağılımı ve 1980 Sonrası Türkiye' de Etkileri**", Yüksek Lisans Tezi, Manisa.
- GUJARATI, D.N. (1995), **Basic Econometrics**, Turkey: Literatür Yayıncılık.
- GÖKDERE, A. Y. (1988), **Makro Ekonomi – Teori ve Problemler**, İstanbul: İstanbul Matbaası
- HALL, R.E. (1978), "**Stochastic Implications of the Life Cycle-Permanent Income Hypothesis: Theory and Evidence**", Journal of Political Economy.
- HATİBOĞLU, Z. (1987), **Makro İktisat, Dış Ticaret ve Gelişme**, İstanbul.
- IŞIĞIÇOK, E. (1998), "**Türkiye'de Gelir Dağılımı ve 1987-1994 Gelir Dağılımı Araştırmalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi**", "Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi", C.16, S.1.
- IŞIĞIÇOK, E. (1991), "**1963-1987 Döneminde Türkiye'de Gelir Dağılımının Seyri**", Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, C.XII, S.1–2.
- İ.T.O. (2001), **Ekonomik Rapor**, Yayın No: 2001/45, İstanbul: Ayhan Matbaası.

- KANBUR, R. (2000), "**Income Distribution and Development**", . Handbook of Income Distribution, Vol:1, ed: Atkinson Antony and Bourguignon Francois, New York: Elsevier.
- KARAKAYALI, H. (2002), **Makro Ekonomi**, Manisa: Emek Matbaacılık.
- KARGÜL, İ.D. (1989), **Makro Ekonomi**, İstanbul.
- KEYNES, J.M. (1936), **The General Theory of employment Interest and Money**, London: The Macmillan Press.
- KUZNETS, S. (1966), **Modern Economic Growth: Rate, Structure and Spread**, U.K. : Yale University Press.
- LEVACIĆ, R. ve REBMANN, A. (1983), **Macroeconomics, An Introduction to Keynesian Neoclassical Controversies**, London: Mac Millan Publishers.
- LIPSEY, RICHARD and STEINER ve COURANT (1990), **Macroeconomics**, U.K:Harper Colins Publishers.
- MADDALA, G.S. (1992), **Introduction to Econometrics**, U.S.A:Macmillan Publishing Company.
- MALINVAUD, E. (1980), **Statistical Methods of Econometrics**, Amsterdam: North Holland Publishing Company.
- MAYES, D.G. (1981), **Applications of Econometrics**, U.S.A:Prentice / Hall International.
- MILLER, L. and PULSINELI, R. (1986), **Macroeconomics**, New York: Harper & Row Publisher.

- MODIGLIANI, F. ve BRUMBERG, R. (1954), "**Utility Analysis and the Consumption Function: An Interpretation of Cross-Section Data**", " Post Keynesian Economics" Karihara.
- MODIGLIANI, F. (1986), "**The Life Cycle and Individual Thrift**", "The American Economic Review", 76.
- OKTAY, E. (1998), **Makro İktisat Teorisi ve Politikası**, Ankara: Gazi Kitabevi.
- PARASIZ, İ. (1998), **Makro Ekonomi: Teori ve Politika**, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- PATTERSON, K.D. (1986), "**The Stabilitiy of Some Annual Consumption Functions**", Oxford Economic Papers, 38.
- REID, M.G. (1952), "**Effect of Income Concept upon Expenditure Curves of Farm Families** ", "Income and Wealth", New York.
- RİTTENBERG, L. (1998), "**Financial Liberalisation and Savings in Turkey**", in Nas T.F. and M. Odekon Liberalisation and the Turkish Economy, Greenwood Press: New York.
- ROMER, D. (1996), **Advanced Macroeconomics**, Berkeley: The IncGraw-Hill Companies.
- SEYİDOĞLU, H. (1992), **Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük**, Ankara: Güzem Yayınları.
- SHAPIRO, E. 81987), **Macro Economic Analysis**, Univ of Toledo.
- SHAZIYE, G. (1984), "**Alternative Theories of the Consumption Function: The Case of Turkey**", Greek Economic Review, 6.2, 203-232.

STEAD, R. And WISNIEWSKI, M. (1988), **Using Economics: A Quantitative Approach**, U.K. : McGrawHill Book Company.

ŞAHİN, H. (1996), **İktisada Giriş**, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

TOBİN, J. (1975), **Consumption and Econometrics**, New York: Nort Holland Publishing Company.

WICKERY, W. (1947), **“Resource Distribution Patters and the Classification of Families”**, “Incom and Whealt”, New York.

WYKOFF, F.C. (1976), **Macroeconomics: Theory, Evidence and Policy**, New Jersey: Prentice Hall Inc.

ULUATAM, Ö. (1998), **Makro İktisat**, Ankara: Savaş Yayınları

UNAY, C. (1996), **Makroekonomi**, Bursa: Ekin Kitabevi.

UYGUR, E. (1993), **“Financial Liberalisation and Economic Performance in Turkey”**, T.C.M.B., Ankara

UYGUR, S., <http://www.stat.fi/isi99/proceedings/arkisto/varasto/uygu0945.pdf>

YİĞİTBAŞI, Ş. ve ATABEY, N.A.(2001), **Mikro İktisat**, Konya: Dizgi Ofset.

YÜKSELER, Z. (2004), **“1994,2002 ve 2003 Yılları Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketleri: Anket Sonuçlarına Farklı Bir Bakış”**, T.C.M.B., Ankara.

<http://www.atonet.org.tr/turkce/bulten/bultenphp3?sira=316>

<http://www.ekutup.dpt.gov.tr/vergi/yilmazh/vergi1.doc>

<http://www.oecd.org>

<http://www.radikal.com.tr>